

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

LİSE ÖĞRENCİLERİNDE DEİZM EĞİLİMİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA (TOKAT ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe KİNGİZ

Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ

TOKAT-2024

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ danışmanlığında hazırlamış olduğum "LİSE ÖĞRENCİLERİNDE DEİZM EĞİLİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (TOKAT ÖRNEĞİ)" adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

03/05/2024

Ayşe KİNGİZ

JÜRİ ONAY VE KABUL

Ayşe KİNGİZ tarafından hazırlanan “Lise Öğrencilerinde Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Tokat Örneği)” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 03/05/2024 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 03/05/2024

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkan) :

.....

Üye :

.....

Üye :

.....

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖN SÖZ

Tanrının varlığını inkâr etmeyen deizm, akıl ve bilime önem vererek mucize ve vahiy gibi doğa üstü olayları reddetmektedir. Sekülerleşme ve dine atfedilen olumsuz olaylarla birlikte gençlerin de ilgisini çekmiş olan deizm, teknolojinin de sağladığı imkanlar neticesinde geniş kitlelere ulaşmış bulunmaktadır. Gençler deizm kavramını bir şekilde duymuş olsa da doğru/yanlış pek çok bilgiye sahiptirler. Bu durum onların dine ve deizme bakış açısında çeşitli sebepler olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada lise öğrencilerinin deizm algısı incelenerek onları deizme yönelten sebepler analiz edilmiştir.

Bu çalışma Tokat ilindeki lise öğrencilerinin deizm eğilimini analiz etmek amacıyla Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı bünyesinde yapılmıştır. Bu çalışma nicel yöntemle hazırlanmış ve veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Üç farklı lise türünden öğrencilere uygulanan anket sonucunda elde edilen veriler karşılaştırılmış, analiz edilmiş ve çıkan sonuçlar tezde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Çalışma giriş ve üç bölüm içermektedir. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, hipotezleri, sayıtları, sınırlılıkları ve literatür taraması ele alınmıştır. Birinci bölümde kavramsal çerçeve ele alınmış olup din, deizm ve ergenlik dönemi ile ilgili bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde çalışmanın metodolojisi açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise uygulanan anket sonuçları analiz edilmiş ve çeşitli tablolarla sonuçların yorum ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. Sonuç ve öneriler kısmında sonuçlara göre genellemeler yapılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkması, oluşturulma ve tamamlanmasında bilgi birikimi ve tecrübesiyle desteklerini eksik etmeyen danışman hocam Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ'a çok teşekkür ederim. Çalışma süresince maddi manevi destekleyen ve her zaman başaracağıma olan inancını hissettiren eşim Ozan Arif KİNGİZ'e ve kardeşim Berna DEMİREL'e teşekkür ederim. Son olarak çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan ve anketleri içtenlikle dolduran öğrencilere teşekkürü borç bilirim.

Ayşe KİNGİZ

Tokat, 2024

ÖZET

LİSE ÖĞRENCİLERİNDE DEİZM EĞİLİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (TOKAT ÖRNEĞİ)

Kingiz, Ayşe

Yüksek Lisans, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ

Nisan 2024, xi + 123 sayfa

Bu çalışmanın amacı Tokat'taki lise öğrencilerinin deizm ile ilgili görüşleri araştırılarak onları deizme yönlendiren sebeplerin ortaya çıkarılmasıdır. Nicel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanan bu çalışmanın örneklemini Tokat'taki Fen Lisesi, Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Anadolu Lisesinde öğrenim gören gönüllü katılımcılar oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak iki bölümden oluşan bir anket kullanılmıştır.

Çalışma sonucunda Tokat'taki lise öğrencilerinin deizm eğiliminin bilişsel boyutta olmadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin deizm ve İslam'a dair bilgisinin eksik olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca deizm eğiliminin lise türlerine göre farklılaştığı belirlenmiştir. Fen Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinde deizm eğilimi, Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerine göre daha fazladır. Bu durum Anadolu İmam Hatip Lisesinde din eğitiminin yoğun olmasıyla yakından ilişkilidir.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, İman, Deizm, Lise, Nicel Yöntem

ABSTRACT

A STUDY ON TENDENCY TO DEISM ON HIGH SCHOOL STUDENTS (EXAMPLE OF TOKAT)

Kingiz, Ayşe

Master's Thesis Degree, Department of Philosophy and Religious Sciences

Advisor: Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ

April 2024, xi + 123 pages

This research aims to reveal the reasons that lead to deism them by investigating the opinions about deism of high school students in Tokat. The sample of this study, prepared using the quantitative research method, consists of volunteer participants who receive education at Science High School, Anatolian Religious Vocational High School, and Anatolian High School in Tokat. A questionnaire consisting of two parts is used as a data collection tool.

As a result of the study, it is detected that is not at the cognitive level the deism tendency of high school students in Tokat. It is observed that the students lack in the knowledge about deism and Islam. Additionally, it is determined to change as regards high school types. The deism tendency of Science High School and Anatolian High School students is more than Anatolian Religious Vocational High School students. This situation, it is closely related to intensity of religious education in Anatolian Religious Vocational High School.

Key Words: Religion Philosophy, Faith, Deism, High School, Quantitative Method

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	2
JÜRİ ONAY VE KABUL.....	3
ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1.ARAŞTIRMANIN KONUSU	2
2.ARAŞTIRMANIN AMACI	3
3.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	4
4.ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	5
5.ARAŞTIRMANIN SAYIL TILARI	6
6.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	6
7.LİTERATÜR TARAMASI	7
BİRİNCİ BÖLÜM	9
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	9
1.1. DİNİN TANIMI	9
1.2. DEİZM	10
1.2.1. Deizmin Çeşitleri.....	13
1.2.2. Türkiye’de Deizmin Öne Çıkmasının Nedenleri.....	15
1.2.3. Deizme Yapılan Eleştiriler.....	17
1.3. ERGENLİK DÖNEMİ	18
İKİNCİ BÖLÜM.....	21
METODOLOJİ.....	21
2.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE MODELİ	21
2.2. EVREN VE ÖRNEKLEM	21
2.3. VERİ TOPLAMA ARACI.....	23

2.4. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ.....	23
2.5. VERİ TOPLAMA ARACININ GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİĞİ.....	24
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	26
BULGULAR VE YORUMLAR	26
3.1. ÖRNEKLEM GRUBUNUN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ.....	26
3.1.1. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	26
3.1.2. Öğrencilerin Yaşlarına Göre Dağılımı.....	27
3.1.3. Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı.....	28
3.1.4. Öğrencilerin Lise Türlerine Göre Dağılımı.....	28
3.1.5. Öğrencilerin Ailelerinin Aylık Gelirlerine Göre Dağılımı.....	29
3.1.6. Öğrencilerin Dinen Kendilerini Tanımlamalarına Göre Dağılımı.....	30
3.1.7. Öğrencilerin Sahip Oldukları Dinî Bilgiyi En Çok Kimden Edindiklerine Göre Dağılımı.....	31
3.1.8. Öğrencilerin Baba Mesleklerine Göre Dağılımı.....	32
3.1.9. Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i Okuma Durumlarına Göre Dağılımı.....	33
3.1.10. Öğrencilerin Okudukları Son Dini Kitap Durumuna Göre Dağılımı.....	34
3.2. ÖĞRENCİLERİN BAZI DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE DİNİ YÖNDEN KENDİNİ TANIMLAMA DURUMLARI.....	35
3.3. ÖLÇEĞİN ORTALAMASI VE STANDART SAPMASI	40
3.4. ÖLÇEĞİN MADDE KATILIM ANALİZLERİ VE LİSE ÖĞRENCİLERİNDE DEİZM EĞİLİMİNİN LİSE TÜRLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	43
3.4.1. Ölçeğin 1. Maddesinin Analizi.....	43
3.4.2. Ölçeğin 2. Maddesinin Analizi.....	45
3.4.3. Ölçeğin 3. Maddesinin Analizi.....	47
3.4.4. Ölçeğin 4. Maddesinin Analizi.....	49
3.4.5. Ölçeğin 5. Maddesinin Analizi.....	51
3.4.6. Ölçeğin 6. Maddesinin Analizi.....	53
3.4.7. Ölçeğin 7. Maddesinin Analizi.....	55
3.4.8. Ölçeğin 8. Maddesinin Analizi.....	57
3.4.9. Ölçeğin 9. Maddesinin Analizi.....	58
3.4.10. Ölçeğin 10. Maddesinin Analizi.....	61
3.4.11. Ölçeğin 11. Maddesinin Analizi.....	63

3.4.12. Ölçeğin 12. Maddesinin Analizi.....	64
3.4.13. Ölçeğin 13. Maddesinin Analizi.....	66
3.4.14. Ölçeğin 14. Maddesinin Analizi.....	68
3.4.15. Ölçeğin 15. Maddesinin Analizi.....	69
3.4.16. Ölçeğin 16. Maddesinin Analizi.....	71
3.4.17. Ölçeğin 17. Maddesinin Analizi.....	73
3.4.18. Ölçeğin 18. Maddesinin Analizi.....	74
3.4.19. Ölçeğin 19. Maddesinin Analizi.....	76
3.4.20. Ölçeğin 20. Maddesinin Analizi.....	78
3.4.21. Ölçeğin 21. Maddesinin Analizi.....	80
3.4.22. Ölçeğin 22. Maddesinin Analizi.....	81
3.4.23. Ölçeğin 23. Maddesinin Analizi.....	83
3.4.24. Ölçeğin 24. Maddesinin Analizi.....	84
2.4.25. Ölçeğin 25. Maddesinin Analizi.....	86
3.4.26. Ölçeğin 26. Maddesinin Analizi.....	88
3.4.27. Ölçeğin 27. Maddesinin Analizi.....	89
3.4.28. Ölçeğin 28. Maddesinin Analizi.....	91
3.4.29. Ölçeğin 29. Maddesinin Analizi.....	92
3.4.30. Ölçeğin 30. Maddesinin Analizi.....	94
3.4.31. Ölçeğin 31. Maddesinin Analizi.....	95
3.4.32. Ölçeğin 32. Maddesinin Analizi.....	97
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	99
KAYNAKLAR	107
EKLER	114
EK-1: Etik Kurul Kararı	114
EK-2: MEB Araştırma İzni	115
EK-3: Veli Onay Formu	118
EK-4: Gençlerin Deizm Algı Düzeyleri Ölçeği	119

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo No.....	Sayfa
Tablo 1: Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı	27
Tablo 2: Öğrencilerin Yaşlarına Göre Dağılımı	27
Tablo 3: Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı	28
Tablo 4: Öğrencilerin Lise Türüne Göre Dağılımı	29
Tablo 5: Öğrencilerin Ailelerinin Aylık Gelir Durumu	29
Tablo 6: Öğrencilerin Kendilerini Dinî Yönden Tanımlamalarına Göre Dağılımı	30
Tablo 7: Öğrencilerin Sahip Oldukları Dini Bilginin Kaynağına Göre Dağılımı.....	31
Tablo 8: Öğrencilerin Babalarının Mesleklerine Göre Dağılımı	32
Tablo 9: Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i Okuma Durumlarına Göre Dağılımı	33
Tablo 10: Öğrencilerin Okudukları Son Dini Kitap Durumlarına Göre Dağılımı.....	34
Tablo 11: Bazı Demografik Özelliklere Göre Dinî Yönden Kendini Tanımlama Durumları.....	36
Tablo 12: Ölçeğin Ortalaması ve Standart Sapması	40
Tablo 13: Ölçeğin 1. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	44
Tablo 14: Ölçeğin 1. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonucu	45
Tablo 15: Ölçeğin 2. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	46
Tablo 16: Ölçeğin 2. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonucu	46
Tablo 17: Ölçeğin 3. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	47
Tablo 18: Ölçeğin 3. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonucu	48
Tablo 19: Ölçeğin 4. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	49
Tablo 20: Ölçeğin 4. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonucu	50
Tablo 21: Ölçeğin 5. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	51
Tablo 22: Ölçeğin 5. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonucu	52
Tablo 23: Ölçeğin 6. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	53

Tablo 24: Ölçeğin 6. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonucu	54
Tablo 25: Ölçeğin 7. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	55
Tablo 26: Ölçeğin 7. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	56
Tablo 27: Ölçeğin 8. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	57
Tablo 28: Ölçeğin 8. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	58
Tablo 29: Ölçeğin 9. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	59
Tablo 30: Ölçeğin 9. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları.....	60
Tablo 31: Ölçeğin 10. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	61
Tablo 32: Ölçeğin 10. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	62
Tablo 33: Ölçeğin 11. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	63
Tablo 34: Ölçeğin 11. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	64
Tablo 35: Ölçeğin 12. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	65
Tablo 36: Ölçeğin 12. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları.....	65
Tablo 37: Ölçeğin 13. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	66
Tablo 38: Ölçeğin 13. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	67
Tablo 39: Ölçeğin 14. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	68
Tablo 40: Ölçeğin 14. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	69
Tablo 41: Ölçeğin 15. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılımı Analizi	70
Tablo 42: Ölçeğin 15. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları.....	71
Tablo 43: Ölçeğin 16. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	72
Tablo 44: Ölçeğin 16. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	72

Tablo 45: Ölçeğin 17. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	73
Tablo 46: Ölçeğin 17. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	74
Tablo 47: Ölçeğin 18. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	75
Tablo 48: Ölçeğin 18. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	76
Tablo 49: Ölçeğin 19. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	77
Tablo 50: Ölçeğin 19. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	77
Tablo 51: Ölçeğin 20. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	78
Tablo 52: Ölçeğin 20. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	79
Tablo 53: Ölçeğin 21. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	80
Tablo 54: Ölçeğin 21. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	81
Tablo 55: Ölçeğin 22. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	82
Tablo 56: Ölçeğin 22. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	82
Tablo 57: Ölçeğin 23. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	83
Tablo 58: Ölçeğin 23. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	84
Tablo 59: Ölçeğin 24. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	85
Tablo 60: Ölçeğin 24. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	85
Tablo 61: Ölçeğin 25. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	87
Tablo 62: Ölçeğin 25. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	87
Tablo 63: Ölçeğin 26. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	88
Tablo 64: Ölçeğin 26. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	89
Tablo 65: Ölçeğin 27. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	90

Tablo 66: Ölçeğin 27. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	90
Tablo 67: Ölçeğin 28. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	91
Tablo 68: Ölçeğin 28. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	92
Tablo 69: Ölçeğin 29. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	93
Tablo 70: Ölçeğin 29. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	93
Tablo 71: Ölçeğin 30. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	94
Tablo 72: Ölçeğin 30. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	95
Tablo 73: Ölçeğin 31. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	96
Tablo 74: Ölçeğin 31. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	96
Tablo 75: Ölçeğin 32. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi.....	97
Tablo 76: Ölçeğin 32. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları	98

KISALTMALAR

DKAB	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
FETÖ	Fethullahçı Terör Örgütü
ÂİHL	Anadolu İmam Hatip Lisesi
SEKAM	Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi
TİDA	Türkiye İnanç ve Dindarlık Araştırması
vb.	Ve Benzeri
vd.	Ve Diğerleri

GİRİŞ

Türkiye’de dikkatleri üzerine çeken, güncel ve gençler arasında oldukça yaygın olan konulardan birisi deizmdir. Yapılan pek çok araştırma kendini ateist, deist, inançsız vb. şeklinde tanımlayan bireylerin sayısında artış olduğunu göstermektedir. SEKAM (Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi) tarafından 2013 yılında yapılan “Türkiye’de Gençlik” adlı araştırma sonucuna göre araştırmaya katılan 5466 kişinin %0,6’sı Allah’ın varlığına inanmadığını, %1,5’i ise şüpheli olduğunu belirtmiştir.¹ TİDA’nın (Türkiye İnanç ve Dindarlık Araştırması) 2023’te yayımladığı ve Uluslararası İslami Düşünce Enstitüsü ile Mahya Yayınları tarafından yapılan araştırmaya göre Türkiye’de inançsız kişilerin oranının yaklaşık %6 olduğu belirtilmektedir.² Türkiye genelinde yapılan bu araştırmaların, akademik çalışmalarla desteklenmesi bu iddialar için daha sağlam bir zemin oluşturmaktadır.

Tanrı tasavvuru, insanın hayatında büyük yer kaplayan ve hatta hayatın her alanını yakından ilgilendiren en önemli unsurdur. İnsanın inandığı Tanrı tasavvuru kişinin hayatını tüm anlamıyla etkileyerek Tanrının alemle, insanın Tanrıyla ve insanla ilişkisini belirler.³ Din ise insanlığın başladığı vakitten günümüze kadar önemini hiç kaybetmeden var olan bir olgudur. Doğal olarak insanın olduğu her yerde dinî bir inanç ve Tanrı fikri söz konusudur.

İnsan, psikolojik – sosyal anlamda gelişmesi ve değişmesiyle birlikte inançlarına dair düşüncelerinde de pek çok değişim ve gelişim yaşamaktadır. Bu değişim ve gelişimin en hızlı ve keskin olduğu dönem ise lise hayatını da kapsayan ergenlik sürecidir. Yapılan pek çok araştırmada ergenlik döneminde bireyin dini düşüncelerinde şüphe ve çatışma yaşadığı ifade edilmiştir.⁴ Bu çalışmada lise öğrencilerindeki din algısı ve deizm eğilimi analiz edilerek bu süreci etkileyen etmenler ele alınacaktır. Deizmi kavrayabilmek için din ve teizm kavramlarını bilmek gerekir.

Din yalnızca Tanrı ile bireysel bir ilişki olmayıp insanın hayatını şekillendirme sürecinde aldığı kararlar, siyasi seçimleri, ekonomik düzenlemeleri, eğitim hayatı gibi

¹ *Türkiye’de Gençlik: Gençliği Özellikleri, Sorunları, Kimlikleri ve Beklentileri* (İstanbul: SEKAM (Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi), 2013), 330.

² Zübeyir Nişancı, *Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık* (International Institute of Islamic Thought-Mahya Yayıncılık, 2023), 29-33.

³ Hamdi Gündoğar, *Teoriden Pratiğe Deizm ve Sekülerizm* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2022), 9.

⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, “Dinsel Şüphe”, *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Ocak 2005), 67.

pek çok alana etki etme özelliğine sahiptir.⁵ Din kavramı için İlah tarafından belirlenen tüm kanunlar olarak genel bir tanım yapılıyor olsa da Kur'an'da insanın otoriteye itaat etmesi, itaat sonucu mükafat alması, itaatsizlik durumunda ceza alması yani bireyin tüm hayatını Allah'ın kurallarına göre sınırlandırmasını sağlayan hayat düzeni şeklinde şümullü bir tarif yapılmaktadır.⁶ Bu sebeple din, bireyin hayatını bütün yönleriyle şekillendiren ve kapsayan bir konuma sahiptir.

Tanrı anlamına gelen “theos” kelimesinden türemiş olan teizm ise her şeyin yaratıcısı olan bir Tanrıyı ve o Tanrının her şeye gücünün yettiğini, her şeyi bildiğini, evreni şekillendirip yönettiğini ve Tanrının bir zat olduğunu kabullenen öğretidir.⁷ Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in tanrı tasavvuru teizm olarak kabul edilmektedir.⁸ Deizm, Tanrının varlığını kabullenmesiyle teizme benzerlik göstermekte olup kurumsal dinleri, vahyi, kutsal kitabı reddetmesiyle ise teizmden ayrılmaktadır.

Deizm için pek çok farklı tanım yapılmıştır. Genel özellikleri itibariyle deizm; yaratılan ile yaratıcı arasında bağ kuran vahiy, kutsal kitap, peygamber, din gibi olguları kabul etmeyen, sorgulama yoluyla aklın istenilen tüm bilgiye ulaşacağını kabul eden ve doğa ile bilime sonsuz güvenen bir inanıştır.⁹ Deizmin ortaya çıkması; Hristiyanlığın akıl ve bilimle çatışan yönlerinin olması, kilisenin baskıları gibi sebeplere dayanmaktadır. Bu nedenle deizmin temel iddialarından biri olan din ile bilim çatışması İslam için doğru değildir. Çünkü İslam'da iman, akıl ve bilgiye dayanan kararlılık sonucunda gerçekleşir.¹⁰ Bu çalışmada da farklı tanım ve görüşlere yer verilerek deizm tanıtılacak ve Tokat'taki üç farklı lise türünde öğrenim gören gençlerin deizme yönelme nedenleri karşılaştırmalı bir şekilde incelenecektir.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Batı kaynaklı olan deizmin ülkemizde yaygınlaşmaya başlaması araştırmacıların, akademisyenlerin, öğretmenlerin güncel konuları arasına girse de deizm özellikle gençler

⁵ Emre Dorman, *Teolojik ve Felsefi Açından Din Bilim İlişkisi* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2019), 7.

⁶ Günay Tümer, “Çeşitli Yönleriyle Din”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/1-4 (1986), 214-217.

⁷ Yusuf Tan, *Din Felsefesinde Teizm-Ateizm Tartışmalarında Kullanılan Kanıtların Mantıksal Analizi* (Samsun: Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 5-6; Cafer Sadık Yaran, *Tanrı İnancının Aklılığı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 188-194.

⁸ Cüneyt Avcıkaya, *Kolaya Kaçmanın Adıdır Deizm* (İstanbul: Rabbani Yayınevi, 2020), 16.

⁹ Cazim Gürbüz, *İslam'dan Deizme* (İstanbul: Berfin Yayınları, 2023), 9-10.

¹⁰ Ramazan Altıntaş, *Gençler İnançtan Soruyor* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 118.

arasında oldukça gündemdedir. Fakat bu durum yalnızca gençleri değil tüm insanları yakından ilgilendiren bir konudur. Çünkü geleceğin mimarları olan gençlerin her yönelimi ve davranışı önce onların hayatını daha sonra bütün toplumu etkilemektedir.

Deizmin özellikle gençler arasında yaygınlaşması, onların hayatı anlamlandırmaya çalışma çabalarının genç yaşlarda başlaması sebebiyle çevrelerinde olup bitenden etkilenmeye fazlaca açık olmalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca sosyal medyanın bilinçsiz ve yanlış kullanımı, ailelerin çocuklarıyla arkadaş gibi olmaları, çocuklara sorumluluklarının öğretilmemesi veya yanlış yöntemler kullanılması, dinî eğitimin yetersiz kalması gibi pek çok sebep de deizmin gençler arasında yaygınlaşmasına neden olmuştur. Özellikle dinî alanda sorumluluk almak istemeyen bireyler için deizm oldukça cazip görünmekte ve deizmin kendilerini özgür hissettireceğini düşünmektedirler. Günümüzde çoğu insanın bilgi ve akıl yardımıyla inancını tahkiki iman seviyesine taşıyamayışı da inançları konusunda şüpheyi düşmesi veya farklı inançlara yönelmesi gibi sonuçlar doğurmaktadır.¹¹ Elbette ki çevredeki bilimsel, sosyal hatta siyasi gelişmeler de gençlerin dine ve deizme bakış açısını derinden etkilemiştir. Dinin normatif yapısı, din hakkında yeterli ve doğru bilgiye ulaşamamaları, gençlerin dini özgürce sorgulayamadığını düşünmesi ve bu konuda ikna edici cevaplar bulamamaları deizme yönlendiren sebepler olarak sayılabilir.¹²

Bu çalışma Tokat ilinde öğrenim gören ortaöğretim öğrencilerinin deizm ile ilgili bilgilerini, bu öğrencilerin deizme bakış açısını ve bu durumu etkileyen faktörleri konu edinmektedir. Tokat ilinde bulunan Fen Lisesi, Anadolu Lisesi ve AİHL öğrencileriyle gerçekleştirilen anket çalışması analiz edilerek deizm eğiliminin lise türüne göre farklılaşan ve farklılaşmayan yönleri ele alınacaktır. Bu sebeple öncesinde din kavramı, deizmin tarihi ve örneklem yaş grubunun içinde bulunduğu ergenlik dönemi ile ilgili bilgilere yer verilecektir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Gündemi meşgul eden konulardan biri olan deizm, gençler arasında bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde oldukça yaygınlaşmıştır. Kendini tam anlamıyla deist olarak

¹¹ Mehmet Bahadır, *Ateizm, Agnostisizm ve Deizme Yönelme* (Ankara: Gülner Yayınları, 2022), 113.

¹² Vedat Ali Kızıltepe, *Deizm Aklı* (İstanbul: MiHenk Kitap, 2021), 20.

nitelendirmese de pek çok genç deizm eğilimi göstermekte veya ilgi duymaktadır. Bu durum gençlerin eğitim, inanç, sosyal ve psikolojik durumuyla yakından ilişkilidir.

Bu çalışmanın temel amacı lise öğrencilerinin deizm eğilimi olup olmadığını tespit etmek ve elde edilen verileri analiz ederek deizm eğilimini etkileyen faktörleri ortaya çıkarmaktır. Elde edilen veriler muhtelif değişkenler açısından analiz edilip bu durumun lise türleri arasında farklılaşma gösterip göstermediği incelenecektir. Bununla birlikte lise öğrencilerinin deizme bakış açısı incelenerek onları deizme iten sebepler açığa çıkarılacaktır. Ayrıca kendini deist olarak niteleyen gençlerin deizm ile ilgili bilgisinin hangi boyutta olduğunu tespit edilecektir. Çalışmada; “Tokat’taki Fen Lisesi, Anadolu Lisesi ve AİHL öğrencilerinde deizm eğilimi var mıdır?”, “Eğer deizm eğilimi varsa bu eğilim bilişsel boyutta mıdır?”, “Deizm eğiliminin lise türleri ile anlamlı bir ilişkisi var mı?”, “Gençlerin deizme yönelmesinin sebepleri nelerdir?” sorularına yanıt aranmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Deizmin son dönemlerdeki popülerliği sadece gençler arasında sınırlı kalmayıp öğretmenlerin, ailelerin, akademisyenlerin, din adamlarının ve daha pek çok kişinin ilgisini çekmiştir. Bu sebeple deizm ile ilgili akademik çalışmalar sıklaşmaya başlamıştır. Lise öğrencileriyle daha önce deizm üzerine yapılmış olan akademik çalışmalar olsa da Tokat’ta Fen Lisesi, AİHL ve Anadolu Lisesi öğrencilerini birlikte konu alan nicel bir çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple bu çalışmanın literatüre pek çok açıdan fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmanın, gençlerin deizm eğilimini lise türlerine göre karşılaştırmalı analizini barındırması gençlerdeki deizm yöneliminin sebeplerini irdelemeyi kolaylaştırması açısından önemlidir.

Bu çalışma lise öğrencilerinin dine ve deizme bakış açısını anlamak, inanç, ibadet, özgürlük gibi kavramların gençler tarafından mahiyetini kavramak ve dinin gençlerin sosyal hayatındaki rolünü belirlemek açısından önemlidir. Çünkü din insanın bütünüyle hayatını kapsayan, kendine her alanda yer açabilen bir olgudur. Öyle ki din, tarih boyunca toplumları bir arada tutan, insanın ve toplumun bir parçası haline gelmiş en temel etken olmuştur.¹³ Toplumda meydana gelen ve sürekli olan değişme ve gelişmeler, toplumun ve bireyin dine bakış açısında da değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Bu sebeple bu

¹³ Baki Adam (ed.), *Dinler Tarihi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 35.

çalışmada lise öğrencilerinin dinî tutum ve davranışları ele alınırken deizme ilgileri olup olmadığı tespit edilecek, eğer deizme bir eğilim varsa sebepleri incelenecektir.

Genel olarak bu çalışma lise öğrencilerinin deizme karşı tutum ve davranışlarını anlamak, yapılan analiz sonucuna göre genellemeler yapmak, gençlerin inanç, ibadet ve özgürlük gibi kavramlara bakış açısını tahlil etmek açısından önemlidir. Bu çalışmanın Tokat'taki üç farklı lise türünde gerçekleşmesi, deizm eğiliminin lise türleri arasında karşılaştırmalı sonuçlarına ulaşılması açısından önem arz etmektedir. Böylelikle lise türünün öğrencilerin dinî eğilimine etkisi olup olmadığı analiz edilebilecektir.

4. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Bir diğer adı denence olan hipotez, bilimsel bir problemle ilgili ispatlanmak istenen ve problemin çözümüyle ilişkili doğru olup olmadığı test edilmek üzere değişkenler yardımıyla hazırlanmış olan önermelerdir.¹⁴ Araştırmanın hipotezleri, problemin sonuçlarına dair oluşturulan tahminlerden oluşmaktadır. Henüz bir sonuca ulaşmamış bu tahminler, araştırmanın beklentilerini içermektedir. Bu sebeple kurulan hipotezler çalışma içerisinde sınanabilir özellikte olmalıdır. Ayrıca hipotezler anlaşılabilir ve net bir üslupla ifade edilmeli, çalışmanın bulguları ve yorumlarıyla uyum sağlamalıdır.

Son zamanlarda muhtelif araştırma şirketleri ve akademisyenler tarafından Türkiye'de deist sayısının arttığı iddiaları gündeme gelmektedir. Deizmin yaygınlaşmasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Ancak burada kendini deist olarak nitelendiren bireylerin yanı sıra Müslüman veya dindar olduğunu iddia eden bazı kişilerin de yaşantılarının ve düşüncelerinin deizmle benzerlik gösterdiği düşünülmektedir. Bu durum deizmin yayılmaya devam ettiğini göstermektedir. Bu çalışmada günümüz lise öğrencilerinin deizm eğiliminde olduğu ve dinî inançlardan ve ibadetlerden uzaklaştığı genel hipotezinden yola çıkılarak deizm eğilimini bağımsız değişkenlerle ele alıp ölçeğin anket göz önünde bulundurulmuş ve aşağıdaki alt hipotezler oluşturulmuştur.

1. Deizm eğilimi lise türlerine göre anlamlı farklılaşma gösterir.
2. Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinde deizm eğilimi diğer lise türlerindeki öğrencilere göre düşüktür.

¹⁴ Aysel Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), 39.

3. Cinsiyet ile deizm arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
4. Öğrencilerde dine dair bilginin kaynağı genellikle ailedir.
5. İbadet, dua gibi ritüellerin olmayışı deizmi özgürlük anlamında cazip hale getirmiştir.
6. Günümüzdeki tarikat ve cemaatlerin veya dinî konularda yetkin kişilerin olumsuz tutum ve davranışları, gençlerin dine bakış açısını olumsuz etkilemektedir.
7. Deizmin gençler arasında yayılmasında sosyal medyanın rolü büyüktür.

5. ARAŞTIRMANIN SAYILTI LARI

Sayıltı veya diğer adıyla varsayım, doğruluğunun kanıtlanması çalışmanın temel amacı olmayan, kanıtlanmadan doğru kabul edilen yargılardır.¹⁵ “Lise Öğrencilerinde Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Tokat Örneği)” adlı çalışmamızın sayıltıları aşağıda belirtilmiştir.

1. Araştırmanın yöntem ve modeli araştırmanın amacına uygundur.
2. Kullanılan ölçek hedeflenen amaç için uygundur.
3. Ölçek geçerlilik bakımından uygundur.
4. Uygulanan ölçek sonucunda çıkan ölçüm, güvenirlik bakımından uygundur.
5. Örneklem grubu, çalışmanın evrenini temsil etmek için yeterlidir.
6. Ölçeğin uygulandığı öğrenciler verdikleri cevaplarda samimidir.

6. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bilimsel araştırmalar hazırlanma sürecinin gerektirdiği birtakım sebeplerden dolayı sınırlılıklara sahiptir. Araştırmanın sınırlılıkları zorunlu olarak gerçekleşen ve tercihe dayalı sınırlılıklar olarak ikiye ayrılır ve bu sınırlılıklara ekonomiklik ve yararlı olması açısından kullanışlı olmaması, zamanın kısıtlı olması, çalışmaya uygun yöntem ve tekniğin kullanılmaması gibi örnekler verilebilir.¹⁶

Bu çalışmanın sınırlılıkları ise evren ve örneklem, zaman kısıtlaması, ölçektir. Bu çalışma 2023-2024 eğitim öğretim yılında Tokat il merkezinde öğrenim gören üç farklı lise türünde okuyan öğrenciler ile sınırlıdır. Araştırmanın evrenini Tokat merkezde eğitim

¹⁵ Burhan Baloglu, “Hipotez ve Varsayım Birbirlerinin Yerine Kullanılabilir mi?”, *İstanbul Journal of Sociological Studies* 32 (Eylül 2011), 127.

¹⁶ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023), 104.

gören Fen Lisesi, Anadolu Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencileri oluşturmaktadır. Fakat araştırmanın örneklemini 402 kişi ile sınırlıdır. Bir diğer sınırlılık; veri toplama sürecinin başlama ve bitiş tarihi içerisinde gerçekleştirilmesi ve alınan izinler doğrultusunda ölçme aracının uygulandığı zaman dilimidir. Ayrıca elde edilen bulgular *Gençlerin Deizm Algı Düzeyleri Ölçeği*yle elde edilen verilerle sınırlıdır.

7. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür taraması, araştırılan konu ile ilgili daha önceden yapılmış çalışmaların değerlendirilmesi ve konu ile ilgili eksiklerin ve çalışılmış olan alanların tespit edilme sürecidir. Bilgilerin ve çalışmaların oldukça fazla olması sebebiyle konuyla ilgili yapılan araştırmaların analiz edilip problemin belirli sınırlar içine alınarak amaç ve yöntemin en doğru şekilde belirlenebilmesi için literatür taraması büyük önem taşımaktadır.¹⁷ Bu sebeple literatür taraması başlığı altında bu çalışmanın konusu ile ilgili daha önceden yapılmış olan benzer çalışmaların incelemesi yer alacaktır.

Lise öğrencilerinin dinî eğilimi, Tanrı tasavvurları ve deizm yönelimi üzerine psikoloji ve felsefe alanında son zamanlarda yapılan çalışmalar artmıştır. Bu konuyla ilgili yapılan akademik çalışmalar ve çalışmaların kapsamı ve amacı bu bölümde kısaca ele alınmıştır. Ali Ermiş'in "Ergenlerin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Çankaya Örneği)"¹⁸ adlı yüksek lisans tezi ergenlerin deizm eğiliminin bilişsel mi yoksa felsefi boyutta mı olduğunu tespit etmek amacıyla yapılmış ve evrenini Ankara'nın Çankaya ilçesinin oluşturduğu nicel bir araştırmadır. Gülten Koç'un "Lise Öğrencilerinin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Başakşehir Örneği)"¹⁹ adlı yüksek lisans tezi, Sibel Kandemir'in "Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)"²⁰ adlı doktora tezi, Dilek Mengüç'ün "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Liselerde Deizm Düşüncesi"²¹ adlı yüksek lisans tezi yine bu alanda yapılmış çalışmalara örnek olarak verilebilir. İlk üç çalışma

¹⁷ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 94.

¹⁸ Ali Ermiş, *Ergenlerin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Çankaya Örneği)* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹⁹ Gülten Koç, *Lise Öğrencilerinin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Başakşehir Örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021)

²⁰ Sibel Kandemir, *Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

²¹ Dilek Mengüç, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Lise Öğrencilerinde Deizm Düşüncesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

nicel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanan likert tipi anketlerin hedef kitleye uygulanmasıyla oluşmuştur. Bu çalışmalarda lise öğrencilerinin deizm düşüncesi muhtelif değişkenler açısından incelenmiştir. Son çalışmada ise nitel araştırma yöntemi kullanılarak DKAB öğretmenlerinin görüşlerine başvurularak lise öğrencilerinin deizme yönelme sebepleri incelenmiştir.²²

Deizmle ilgili önemli noktalardan biri olan Tanrı ve Allah tasavvuruyla ilgili akademik çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalara Hacı Ali Özdemir'in "Ortaöğretim Öğrencilerinde Allah İnancı (Burdur Örneği)"²³ adlı yüksek lisans tezi örnek olarak verilebilir. Konuyla ilgili yapılan bir diğer çalışma ise "İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Deizm Algısı (Denizli İli Örneği)" adlı 2023 yılında Halil Gacemer tarafından hazırlanan yüksek lisans tezidir. Araştırmanın amacı, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin deizme karşı yaklaşımlarını ölçmek ve İmam Hatip Liselerinin deizme yönelttiğine dair ortaya atılan iddiaların doğruluk payı olup olmadığını açığa çıkarmaktır.²⁴ 2020 yılında Merve Harmankaya tarafından hazırlanan "Geçmişten Günümüze Deizm ve Deizm Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma – Dolapoğlu Anadolu Lisesi ve Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İHL Örneği"²⁵ yüksek lisans tezi de yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle hazırlanmıştır.

Deizm ile ilgili yazılan kitaplara Ömer Faruk Erdem'in "Bir Müslüman Deizm ve Ateizm'e Nasıl Bakmalı?" adlı eseri ve Bekir Şahin'in kendilerini deist olarak tanımlayan bireylerin görüşleri üzerinden değerlendirmeler yaptığı "Deizmin Sosyolojisi" adlı eserini örnek olarak verebiliriz. Yine eğitimle ilgili pek çok projeye imza atan Nazmi Bozoğlu "Ateizm – Deizm (Milli Manevi Değerleri Yok Etme Projesi)" adlı eserinde ateizm ve deizmi ayrı ayrı ele almış ve iddialarına yanıt vermiştir.

²² Menküç, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Lise Öğrencilerinde Deizm Düşüncesi*. 38.

²³ Hacı Ali Özdemir, *Ortaöğretim Öğrencilerinde Allah İnancı (Burdur Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

²⁴ Halil Gacemer, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Deizm Algısı (Denizli Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 2.

²⁵ Merve Harmankaya, *Geçmişten Günümüze Deizm ve Deizm Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma-Dolapoğlu Anadolu Lisesi ve Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İHL Örneği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. DİNİN TANIMI

Çalışmanın daha iyi anlaşılması için öncelikle din kavramını tanımak ve kavramak gerekmektedir. Din kavramı için efradını câmi, aşıyarını mâni yani ne eksik ne fazla bir tanım yapmak oldukça zordur.²⁶ Din kavramına pek çok anlam yüklenmesi dinin tanımını yapmayı zorlaştırmaktadır. Dinin tanımıyla ilgili din psikolojisiyle, din sosyolojisiyle ve din felsefesiyle ilgilenen kişiler, din tarihçileri ve filozoflar pek çok tanım yapmış olsa da bu tanımların her birinde dinin farklı özellikleri merkeze alınmıştır. Din, insan ve evren hakkında bilgi veren, insana bu bilgiler ışığında yaşamayı zorunlu kılan, bir ahlak sistemi belirleyen, insandan belirli ritüel ve ibadetleri yapmasını bekleyen ve tüm bunları bilmenin ötesinde iman eden olmayı sağlayan inançlar ve ilahi kurallar bütünüdür. Fakat din tanımları yapan kişiler bu özelliklerden biri ya da birkaçını ön plana alarak tanım yaptığı için birbirinden farklı pek çok tanım ortaya çıkmıştır. Din insanın kararlarına yön veren, sadece Allah ile kurulan bir bağ olmayıp siyaset, ekonomi, sosyal hayat, bilim gibi pek çok alana da etki etme özelliğine sahip bir olgudur.²⁷ Bu bakımdan din, insanın hayatını bütün yönleriyle etkileme ve şekillendirme özelliğine sahiptir.

Din denilince akla ilk gelen kavram Tanrı olduğu için dinin merkezine Tanrıyı koyduğumuzda ortak bir tanım yapabileceğimizi düşünsek de bu tanım Tanrı kavramına sahip olmayan ilkel ve gelişmiş dinleri tanımlamaktan aciz kalır.²⁸ Yalnızca bir dine bağlı kalarak yapılan yorumlar ise bütün dinlerde ortak gibi görünen ama her dinde farklı yansıması olan özellikleri tam anlamıyla açıklayamaz.²⁹

Din kavramıyla ilgili bir genelleme yapmadan bazı din tanımlarına değinmekte fayda vardır. Din; William James'e göre "bireylerin kendilerini kutsal kabul ettikleri şeyle bağlantılı gördükleri ölçüde kendi başlarına sahip oldukları duyguları ve gerçekleştirdikleri davranışları, deneyimleri"³⁰ olarak tanımlanırken Freud'a göre

²⁶ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2018), 5-6; Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş* (Ankara: Serbest Akademi, 2020), 296-298.

²⁷ Dorman, *Din Bilim İlişkisi*, 7.

²⁸ Arslan, *Felsefeye Giriş*, 296.

²⁹ Michael Peterson vd., *Akıl ve İnanç / Din Felsefesine Giriş*, çev. Rahim Acar (İstanbul: Küre Yayınları, 2020), 21.

³⁰ William James, *Dinsel Deneyimin Çeşitleri*, çev. İsmail Hakkı Yılmaz (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017), 41.

“yanılsama”³¹ olarak tanımlanmıştır. Durkheim ise dini tanımlarken “Din, bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan ayin ve inançlar sistemidir.”³² ifadelerini kullanmıştır. Josiah Royce din anlayışında Hristiyanlıktan etkilenmekle birlikte dini, uzun bir süreç içerisinde farklı şekillere sahip olan, her nesil ve her kişide farklılaşan bir olgu olarak tanımlar.³³ Tarih boyunca dini önderlerin bir din oluşturma çabası olmadığını düşünen Wilfred Cantwell Smith’e göre din kavramıyla, dini bir topluluk ve bu topluluğun sistemi ifade edilmektedir.³⁴ Kant ise Tanrı, ruh gibi kavramları pratik akla atfetmiş ve bu kavramları ahlak alanına taşımıştır.³⁵ İslam alimleri ise din kavramını genellikle İslam dinini esas alarak, “akıl sahibi kimseleri, kendi tercihleriyle, hayırlı olan şeylere götüren ilahi kanun”³⁶ şeklinde tanımlamışlardır.

Din hem toplumsal hem de bireysel hayatı kapsayan karmaşık bir olgu olması sebebiyle dinin tüm insanlığı kuşattığını söylemek yanlış olmaz. Din kavramını daha iyi anlayabilmek için dinin bazı özelliklerini bilmekte fayda vardır. Din; insanların hayatı anlamlandırmasını sağlayan, insana birtakım sorumluluklar yükleyen, ahlak alanında sınırlar çizen, normatif bir olgudur. Ayrıca din-insan arasındaki etki tek taraflı olmayıp din-toplum karşılıklı olarak bir etkileşim içindedir.³⁷ Genel olarak tanımladığımız ve farklı tanımlarına yer verdiğimiz dinin, insanın bütün yönlerini etkilediğini söylemek mümkündür. Bu anlamda dinleri reddeden deizmin kendisinin bir din olup olmadığı tartışma konusudur.

1.2. DEİZM

Latince Tanrı anlamına gelen ve deus kelimesinden türemiş olan deizm, ateizmin aksine bir Tanrıyı kabul etmekle birlikte teizmden farklı olarak Tanrının tek vasfının yaratmak olduğunu kabul eder. Ayrıca dinleri, mucizeleri ve vahyi şiddetle reddeder. Fakat deizmin ilk çıktığı zamanlarda bazı deistlerin, kendini Hristiyan deist olarak

³¹ Ali Ayten-Ali Köse, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 31.

³² Adam, *Dinler Tarihi El Kitabı*, 42.

³³ Mehmet Demirtaş, *Josiah Royce’un Din Felsefesi* (İstanbul: Otorite Yayınları, 2019), 42-43.

³⁴ Mehmet Demirtaş, “Wilfred Cantwell Smith’in ‘Din ve İslam’ Kavramına Bakışı”, *Route Educational and Social Science Journal* 2/2 (Nisan 2015), 533.

³⁵ Mehmet Demirtaş, “Kant’ın “İnanca Yer Açmak İçin Bilgiyi İnkâr Ettim” Sözüünün İman ve Bilgi Açısından Değerlendirilmesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (Haziran 2013), 291.

³⁶ Kolektif, “Din”, *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Tuncay Başoğlu (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020) 2/215.

³⁷ Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu (ed.). *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 46.

nitelendirerek vahyi kabul ettiği gör÷lmektedir.³⁸ Deizmi tanımlarken deizmin kabul ettiklerinden değil etmediklerinden yola çıkmak daha kolay olacaktır.³⁹

Tanrııcılık veya *Yaradancılık* anlamına gelen deizmin belirli bir Tanrısı veya kural koyucusu olmadığı için tanımı ve çizdiği çerçeve dönemden döneme ÷lkeden ÷lkeye değişiklik göstermiştir.⁴⁰ Ama genel çerçevesi itibariyle dinleri, peygamberliği, kutsal kitapları yani vahyi kesin bir şekilde reddeden bir inançtır. Tanrı evreni yarattıktan sonra onun âleme müdahale etmediğini, iyi, doğru, yanlış, kötü her ne varsa bunların insana bahşetmiş olduğu akılla bilinebileceğini ve vahye gerek olmadığını iddia eden deizm; insanların sorunlarına karşı da aklın ve bilimin gücünün yeterli olduğunu savunur. Bu sebeple deizm Tanrıyı sadece ilk hareket ettirici olarak gör÷r ve herhangi bir aracı olmadan Tanrının akılla kavranılacağını iddia eder.⁴¹ Deizmin tanrısı yaratma sıfatına sahip aşkın bir Tanrıyken âleme müdahale etmeyip pasif olması sebebiyle içkin değildir.

Açıkça bir dinsizlik veya gizli ateizm olarak değerlendirilemeyen deizme göre Tanrı asla değişmeyen, zorunlu, ezeli bir varlık olarak nitelenirken deistler de doğayı bilmenin Tanrıyı bilmek olduğunu, akla itaatin esas olduğunu ve akla dayalı dinin vahye dayalı dinlerden üstün olduğunu savunmuştur.⁴² Bu sebeple akla ve bilime sonsuz bir güven duymaktadırlar. Deizme göre insanların ibadet etmesi, Tanrı tarafından insanların cezalandırılması ya da öd÷llendirilmesi Tanrının eksikliğinin göstergesidir.

Deizm; dini, bilimsel düşünceyle açıklayan, Tanrı'nın evreni yarattıktan sonra köşesine çekildiğini savunan ve Ortodoks Hristiyanlığa tepki olarak tarih sahnesine çıkmış bir akımdır. Günümüzde ise dinlere karşı olan deizmin kendisinin de bir din mi felsefi bir akım mı olduğu net olarak bilinmemektedir.⁴³ Bunun önemli sebeplerinden biri de deizmin yalnızca dinleri reddetmesi değil, aynı zamanda toplumun sekülerleşmesi konusunda da önemli bir rol÷ olmasıdır. Tanrının insanlara akıl vermesi sebebiyle yarattıktan sonra âleme müdahale etmediğini savunan deistlere göre; insan aklıyla evrendeki düzen ve istikrardan yola çıkarak Tanrının varlığına ulaşabilir. Bu sebeple

³⁸ Bekir Şahin, *Deizmin Sosyolojisi* (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2022), 14.

³⁹ Sacide Çalışkan, *Z Kuşasında Deizm Algısı ve Deistliğe Yönelten Sosyolojik Faktörler* (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 22.

⁴⁰ Hasan Yaşar vd., *Modern Bir Akıl Sapması: Deizm* (İstanbul: Dirayet Yayınları, 2019), 12.

⁴¹ Emin Arık, *Deizm ve Ateizm Çıkması: İnançsızlıktan İnanca* (İstanbul: Hayykitap, 2019), 308.

⁴² Abd÷llatif T÷zer, "Deizmi Anlamaya Çalışmak", *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 94 (Ekim 2020), 68-78.

⁴³ Adnan B÷lent Baloğu, *Son Hurafe Deizm* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 92.

vahiy, kutsal kitap, mucize ve peygamberlerin gereksiz olduğunu savunup onları inkâr ederler.

Deizmin kabul ettiği ve benimsediği âlemi yarattıktan sonra âleme müdahale etmeyen Tanrı anlayışı, Antik Çağ filozofu olan Aristo'nun Tanrı anlayışına kadar götürülür.⁴⁴ Aristo'nun Tanrı anlayışında Tanrı ilk muharrik yani ilk hareket ettiren Tanrıdır.⁴⁵ Ancak deizm en gözde dönemini 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da yaşamıştır.⁴⁶ Bu durumun temel sebebi olarak Hristiyan din adamlarının dini istismar etmesi, toplum üzerinde din aracılığıyla otorite kurmaya çalışması, bilim ve bilim adamlarına karşı yaptığı müdahalelerdir. Çıkış noktası Hristiyan âlemi olan deizm; Haçlı seferleri, Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı, Sanayi Devrimi gibi Avrupa'daki gelişmelerle yakından ilişkili olarak yayılmaya başlamıştır.⁴⁷

Vahiy ve nübüvveti kesin olarak reddeden deizm, ilk kez İngiliz düşünür Edward Herbert tarafından savunulmuş daha sonra Voltaire, Newton, Jean-Jacques Rousseau, Thomas Paine gibi isimler tarafından temsil edilmeye devam edilmiştir.⁴⁸ Deizm kavramı ilk kez 1564'te Pierre Viret tarafından ateist olduğunu düşündüğü, İsa'yı reddeden bir grubu nitelerken kullanılmıştır.⁴⁹ Başlangıç noktası İngiltere olan deizm zamanla Almanya, Fransa ve Amerika'da yayılmış ve ülkeden ülkeye farklılaşma göstermiştir.

Rönesans dönemi ile birlikte Avrupa'nın düşünce sistemi en derinden değişmiş, sorgulanamaz olan kilise ve din adamlarının tabiri caizse foyası ortaya çıkmıştır. Hristiyanlığı, toplumu baskılamak için kullanan din adamları bu dönemle birlikte önemini yitirmiştir. Bu dönemde deizmin yaygınlaşmasının önemli sebeplerinden biri de Hristiyanlığın mucizeler ve esrarengizliklerle dolu bir din olmasıdır. Böylelikle Hristiyanlık karşıtı deizm kendisine Avrupa'da geniş bir yer edinmiştir.

Deizmin yükselişi, aydınlanma dönemini ile doğru orantılıdır. Bu dönemde Hristiyanlığın öğretileri, akıl temelli rasyonel bir din anlayışını karşısına almıştır.⁵⁰ Aydınlanma döneminin din karşıtı duruşu ve bilime verdiği önem deist düşünce ile

⁴⁴ Turan Dikel, *İslam'ın Atomik Evren Anlayışı ve Deizm Eleştirisi* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2022), 35-37.

⁴⁵ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Aslan (İstanbul: Divan Kitap Yayınları, 2019), 562.

⁴⁶ Aydın, *Din Felsefesi*, 186.

⁴⁷ Baloğlu, *Son Hürufe Deizm*, 100-101.

⁴⁸ Selçuk Küçük, *Deizm* (İstanbul: Bir Yayıncılık, 2019), 24.

⁴⁹ Baloğlu, *Son Hürufe Deizm*, 86.

⁵⁰ Aliye Çınar, *Deizmin Kısa Tarihi* (İstanbul: Paradigma Akademi, 2021), 85-86.

uyuşmaktadır.⁵¹ Deizmin tarihi sürecinde 16, 17, ve 18. yüzyıllar en önemli dönemler olarak kabul edilir. Deizmin yayılmasında 17. yüzyılda gerçekleşen doğa bilimlerindeki atılım oldukça etkilidir.⁵² Böylelikle Tanrı merkezli din anlayışından akıl, bilim ve insanı merkeze alan bir inanca geçilmiştir.

Thomas Paine, Akıl Çağı adlı eserinde “Uydurma olmayan ve içinde özgün ilahiliğin tüm kanıtlarını barındıran tek din saf ve basit deizmdir.” diye belirterek diğer dinlerin akıl dışı ve insanlar tarafından uydurma olduğunu ifade etmiştir.⁵³ Deizmin yaygınlaştığı dönemde yazılan eserlerde genellikle İncil’in Tanrı sözü olup olmadığı, akıl ile bilimin önemi, mucizelerin, peygamberlerin, din adamlarının ve dini otoritenin reddi gibi konular ele alınmaya başlanmıştır. Çünkü deizmde, Tanrının evreni mükemmel yarattığı için ilahi kitaplar veya peygamberler göndererek müdahale edilecek bir şey olmadığı görüşü hâkimdir.⁵⁴ Ahlak kuralları söz konusu olduğunda ise deistler herhangi bir ilahi otorite olmadan evrensel nitelikte olan ahlak kurallarının yine akıl tarafından belirlenebileceğini iddia etmektedirler. Deizm; Tanrının varlığını kabul ederek teizmle, fakat kurumsal bir din anlayışını reddederek ateizmle benzerlik göstermektedir.⁵⁵

1.2.1. Deizmin Çeşitleri

Batıda doğup büyüyen ve gelişen deizm, en büyük etkisini Hristiyanlar arasında göstermiştir. Bu sebeple yayıldığı her ülkede farklı bir profil çizmiş ve birbirinden farklı deizm anlayışları oluşmuştur. Bu çalışmada İngiliz deizmi, Fransız deizmi, Alman deizmi, Amerikan deizmi ve Modern deizm kısaca izah edilecektir.

İngiliz deizmi; İngiliz Aydınlanması ile doğru orantılı ilerlemiş ve Fransız Aydınlanması için de öncülük etmiştir. İngiliz deizminin babası olarak Lord Herbert of Cherbury kabul edilmektedir.⁵⁶ Herbert, ahlakın en güzel şekilde uygulanmasını Tanrıya karşı uygulanacak ibadet olduğunu düşünmektedir. Herbert’e göre doğal dinin yani deizmin; Tanrının varlığını kabul etme, Tanrıyı yüceltme, ahlaklı olma, tövbe etme, Tanrının ödül ve ceza verdiğine inanma olmak üzere 5 temel maddesi vardır.⁵⁷ Deizmin ortaya çıktığı 17. yüzyılda, İngiltere pek çok alanda kriz yaşamaktaydı. Aralarında John

⁵¹ Baloğlu, *Son Hurafe Deizm*, 91.

⁵² Erol Çetin, *Deizm Eleştirisi ve Yapılması Gerekenler* (İstanbul: Hiperyayın, 2019), 45.

⁵³ Thomas Paine, *Akıl Çağı: Gerçek ve Efsanevi Teoloji Üzerine Bir Araştırma*, çev. Ali İhsan Dalgıç (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 170.

⁵⁴ Kandemir, *Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)*, 55.

⁵⁵ Fatma Yüce, *Deizmden Teizme* (Ankara: Elis Yayınları, 2021), 36.

⁵⁶ Şahin, *Deizmin Sosyolojisi*, 16.

⁵⁷ Yaşar vd., *Modern Bir Akıl Sapması*, 17.

Toland, Matthew Tindal gibi isimlerin de bulunduğu bir grup, Hristiyanlık ve kiliseye karşı eleştiriler yapmaktaydı. Tindal Tanrıya karşı sorumluluklarımızı bilmenin yolunun doğayı iyi anlamak olduğunu düşünmektedir.⁵⁸ Bu ortamda kendisine yer bulan deizm de oldukça ilgi çekmiş ve radikal aydınlanma ile uyum sağlayarak ilerlemiştir. 1680 – 1730 yılları İngiliz Aydınlanması olarak kabul edilmiş ve din özgürlüğü ile ilgili düşünceler yaygınlaşmıştır.⁵⁹ Bu dönemde İngiliz deizminin savunucuları olan önemli isimlerden bazıları; Herbert, Charles Blount, John Toland ve Matthew Tindal'dır.

Fransız deizmi; kendine has özellikleri olan ve dinî bütün unsurlardan uzaklaşarak materyalist özelliği ile ön plana çıkmıştır.⁶⁰ Fransız deistler; kilise ve dini, ağır eleştirilere turmuş, engizisyona karşı çıkmış, İncil'i reddederek akıl ve doğanın gücünü kabul etmişlerdir.⁶¹ Fransız deizminin en önemli temsilcisi Voltaire'dır.

Alman deizmi; İngiliz, Fransız veya Amerikan deizmi kadar güçlü olamamıştır. Almanya'nın deizmle yakınlaşması Anthony Shaftesbury tarafından yapılan çevirilerle gerçekleşmiş olsa da Alman deizminin ön plana çıkan ismi Kant'tır.⁶² Alman deizmi zamanla rasyonalizme evrilmiş ve bütün mucizeleri inkâr etmiştir.

Amerikan deizmi; ABD'de hızla büyümüş ve gelişmiştir. Amerikan deizmi, toplumsal yararı ön plana alarak doğal din anlayışını benimser. Deizmin doğasında bulunan akla önem vermenin etkisiyle Amerikan deizmi de Hristiyan öğretilerini reddetmektedir. Yüce bir Tanrı tasavvuru, erdemli ve ahlaklı bir hayat ve ruhun ölümsüzlüğü Amerikan deizminin önemli maddeleri olmuştur.⁶³ Amerikan deizminde; deizm önceleri aristokratlar içinde varlığını devam ettirmiş olsa da Thomas Paine'nın 'Akıl Çağı' isimli eseriyle deist fikirler halkın her tabakasına sirayet etmiştir.⁶⁴ Paine'nın eseri adeta deizmin kutsal kitabı olarak kabul görmüştür. Paine eserinde Hristiyanlığı, mucizeleri, vahyi ve peygamberliği sert bir üslupla eleştirmiştir.

Modern deizm; günümüz gelişmeleri ve şartları çerçevesinde deizmin yeniden gündeme gelmiş halidir. Klasik deistler, deizmi doğal din olarak kabul etmesiyle birlikte deizmi din olarak kabul etmeyen ve tamamen din karşıtı olan modern deistlerden

⁵⁸ Gündoğar, *Teoriden Pratiğe Deizm ve Sekülerizm*, 43.

⁵⁹ Gündoğar, *Teoriden Pratiğe Deizm ve Sekülerizm*, 44-45.

⁶⁰ Yaşar vd., *Modern Bir Akıl Sapması*, 18.

⁶¹ Baloglu, *Son Hurafe Deizm*, 222.

⁶² Yaşar vd., *Modern Bir Akıl Sapması*, 19.

⁶³ Baloglu, *Son Hurafe Deizm*, 234.

⁶⁴ Baloglu, *Son Hurafe Deizm*, 237.

ayrılmaktadır.⁶⁵ Modern deistler Tanrının varlığı dışındaki dine dair her şeyi reddetmektedir. Modern deizmin Tanrısı ise herhangi bir dinin Tanrısı ile aynı değildir. Onların Tanrısı dualara karşılık vermez ve evrene müdahale etmez. Modern deistlerin içinde de Tanrının evrene müdahalesini kabul eden ve etmeyenler vardır. Bu yüzden onlar da bu konuda olduğu gibi daha birçok düşüncede kendi aralarında ayırmıştır.

Deizmin doğduğu dönemde yapılan tanımlara göre; deizm bu şekilde ayrılmış ve tanımlanmış görünse de aslında kendi içinde de farklı görüşleri bir arada barındırmaktadır. Yani deizm ile ilgili sınırları çizili net bir tanım yapmak mümkün değildir. Günümüz deistlerinin en belirgin özelliği kurumsal dinleri reddetmeleridir. Deistler kendi içinde ahiret inancını kabul eden ve etmeyenler, Tanrının evrene müdahalesini sınırlı olarak kabul eden ve etmeyenler, Hristiyanlıktaki bazı öğretileri kabul eden ve etmeyenler olarak da sınıflandırılabilir.⁶⁶

1.2.2. Türkiye’de Deizmin Öne Çıkmasının Nedenleri

Deizm ortaya çıktığı coğrafya ile sınırlı kalmayıp zamanla Türkiye’de de kendisini göstermiştir. Bu durum özellikle gençler arasında yaygınlaşmış ve her geçen gün hızla yayılmaya devam etmektedir. Deizmin yaygınlaşması akademik çalışmalara konu olmakta ve sebepleri araştırılmaktadır. Deizm son zamanlarda fazlaca popüler olmasına rağmen deizmin ne olduğu ya da ne olmadığı hakkında bilgi sahibi olan kişilerin sayısının az olduğu fark edilmektedir.⁶⁷

Deizmin bu derece ön plana çıkmış olmasının temelinde yatan bazı nedenler; din ile bilimin çatıştığı iddiası, dünyevileşme arzusu, sosyal medya, dinin bireyin özgürlüğünü kısıtladığının düşünülmesi, din adamlarının bazı davranışları, din ile dindar ayrımının yapılamaması ve dine ait olmayan birtakım unsurların dinin içinde varmış gibi gösterilmesidir.⁶⁸ Akla ve bilime dayalı olan deizm anlayışının din ile bilimin çatıştığına dair iddiası esasen Hristiyanlıkla ilgilidir. İslam dini Kur’an’da da defalarca akla vurgu yaptığı üzere akıl ve bilimle çatışmamaktadır.

⁶⁵ Baloğlu, *Son Hurafe Deizm*, 245.

⁶⁶ Menküç, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Lise Öğrencilerinde Deizm Düşüncesi*, 11; Koç, *Lise Öğrencilerinin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Başakşehir Örneği)*, 13-14.

⁶⁷ Emre Dorman, *101 Soruda Kur’an* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2023), 50-53.

⁶⁸ Çetin, *Deizm Eleştirisi ve Yapılması Gerekenler*, 58-72.

Dünyevileşme; dini, dünya hayatından ayırıştırarak ibadetlerden uzaklaşma, Allah'ın değil kendi nefsinin peşinden koşmak olarak tanımlanabilir.⁶⁹ Günümüzde gençlerin dünya hayatına fazla önem vererek giyim kuşam, teknolojik ürünler, para hırsı, siyaset vb. konulara daha fazla eğildikleri açıktır. Bu durumda ülkemiz gençleri için deizm dünya zevklerini yaşamak, dinî sınır olmadan hayatlarına devam etmek için sığındıkları bir inanç biçimidir.⁷⁰ Gençlerin Avrupa'da yaşayan yaşlılarına özenmesi ve onlar gibi yaşamaya dair isteklerini deizm anlayışı da desteklemektedir.

Din adı altında yapılan terör eylemleri de insanları dinden uzaklaştırarak deizme yaklaştırmaktadır. İslam, terör ve şiddete karşı olmasına rağmen yapılan bu insanlık dışı eylemler İslam'a atfedilmektedir. Müslümanlığın yaygın olduğu ülkemizde bir yaratıcı olduğunu reddetmek daha nadir görülmektedir. Bununla birlikte Tanrının varlığını kabul edip kusurlu olduğu düşünülen din olgusunu reddetmek daha kolay gelmektedir. İslam kültürüyle yetişmiş bireyler Tanrı veya Allah vardır diyerek dini yok saymanın vicdan rahatlatmasını yapmaktadırlar.

Günümüzün teknolojik imkanları ve bu imkanları bilinçsiz kullanmak da gençleri deizme yönlendirmektedir. Özellikle kitap okuyarak veya çeşitli araştırmalar yaparak bir bilgiyi elde etmek yerine herkesin elinin altında olan internet vasıtasıyla bir şeyler öğrenmeye çalışan gençler yanlış yönlendirmelere maruz kalmaktadır. Elde ettiği bilgiyi doğrulamadan kabul etmek kişiyi yanlış inançlara sürüklemektedir.

Ülkemizde aile kurumunun yapısı zamanla çeşitli değişmelere maruz kalmıştır. Günümüzde çocuklara sorumluluk yüklenmemekte ve her ihtiyaçları hemen karşılanmaktadır. Bu durum çocuğun dinî sorumluluk alması gereken yaşa geldiğinde dinî sorumluluklarını bir yük gibi görmesine ve özgürlüğünün kısıtlandığını düşünmesine yol açmaktadır.

Günümüzde kendini dindar olarak nitelendiren bireylerin dine uygun bir yaşam sürdürmemesi, gençlerin bu konuda iyi bir rol model bulmasını engellemektedir. Bunun sonucu olarak gençler, kendilerini dine yakın hissetmemektedir. Ayrıca gençler din ile dinî kimliğiyle ön plana çıkan insanların yaptığı davranışları özdeşleştirmekte ve bu davranışların dinin kendisinde olduğunu düşünmektedir. Çevresindeki insanların bireye

⁶⁹ Mustafa Sönmez, "Dünyevileşme", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 34 (Ağustos 2023), 627.

⁷⁰ Nazmi Bozoğlu, *Ateizm-Deizm (Milli Manevi Değerleri Yok Etme Projesi)* (İstanbul: FOLİANT, 2021), 90.

karşı olumsuz eleştirileri veya topluma karşı hatalı davranışlarının dinden kaynaklandığını düşünen birey, dine cephe almaktadır. Aslında deizm, gençlerin bir talebi değil ebeveynlerin ve toplumun dine uygun olmayan tutumlarının bir sonucu olarak görülebilir.

Genel olarak özetlenmeye çalışılan bu nedenler ülkemizde özellikle gençlerin deizm gibi din karşıtı inanışlara yönelmesine sebep olmaktadır. Deizmin bireye sağladığı özgürlük alanı bireyi bu anlamda cezbetmektedir.

1.2.3. Deizme Yapılan Eleştiriler

Yaratıcı vasfı baskın bir Tanrı vurgusuna rağmen, tamamen kurumsal dinlere karşı olan deizm pek çok yönden eleştirilmektedir. Deizmin kendi sınırlarını çizememiş olması da bu eleştirilerin artmasında önemli bir etkidir. Deizmin akla önem vermesiyle birlikte her konuyu akılla açıklaması mümkün değildir. Deizmin de kabul ettiği Tanrı, akılla ancak belli bir ölçüye kadar açıklanabilir.

Rönesans ve Aydınlanma döneminde din, büyük ölçüde rasyonel bir boyutta ele alınmış, duygu ve iman boyutu görmezden gelinmiştir. Deizmde eleştirilen bir diğer konu ise deistlerin Hristiyanlığı din-bilim çatışması içinde eleştirirken bunu bütün dinlere genelliyor olmalarıdır. Halbuki İslam dini akıl ve bilime önem vermekle birlikte bir çatışma da yaşamamaktadır. Akıl da tıpkı vahiy gibi Allah tarafından bahşedilmiştir. Kaynağı aynı olan iki şeyin çatışması düşünülemez.

Hristiyanlık içerisindeki esrarengizliği eleştiren deizm, evrenin esrarengizliği sebebiyle bilimin ilerlediğini göz ardı etmektedir.⁷¹ Ayrıca insan bilen bir varlık olmasının yanında düşünen ve hisseden bir varlıktır. Her şeyi bilime indirgemek insanı tüm yönleriyle ele almayı engellemektedir.

Deizme göre Tanrı her şeye gücü yeten olmasına rağmen deistler tarafında evren ve insanın Tanrıyla olan ilişkisinde mantıklı, çelişmeyen ve tatmin edici açıklamalar yapılamamıştır. Doğal din anlayışını destekleyen deistler, vahyin gerekliliğinin insan ve dinî düşünce için ne kadar hassas bir öneme sahip olduğunu fark edememiştir. Ayrıca insanlara ve evrene müdahale etmeyen bu uluhiyet anlayışı, insanların duygu ve hislerine hitap edemediği için insanı tatmin edemez. Oysa Tanrının müdahalesi, insana güven

⁷¹ Çetin, *Deizm Eleştirisi ve Yapılması Gerekenler*, 81.

duygusu verir, yalnız olmadığını hissettirir, kaygıları azaltır; kısacası psikolojik açıdan da insana iyi hissettirir.

Ahlak kurallarının da akıl tarafından belirlenebileceğini savunan deizm, aklın bir sınırı olmadığını hesaba katmamıştır. Evrensel bir ahlak sisteminin akılla belirlenebilmesi için herkesin aynı şeyi iyi, aynı şeyi kötü kabul etmesi gerekir. Ahlak söz konusu olduğunda akıl yanlış bir karar merkezidir. Bir kimseye ahlaklı gelen bir davranış başka bir kimse tarafından ahlaksızca olarak nitelendirilebilir.

Deizm; dinleri, bilime önem vermemesi, birbirinden farklı olması, her dinin insanlar tarafından şekil almış ve çelişkiler içinde olması sebebiyle eleştirmektedir. Fakat deistler de pek çok konuda ortak düşünceye sahip değildir. Hatta bu durum tüm deizm tarihinde karşımıza çıkmaktadır. Deizm kendi içinde net bir tavır sergileyemediği için eleştirilerin de sayısı oldukça fazladır. Bu yüzden deistler, dinleri eleştirmeden önce kendilerine yapılan bu eleştirileri sonsuz güvendikleri akıl ve bilim ışığında cevaplayıp açığa kavuşturmalıdır.

1.3. ERGENLİK DÖNEMİ

Çalışmanın konusu olan lise öğrencilerinin deizm eğilimini incelerken onların içinde bulunduğu ergenlik çağı göz önüne alınmalıdır. Bireyin davranış ve tutumlarını bir bütün olarak ele almak deizm eğiliminin nedenlerini anlamaya yardımcı olacaktır. Bu sebeple önce ergenlik dönemi tanımlanacak daha sonra bazı gelişim aşamaları ele alınacaktır.

Bir birey hayatı boyunca çocukluk, ergenlik, yetişkinlik gibi belirli sırası ve aşamaları olan gelişim dönemlerinden geçmektedir. Her dönemin kendine özgü bazı özellikleri ön plana çıkmaktadır. Ergenlik dönemi bireyin çocukluk döneminin bitişiyle başlayan ve yetişkinlik döneminin başlamasıyla son bulan bir geçiş dönemidir. Latince “adolescence” kelimesinin Türkçe karşılığı olan ergen kelimesi büyüme, olgunlaşma gibi anlamlara gelirken ergenlik kavramı bireyin büyüme ve gelişiminin hızlı yaşandığı, çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecinin genel adıdır. Ergenlik döneminde birey hızlı fiziksel değişimler yaşandığı için bu değişikliklere alışmakta zorlanabilir ve bu durumu davranışlarına yansıtabilir.⁷² Unesco’ya göre 15-25 yaşları aralığında, Birleşmiş

⁷² Şahin, Şükriye-Çağrı Çövenner Özçelik, “Ergenlik Dönemi ve Sosyalleşme”, *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi* 1 (Haziran 2016), 43.

Milletler'e göre ise 12-25 yaşları aralığında yaşanan ergenlik dönemi bireyin beslenme şekli, yaşadığı coğrafya vb. özelliklerden dolayı daha erken de başlayabilir.⁷³ Sıcak bölgelerde yaşayan bireyler, soğuk bölgelerde yaşayan bireylere göre daha önce ergenlik çağına girebilir.

Ergenlik döneminin belirgin özellikleri arasında biyolojik ve fiziksel değişiklikler, sosyal statü oluşması, cinsiyet rollerinin belirginleşmesi ve soyut düşünme becerilerini kazanılması vardır. Kızlar ergenlik dönemine genel olarak erkeklerden iki yıl önce girerler. Bu sebeple ergenlik dönemi kızlarda ve erkeklerde farklı süreç ve sonuçlar oluşturmaktadır.

Ergenlik döneminde gözle görülür değişimler yaşanmaktadır. Bireyin fiziksel değişimi, cinsiyet, beslenme düzeni, hastalık ve çevresel faktörler tarafından etkilenmektedir. Ergenlik döneminin fiziksel gelişim aşamasında birey ani boy uzaması ve kilo artışı yaşamaktadır. Bireyin vücudunda olan bu hızlı değişimlere hemen alışamaması, davranışlarına yansımakta olup ve gelişimini tamamlayana kadar sakarlıklara sebep olabilmektedir. Ayrıca bu dönemde beden gelişimi orantısız devam ettiği için bireyin bedeniyle barışık olmaması, çevresiyle kendini kıyaslaması gibi sonuçlar doğurabilmektedir.⁷⁴

Psikolojik gelişim bireyin diğer gelişim aşamalarından etkilenmektedir. Ergenlik döneminde bireyler genel olarak olumsuz duygulara sahiptirler. Bu dönemde stres, yalnızlık, karamsarlık gibi duygular daha baskındır. Ergenlik döneminde gerçekleşen beden orantısızlığı, değişen hormonlar, çevre ile kendini kıyaslama gibi durumlar bireyin psikolojisini de etkilemektedir.⁷⁵ Bireyde bedenindeki değişimlerden dolayı utanma ve bedenine karşı olumsuz düşünceler oluşabilmektedir.

Ergenlik döneminin bilişsel gelişim aşamasında; soyut düşünme becerileri ve bilgiyi işleme kabiliyeti artar.⁷⁶ Bilişsel gelişim bireyin ergenlik döneminde anlama, öğrenme, düşünme gibi zihinsel becerilerinin geliştiği süreçtir. Daha önce somut işlemler döneminde olan genç, ergenlik ile birlikte soyut düşünebilir ve olayları görünmeyen

⁷³ Mustafa Koç, "Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/17 (Şubat 2004), 233.

⁷⁴ Koç, *Lise Öğrencilerinin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Başakşehir Örneği)*, 29-30.

⁷⁵ Ahmet Ertan Tezcan-Haydeh Faraji, *Ergen* (Ankara: Eğiten Kitap, 2021), 3.

⁷⁶ Koray Karabekiroğlu, *Ergenin Ruhsal Gelişimi Gençlik Başında Duman* (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 103.

yönleriyle ele alabilir hale gelmektedir.⁷⁷ Ergen, zihinsel gelişimle birlikte din, Tanrı, iman gibi soyut kavramları da anlamaya başlar.

Ergenler ahlaki gelişim evresinde, ahlakla ilgili problemlere ailenin sisteminden de etkilenecek ya bütünleşme ya da özerk bir tavırla yaklaşırlar.⁷⁸ Ahlakla ilgili problemler ergenlik döneminde bireyin sık sık karşısına çıkmaktadır. Bu problemler karşısında sergileyeceği tavır hem ergenlik dönemini hem de hayatının diğer dönemlerini etkileyecektir.⁷⁹ Bireyin ahlaki gelişimi, dini tutumuyla yakından ilişkilidir. Ahlaki gelişim sağlıklı bir şekilde devam etmezse bireyde kimlik bunalımı oluşur. Bu sebeple yetişkinlerin bireyi yönlendirmesi ve ona örnek olması önemlidir. Ergen birey, bu aşamada ailesinin ve toplumun kendisine empoze ettiği dinî değerlere eleştirel yaklaşır ve bu süreç bireyin dinî tercihleri açısından oldukça önemlidir.⁸⁰

⁷⁷ Kevser Baytemur, *Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 6.

⁷⁸ H. Nermin Çelen, *Ergenlik ve Genç Yetişkinlik* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2021), 89.

⁷⁹ Ermiş, *Ergenlerin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Çankaya Örneği)*, 49.

⁸⁰ Kandemir, *Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)*, 64.

İKİNCİ BÖLÜM

METODOLOJİ

2.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE MODELİ

Bu çalışmanın amacı Tokat ilindeki lise öğrencilerinin deizm eğilimini üç farklı lise türü kapsamında analizini yaparak karşılaştırmaktır. Bu sebeple öncelikle çalışmanın hedef ve amacına en iyi şekilde hizmet edecek uygun yöntem ve model seçilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde araştırmanın konusu ve problemiyle ilgili kitap, makale, dergi ve tez çalışmaları incelenmiştir. Nicel araştırma yöntemine dayalı olan bu çalışmada tarama (survey) modeli kullanılmıştır. Tarama modeli araştırmanın konusu kapsamında olan şeyleri değiştirmeden veya etkilemeden bulunduğu şekliyle ortaya çıkarmayı hedefler.⁸¹ Bu çalışmada içinde pek çok ayrı model ve teknik barındıran nicel araştırma yönteminden tarama modeline ilişkin anket tekniği tercih edilmiştir. Kullanılan anket beşli likert tipindedir.

Lise öğrencilerinin deizm eğilimini ölçmeyi amaçlayan bu çalışmada, deizm eğiliminin yaş, cinsiyet, lise türü vb. değişkenlerle ilişkisi analiz edilmiştir. Araştırma süresinin kısıtlı olması ve veri toplama işleminin sınırlı bir sürede gerçekleştirme zorunluluğu olması sebebiyle araştırmada tarama yöntemine dayalı kesitsel desen kullanılmıştır. Kesitsel desen, tek seferde birbirinden farklı yaş gruplarına ölçeğin uygulanarak araştırmaya konu olan problemin yaş grubuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye imkân sağlar. Kullanılan ölçekteki sorulara, örnekleme yer alan öğrencilerin verdiği samimi cevaplar sayesinde tümevarım yöntemiyle genellemelere ulaşmak hedeflenmiştir. Tümevarım evreni temsil eden örneklem grubunun ölçümlerinin analiz edilerek evren hakkında bilgi vermesi ile yapılan genellemelerdir.⁸²

2.2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Nicel bir çalışmada evren ve örneklemin iyi anlaşılıp tespit edilmesi araştırmanın sağlıklı ilerleyebilmesi açısından çok önemlidir. Evren, çalışmanın sınırları içerisinde

⁸¹ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 109.

⁸² Ferhat Sayım, *Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Tez Yazım Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019), 45.

benzer niteliklere sahip olan grubun bütün öğelerinin bulunduğu kümedir.⁸³ Bu çalışmanın evrenini Tokat il merkezinde faaliyet gösteren devlet ve özel okulların, Fen Lisesi, AİHL ve Anadolu Lisesi öğrencileri oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda Tokat il merkezinde adı zikredilen üç farklı okul türünde toplam 8154 öğrenci olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani çalışmanın evren kümesi Tokat il merkezinde bulunan Fen Lisesi, AİHL ve Anadolu Lisesinde 2023-2024 eğitim öğretim yılında okuyan 8154 öğrenciden oluşmaktadır. Kümenin elemanlarının hepsinin incelenmesi yöntemine tam sayım, kümenin tüm elemanlarını temsil eden ulaşılabilir nitelikte küçük bir parçasının incelenmesine ise örnekleme denir.⁸⁴

Zaman, maliyet, iş yükünün fazla olması gibi sebeplerden ötürü çalışmanın tüm evrene uygulanmasının mümkün olmadığı durumlarda evrenin içinden bir örneklem seçilir ve çalışma, örneklem grubu üzerinde uygulanır. Yani araştırma problemine uygun olan evren istatistiksel bir topluluk olarak kabul edilip örneklem sayesinde bu topluluğa dair bilgiler elde edilir.⁸⁵ Araştırmanın örnekleme hesaplanırken örnekleme hatası %5 kabul edilmiştir. Çalışmanın örneklemini belirlemek için,

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{d^2 \cdot (N - 1) + t^2 \cdot p \cdot q} \text{ formülü kullanılmıştır.}^{86}$$

n = Örnekleme dahil edilecek kişi sayısı,

N = Evrenin büyüklüğü,

t = Anlamlılık düzeyi,

p = Gerçekleşme olasılığı,

q = Gerçekleşmeme olasılığı,

t = Güven aralığına göre t tablosundaki değer 1.96'dır. (%95)

Bu değerler yukarıdaki formüle yerleştirildiğinde örnekleme dahil edilecek en az kişi sayısı 367 olarak hesaplanmıştır. Örnekleme uygun olarak üç farklı lise türünden 450 öğrenciye Gençlerin Deizm Algı Düzeyleri Ölçeği uygulanmış ve hatalı kodlamalar ile geçersiz olan ölçekler çıkarıldıktan sonra 402 kişi çalışmanın örneklemine dahil edilmiştir.

⁸³ Hüseyin Yaratın, *Sosyal Bilimler İçin Temel İstatistik SPSS Uygulamalı* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2020), 12.

⁸⁴ Rauf Arıkan, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), 35.

⁸⁵ İsmet Daşdemir, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 70.

⁸⁶ Priscilla Salant-Don A. Dillman, *How to Conduct Your Own Survey* (New York: Wiley, 1994), 55.

2.3. VERİ TOPLAMA ARACI

Bir çalışmanın verilerinin güvenilir olması için veri toplama yönteminin ve aracının iyi seçilmiş ve güvenilir olması önemlidir. Çalışmanın birinci bölümünde tarama yöntemi kullanılarak konuyla ilgili kitap, makale ve tez çalışmaları incelenmiştir. Nicel araştırmanın bulgu ve yorumlarının olduğu bölümde ise veri toplamak için likert tipi anket kullanılmıştır.

Araştırmada veri toplamak için konuyla ilgili daha önce yapılmış benzer çalışmalar incelenmiş ve Ali Ermiş tarafından hazırlanan geçerlilik ve güvenilirliği yüksek olan “Gençlerin Deizm Algı Düzeyleri Ölçeği” çalışmanın amaç ve hedeflerine uygun görülmüştür.⁸⁷ Ölçeği hazırlayan kişiden bu çalışmada kullanmak için izin alınmıştır. Veri toplamak için kullanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde cinsiyet, yaş, lise türü, ailenin aylık ortalama gelir düzeyi, öğrencinin kendisini dinî anlamda tanımlama şekli, okunan son dinî kitap, Kur’an-ı Kerim’i okuma durumu ve var olan dinî bilgisinin en çok nereden kaynaklandığına dair soruların yer aldığı kişisel bilgi formu bulunmaktadır. İkinci bölümde ise 32 soruluk *Genlerin Deizm Algı Düzeyleri Ölçeği* yer almaktadır. Bu bölümde öğrencilerin genel olarak dine ve dindarlara bakış açısı, deizme yöneliminin olup olmadığını ölçecek nitelikte önermeler bulunmaktadır.

2.4. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

Veri toplama işlemine başlamadan önce ilgili kişi veya kurumlardan izin alınması gereklidir. Çalışma 2023 – 2024 eğitim öğretim yılında öğrenim göre lise öğrencilerini kapsamaktadır. Bu sebeple 2023 – 2024 eğitim ve öğretim yılının ilk döneminde belirlenen ölçeğin seçili okullara uygulanması için MEB’den izin alınmıştır.⁸⁸ Ayrıca ölçek, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Etik Kurulu tarafından da incelenmiş ve etik kurallara uygun olduğuna kanaat getirilip onaylanmıştır.⁸⁹

Gerekli izinler alındıktan sonra uygulama yapılacak okulların idarecileriyle görüşülmüştür. Ankete katılım gönüllülük esasına dayanmasına rağmen henüz reşit olmayan gençlere uygulanması hasebiyle öncelikle öğrencilere veli onay formu⁹⁰ dağıtılmış, ailesinin onayı ve kendi rızası olan öğrencilere anketler elden ulaştırılmıştır.

⁸⁷ Ermiş, *Ergenlerin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Çankaya Örneği)*.

⁸⁸ “EK-2: MEB Araştırma İzni”, 2023.

⁸⁹ “EK-1: Etik Kurul Kararı”, 2023.

⁹⁰ “EK-3: Veli Onay Formu”, 2023.

Öğrenciler yapılan çalışmayla ilgili bilgilendirilmiş ve öğrencilerin araştırmaya dair soruları şüpheye yer bırakmayacak şekilde yanıtlanmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin istatistiksel çalışmalar sonucunda tablo ve grafikler yardımıyla yorumlanabilir duruma getirilme çalışmasına analiz denir.⁹¹ Çalışmadan toplanan veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleriyle ilgili bilgiler, her kategoriye ait veri sayısının belirtildiği ve yüzdelik oranı verilen frekans tablolarında belirtilmiştir.⁹² Ölçeğin her maddesi için cevaplar kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum şeklinde derecelendirilmiştir. Yapılan anket sonucunda ölçeğin lise türlerine göre madde katılım analizi tablosu oluşturulmuştur. Ayrıca her bir maddenin lise türleri arasında anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı yapılan Tek Yönlü Varyans (One-way Anova) analiziyle açıklanmış ve tablolarla gösterilmiştir.

2.5. VERİ TOPLAMA ARACININ GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİĞİ

Bu bölümde araştırmaya hizmet eden *Gençlerin Deizm Algı Düzeyleri Ölçeği*'nin güvenilirliği ve geçerliliği ölçülmüştür. Geçerlilik, özellikle nicel araştırmalar için ölçme aracının ölçülmek istenen özelliği tam ve doğru şekilde ölçümlemesini ve gerçek sonuçları ne derece iyi yansıttığını ifade eder.⁹³ Bir ölçme aracının geçerli olmadığı durumlarda, güvenirliliğin yüksek olması bir anlam ifade etmemektedir ve bu sebeple geçerliliğin güvenirlilikten daha önemli bir unsur olduğunu söylemek yanlış olmaz.⁹⁴

Araştırmada kullanılan ölçeğin yapısal geçerliliğini ölçmek için faktör analizi yapılmıştır. Yapı geçerliliği, ölçülmek istenen soyut özelliğin ne derece doğru ölçüldüğü sonucunu gösterir.⁹⁵ Faktör analizi, pek çok değişken arasında bulunan ilişkiyi, az sayıdaki veriye indirgeyerek ifade eden bir analizdir. Bu sebeple elde edilen verilerin uygun olup olmadığının tespit edilmesi için KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) ve Barlett testleri uygulanmıştır. KMO oranının 0.5 üzerinde ve Barlett testinin anlamlı olması faktör analizi yapmaya elverişli bir ortam oluşturmaktadır.

⁹¹ Arıkan, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 36.

⁹² Yaratın, *Sosyal Bilimler İçin Temel İstatistik*, 27; Sayım, *Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Tez Yazım Yöntemleri*, 131.

⁹³ Erdal Arslan, "Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 51 (Ağustos 2022), 398.

⁹⁴ Kaan Böke (ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2009), 86.

⁹⁵ Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2023), 180.

Uygulanan faktör analizi göre *Gençlerin Deizm Algı Düzeyleri Ölçeği*nin KMO değeri 0.907 olarak hesaplanmıştır. KMO değerinin 0.5'in üzerinde olması verilerin faktör analizinin yapılabilir olduğunu göstermektedir. Barlett's testine ait sonuçlar ise ($p=0.000$, $\chi^2=4920,532$, $p<0.01$) şeklinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Güvenirlilik, ölçmenin tüm süreci ile yakından ilgili olarak ölçme aracının aynı ya da benzer şartlardaki ölçmelerde kullanılması durumunda yine aynı ya da benzer sonuçlar vermesini ifade eder.⁹⁶ Güvenirlilik ölçme sürecinin başından sonuna kadar araştırmayı yapan kişinin özellikleri, ölçüm yapılan mekânın fiziksel koşulları, ölçme aracının yapısal özellikleri, ölçmenin gerçekleştirildiği sürenin uygunluğu ve ölçülmek istenen grubun özellikleri tarafından etkilenir.⁹⁷

Literatürde güvenirlik ölçümü için genel olarak Cronbach's Alfa yöntemi kullanılmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenirliğini belirlemeye yönelik olarak yapılan güvenirlik analizi sonucunda ölçeğin güvenirliği 0.880 olarak hesaplanmıştır. Yapılan güvenirlik analizleri sonucunda, bu ölçeğin çok güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

⁹⁶ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 190; Arıkan, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 76.

⁹⁷ Özcan Demirel, *Öğretme Sanatı: Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2011), 217-219.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırma bulguları bölümünde ilk olarak araştırmaya katılan lise öğrencilerinin demografik özelliklerine ilişkin sayısal dağılımlara yer verilmiştir. Daha sonra, araştırmada kullanılan likert tipi ölçeğin madde katılım analizi lise türlerine göre verilmiş olup sonrasında ölçeğin maddelerine verilen cevaplara ait ortalama değerler ve standart sapmalar verilmiştir. Ayrıca bazı demografik özellikler ile öğrencinin kendini dinî anlamda tanımlama durumu arasındaki ilişkiler Ki-kare (Chi-Square) analizi ile belirlenmiştir. Son olarak 3 farklı okul türü ile likert tipi ölçek maddeleri arasındaki farklılıklar istatistiksel olarak One-way Anova (Tek Yönlü Varyans Analizi) ile incelenmiş ve okul türüne göre farklılık gösteren maddeler için farklılık durumu Tukey çoklu karşılaştırma testi ile belirlenmiş ve sonuçları yorumlanmıştır.

3.1. ÖRNEKLEM GRUBUNUN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Bu başlık altında araştırmaya katılan lise öğrencilerinin demografik özelliklerini tanımlayan sayısal ve oransal istatistiklere yer verilmiştir. Öğrencilerin demografik özellikleri anket formunun, birinci bölümüne verilen cevaplardan elde edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerinin sayısal ve oransal değerleri aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

3.1.1. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Ergenlik dönemi içerisinde olan gençlerin cinsiyetleri yapılan çalışma açısından önemlidir. Çünkü ergenlik döneminde kadın ve erkek psikolojik, fiziksel, sosyal ve zihinsel gelişim açısından birbirinden farklı süreçleri yaşamaktadır.⁹⁸ Son zamanlarda dindarlığın cinsiyetle ilişkisine dair yapılan çalışmalardan bazılarında kız öğrencilerin dindar olma oranının yüksek olduğu, bazılarında cinsiyet ile dindarlık arasında bir bağ olmadığı bazılarında ise erklerin dindar olma oranının kızlardan fazla olduğu tespit edilmiştir.⁹⁹ Bu sebeple cinsiyet farkı ile dinî yönden kendini tanımlama durumu

⁹⁸ Neşe Aslan-Belgin Arslan Cansever, “Ergenlerin Boş Zaman Değerlendirme Algısı”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 42 (Haziran 2012), 30; Ali Rıza Çakmakçı, *Ergenlik Dönemi Bireylerinde Beden Kütle İndeksi ve Beden Algısının Depresyon Düzeyleri ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 59.

⁹⁹ Kandemir, *Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)*, 107-108.

çalışmanın ilerleyen bölümlerinde analiz edilecektir. Çalışmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	296	73,6
	Erkek	106	26,4
	Toplam	402	100,0

Çalışmanın örneklemini 402 kişi oluşturmaktadır. Bunların 296’sı kadın, 106’sı erkek katılımcıdır. Erkek öğrenci sayısının az olmasının temel nedeni erkeklerin ankete olan ilgisinin kadınlardan daha az olmasıdır. Gönüllülük esasına dayalı olan anket çalışmasında kadınların katılım oranı %73,6 olurken erkeklerin katılım oranı %26,4’tür.

3.1.2. Öğrencilerin Yaşlarına Göre Dağılımı

Bu çalışmanın kapsadığı lise öğrencileri bu dönemde dinî konulara ilgi duymakla beraber dinî bilgiyi edinme ve bu konuda rehberlik edilmesi hususunda birtakım eksiklikler yaşamaktadır.¹⁰⁰ Yaş faktörü insanın gelişimin hangi aşamasında olduğuyla ilgili veri sağlamaktadır. Bu durum verdikleri cevapları analiz ederken sosyal çevre, aylık gelir, medya vb. etkenlerin öğrenci üzerindeki etkisini anlamayı kolaylaştırır. Ayrıca deizmin yaş faktörü ile bir ilişkisi olup olmadığı bilgisini vermesi açısından da önemlidir. Öğrencilerin yaşlarına göre dağılımı Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Öğrencilerin Yaşlarına Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde
Yaş	14-15 yaş	135	33,6
	16 yaş	107	26,6
	17 yaş	113	28,1
	18-19 yaş	47	11,7
	Toplam	402	100,0

Tablo 2’de görüldüğü üzere ankete katılan öğrencilerden 135’i 14-15 yaş aralığındadır. Bu öğrencilerin toplam katılımın %33,6’sını oluşturarak en yüksek katılımı sağlayan grup olduğu tespit edilmiştir. Ankete katılan 16 yaşındaki öğrenci sayısı 107

¹⁰⁰ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2012), 93.

olup toplam katılımcı sayısının %26,6'lık bölümünü oluşturmaktadır. 17 yaşındaki öğrenci sayısı 113 ve yüzdelik dilimi %28,1'dir. Ankete en az katılım 18-19 yaşındaki öğrencilerdir. Bu grup %11,7'lik bir dilimi oluşturmaktadır.

3.1.3. Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

Bu çalışma lise 1, lise 2, lise 3 ve lise 4 öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre dağılımı Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde
Sınıf Düzeyi	Lise 1	91	22,6
	Lise 2	85	21,1
	Lise 3	94	23,4
	Lise 4	132	32,8
	Toplam	402	100,0

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin 91'i (%22,6) Lise 1, 85'i (%21,1) Lise 2 ve 94'ü (%23,4) Lise 3 sınıf düzeyinde bulunmaktadırlar. Öğrencilerin 132'si (32,8) ise Lise son sınıfta bulunmaktadırlar. İlk üç sınıf düzeyinde ankete katılım sayısı birbirine yakın olup son sınıf öğrencilerinde katılım oranı yükselmiştir.

3.1.4. Öğrencilerin Lise Türlerine Göre Dağılımı

Çalışmanın en önemli verilerinden biri lise türleridir. Çünkü çalışmanın amacı doğrultusunda deizm eğiliminin lise türlerine göre anlamlı bir farklılık oluşup oluşmadığının analizi yapılacaktır. Anadolu İmam Hatip Liselerinde diğer liselerde olan din kültürü ve ahlak bilgisi, temel dini bilgiler gibi derslerin yanı sıra kelam, tefsir, dinler tarihi, hadis gibi meslek dersleri de bulunmaktadır. Bu noktada özellikle din eğitiminin yoğun olarak verildiği Anadolu İmam Hatip Liselerinde deizm eğilimi ile diğer lise türlerindeki deizm eğilimi arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenecektir. Dinî bilgiyi edinme açısından AİHL öğrencilerinin imkânlarının fazla olması, dinî konularda daha bilinçli olmaları ve genel anlamda dine, özel anlamda İslam'a karşı daha yakın bir tavır oluşturacağı düşünülmektedir. Öğrencilerin lise türlerine göre dağılımı Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4: Öğrencilerin Lise Türüne Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde
Lise Türü	Fen Lisesi	121	30,1
	İmam Hatip Lisesi	141	35,1
	Anadolu Lisesi	140	34,8
	Toplam	402	100,0

Tablo 4’e göre araştırmanın örneklem grubunu oluşturan 402 öğrenciden 121’i Fen Lisesi, 141’i AİHL ve 140’ı Anadolu Lisesi öğrencisidir.

3.1.5. Öğrencilerin Ailelerinin Aylık Gelirlerine Göre Dağılımı

Ailenin ekonomik düzeyi pek çok açıdan bireyin hayatını etkilemektedir. Öğrencinin refah düzeyi yükseldikçe öncelikleri ve sosyal hayatı değişecektir. Fakat maddi durumun düşük olduğu durumlarda bireyin öncelikleri temel ihtiyaçları olacaktır. Yapılan bazı araştırmalara göre bireyin ekonomik durumu ile dine karşı görevlerini yerine getirme durumu ters orantılıdır yani ekonominin yükselmesi dinden uzaklaşmayı beraberinde getirmektedir.¹⁰¹ Yani ekonomik durum bireyin dinî hayatında etkili olmaktadır. Öğrencilerin ailelerinin aylık gelir durumu Tablo 5’te gösterilmektedir.

Tablo 5: Öğrencilerin Ailelerinin Aylık Gelir Durumu

		Frekans	Yüzde
Ortalama Gelir	Asgari ücret–17.000	95	23,6
	17.000 – 22.000	61	15,2
	22.000 – 27.000	106	26,4
	27.000 ve Üstü	140	34,8
	Toplam	402	100,0

Tablo 5 incelendiğinde toplamda 402 öğrencinin ailesinin ortalama aylık gelir durumuna göre; 95 (%23,6) ailenin asgari ücret–17.000 aralığında, 61 (%15,2) ailenin 17.000 – 22.000 aralığında, 106 (%26,4) ailenin 22.000 – 27.000 aralığında, 140 (%34,8) ailenin 27.000 ve üstü gelire sahip olduğu görülmektedir. Bu öğrenciler içerisinde kendisini deist, ateist veya kararsız olarak niteleyen gençlerin çoğunluğunun aylık ortalama gelirinin 27.000 TL ve üzeri olduğu tespit edilmiştir.

¹⁰¹ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 97.

3.1.6. Öğrencilerin Dinen Kendilerini Tanımlamalarına Göre Dağılımı

Öğrencilerin kendini dinî yönden dindar, deist, ateist vb. şeklinde tanımlamaları yapılan çalışma açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü ankette cevapladıkları diğer maddelerle birlikte analizi yapılarak kendilerini neden bu şekilde tanımladıkları ve bu durum üzerinde etkili olan nedenler incelenecektir. Burada öğrencilerin anketleri doldururken sözlü veya yazılı (ilgili maddenin kenarlarına veya anketin sonundaki boşluğa yazarak) belirttiklerine göre kendini dindar olarak niteleyen öğrencilerden bazıları ibadetleri konusunda hassas olduğunu belirtmiş, kendimi Müslüman olarak niteleyen öğrencilerden bazıları ise ibadetlerini düzenli yerine getirme hassasiyetinin olmadığını ifade etmesidir. Bu düşünceyle doğru orantılı olarak dindarlığın, dinlere göre değişkenlik gösterse de genel olarak dinî kural ve öğretileri insanın yaşantıya aktarması, uygulamaya dökmesi şeklinde tanımlanması mümkündür.¹⁰² Öğrencilerin kendilerini dinî yönden tanımlamalarına göre dağılımı Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Öğrencilerin Kendilerini Dinî Yönden Tanımlamalarına Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde
Dinî Yönden Kendini Tanımlama	Ateist	13	3,2
	Deist	7	1,7
	Dindar	221	55,0
	Müslüman	132	32,8
	Kararsız	29	7,2
	Toplam	402	100,0

Tabloya göre araştırmaya katılan öğrencilerin 13'ü (%3,2) Ateist, 7'si (%1,7) deist, 221'i (%55) dindar, 132'si (%32,8) Müslüman ve 29'u (%7,2) kararsız olarak kendini tanımlamışlardır. Sonuçlar incelendiğinde (%87,8) gibi yüksek bir oranla öğrenciler kendilerini dindar ve Müslüman olarak tanımlamışlardır. Öğrencilerin kendilerini deist olarak tanımlamaları ise en düşük yüzdeye sahiptir. Öğrencilerden yalnızca 1 tanesi kendini Alevi-Kararsız olarak tanımlamıştır. Öğrencilere elden iletilerek uygulanan anket çalışmasında, kendini Müslüman olarak tanımlayan öğrenciler genel olarak İslam'a inandığını ama ibadetlerini düzenli yerine getirmediğini dile getirmiştir.

¹⁰² Ayten-Köse, *Din Psikolojisi*, 111.

3.1.7. Öğrencilerin Sahip Oldukları Dinî Bilgiyi En Çok Kimden Edindiklerine Göre Dağılımı

Her insan dine dair az ya da çok bilgiye sahiptir. Bu bilgilerin gerçeği yansıtır yansıtmaması, edinilen bilgiye inanılıp inanılmaması ve bu bilgileri araştırıp sorgulaması ya da sorgulamaması kişinin dinî yönelimini oldukça etkiler. Dinin insan hayatının tüm yönlerini etkileyen bir olgu olması sebebiyle din hakkında edinilen bilgiler oldukça önem taşımaktadır. Ergenler, liseye başladığında soyut düşünmeyle birlikte metafizikle ilgili düşünür ve bildiği inanç sistemlerini sorgular.¹⁰³ Bu aşamada edindiği bilgiler ışığında inancını yeniden şekillendirir. Bu sebeple kişinin dini bilgisinin kaynağını bilmek onun yöneliminin sebebini anlamak açısından çok önemlidir. Anket formunu dolduran öğrencilerin dinî bilgiyi en çok nereden edindiğine dair verdikleri cevapların dağılımı Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7: Öğrencilerin Sahip Oldukları Dini Bilginin Kaynağına Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde
Dinî Bilgi Edinilen Yer	Aile	209	52,0
	Okul	86	21,4
	Medya	28	7,0
	Cami	40	10,0
	Kendi Kendine	30	7,5
	Tarikat	9	2,2
	Toplam	402	100,0

Tablo 7 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerden 209’u (%52) aile, 86’sı (%21,4) okul, 40’ı (%10) cami, 30’u (%7,5) kendi kendine, 28’i (%7) medya ve 9’u (%2,2) ise en düşük oranda bu soruya tarikat cevabını vermiştir. Burada en dikkat çeken çoğunluğun aile cevabını vermesidir. Çalışmanın 4. hipotezi doğrulanmış bulunmaktadır. Aile eğitimin ilk başladığı yer olması hasebiyle çocuğun dinî yönelimini en çok etkileyen unsurdur. Yapılan analiz sonuçlarına göre dinî bilgisinin kaynağını okul olarak belirtenlerin çoğunluğu Anadolu İmam Hatip Lisesinde öğrenim görmektedir.

¹⁰³ Asude Coşkunsever, “Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Temel Problemleri”, *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 5 (Haziran 2022), 57-58.

Sonuçlara göre dikkat çeken bir diğer nokta ise dinî bilgisini en çok edindiği yeri medya olarak işaretleyen öğrencilerin sayısının 28 olmasıdır. Bu sayı beklenilenin aksine oldukça düşük çıkmıştır. Günümüzde sosyal medyayı oldukça aktif kullanan gençlerin, inançları konusunda sosyal medyadan etkilendiği düşünülmektedir. Daha önce lise öğrencilerini kapsayan dinî eğilimle ilgili yapılmış bazı nicel çalışmalar içerisinde de dinî bilginin kaynağını medya olarak belirten öğrenci sayısı beklenilenin altında çıktığı araştırmacılar tarafından ifade edilmiştir.¹⁰⁴ Dinî bilgisinin kaynağını medya olarak gösteren öğrenci sayısı az olsa da medya seçeneğini işaretleyen 28 öğrencinin dinî yönden kendini tanımlarken 5'inin kendini ateist, 5'inin ise deist olarak nitelendirmesi oldukça önemli bir bulgudur.

3.1.8. Öğrencilerin Baba Mesleklerine Göre Dağılımı

Toplumun en küçük birimi olan ailedeki en önemli rollerden biri babadır. Günümüzde pek çok alanda yaşanan değişme ve bozulmalar, toplumumuzda alışageldiğimiz baba figürlerinin değişmesine de sebep olmuştur. Her insanda olduğu gibi meslek seçiminin kişinin hayatı üzerinde etkileri vardır. Yapılan mesleğin sağladığı gelir, mesai kavramı, ilgilendiği alan ve daha pek çok sebep kişinin hayatını etkilemektedir. Bu sebeple öğrencilerin babalarının mesleklerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin baba mesleklerine göre dağılımı Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: Öğrencilerin Babalarının Mesleklerine Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde
Baba Mesleği	Kamu (Memur, İşçi, vs.)	212	52,7
	Özel Sektör (Serbest, Esnaf, vs.)	159	39,6
	Çiftçi	31	7,7
	Toplam	402	100,0

Öğrencilerin yarısından çoğunun babası kamu çalışanıdır. Kamuda görev yapanların sayısı 212 olup %52,7'sini kapsamaktadır. Babası özel sektörde çalışanların sayısı 159'dur. Öğrencilerin 31'inin baba mesleği ise çiftçi olduğu görülmektedir.

¹⁰⁴ Koç, *Lise Öğrencilerinin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Başakşehir Örneği)*, 81; Ermiş, *Ergenlerin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Çankaya Örneği)*, 85-89; Çalışkan, *Z Kuşağında Deizm Algısı ve Deistliğe Yönelten Sosyolojik Faktörler*, 85-86.

Anketler incelendiğinde babası çiftçi olan öğrencilerin 16 tanesinin Anadolu İmam Hatip Lisesinde öğrenim gördüğü tespit edilmiştir.

3.1.9. Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i Okuma Durumlarına Göre Dağılımı

Geçmişten günümüze alışlagelinen durumlardan birisi çocukların yaz tatilinde Kur'an kurslarına gitmesidir. Özellikle Tokat gibi küçük ve muhafazakâr bir profil çizmiş illerde aileler çocuklarının hem tatilini değerlendirmesi hem de Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğrenmesi için Kur'an kursuna göndermektedir. Fakat bu durum son zamanlarda değişmiş ve azalmış görünmektedir. Eskiden çok küçük yaşlardaki çocukların bile Kur'an-ı Kerim'i okuyabiliyor olduğunu ve ailelerin buna teşvik ettiğini görürken şimdi durumda bir azalma tespit edilmiştir. İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim, öğrenciler tarafından ya okunmuyor ya da sadece Arapçasından okunuyor. Bu durum Kur'an'ın öğretilerini tam anlamıyla bilmemek veya Kur'an'ı anlamamak gibi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Kur'an okuma durumuna göre Kur'an'ın tamamını anlamıyla okuyan veya ayetlerin anlam ve yorumlarını dinleyen öğrencilerin çoğunluğunun aldıkları yoğun din eğitimi de göz önüne alınarak AİHL öğrencilerinden çıkması beklenmektedir. Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim okuma durumlarına göre dağılımı Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9: Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i Okuma Durumlarına Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde
Kur'an-ı Kerim Okuma	Birkaç suresini okudum	179	44,5
	Tamamının mealini okudum	51	12,7
	Hiç okumadım	32	8,0
	Sadece Arapça okudum	101	25,1
	Ayetlerin anlamlarını/yorumlarını dinledim.	39	9,7
	Toplam	402	100,0

Tablo 9 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerden 179'unun (%44,5) birkaç süresini okudum, 51'inin (%12,7) tamamının mealini okudum, 32'sinin (%8) hiç okumadım, 101'inin (%25,1) sadece Arapça okudum ve 39'unun (%9,7) ise ayetlerin anlamlarını/yorumlarını dinledim cevabını verdikleri görülmektedir. Anketlerin incelenmesi sonucunda Kur'an-ı Kerim'i hiç okumadım cevabını işaretleyen öğrencilerin

5 tanesi kendisini deist veya ateist olarak, 3 tanesi kararsız olarak, diğerleri ise Müslüman veya dindar olarak tanımlamıştır. Bir başka nokta ise Kur'an'ın anlamlarını/yorumlarını dinleyen öğrencileri 6'sı Fen Lisesi, 16'sı AİHL öğrencisi iken 17'si Anadolu Lisesi öğrencisi olmuştur. Kur'an'ın tamamının mealini okuyan öğrencilerin 10 tanesi AİHL, 14 tane Anadolu Lisesi, 27 tanesi ise Fen Lisesi öğrencisidir. Burada beklenilenin dışında bir sonuç çıktığı görülmesine rağmen AİHL öğrencilerinin tefsir, fıkıh, kelam gibi derslerinde Kur'an'ın tamamının meali olmasa da parça parça çoğunluğu ile ilgili bilgiye sahip oldukları bazı öğrenciler tarafından belirtilmiştir.

3.1.10. Öğrencilerin Okudukları Son Dini Kitap Durumuna Göre Dağılımı

Öğrencilerin okudukları dinî kitap; dinî bilgilerinin bilişsel boyutta olup olmadığı, cinsiyetlerine göre dinî kitap okuma durumlarını ve okudukları kitapların okul türüne göre farklılık gösterip göstermediğini analiz edebilmek açısından önemlidir. Öğrencilerin okuduğu son dinî kitaba göre dağılımları Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10: Öğrencilerin Okudukları Son Dini Kitap Durumlarına Göre Dağılımı

		Frekans	Yüzde
Dinî Kitap Okuma	İlmihal	53	13,2
	Kur'an'ın Meali	128	31,8
	İslam düşüncesi kitabı	23	5,7
	Dinî Roman	31	7,7
	Dinî liderin (Şeyhin) kitabı	16	4,0
	Tam bir kitap okumadım	151	37,6
	Toplam	402	100,0

Tablo 10 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerden 53'ü (%13,2) ilmihal, 128'i (%31,8) Kur'an meal, 23'ü (%5,7) İslam düşüncesi kitabı, 31'i (%7,7) dinî roman, 16'sı (%4) dinî liderin (Şeyhin) kitabı ve 151'i (%37,6) tam bir kitap okumadım cevabını vermiştir. Anketler incelendiğinde görülüyor ki kendini dindar veya Müslüman olarak tanımlayan pek çok öğrenci dinî bir kitabı tamamen hiç okumamıştır. Ermiş (2019) tarafından yapılan benzer bir çalışmada da gençlerin kitap okuma oranlarının düştüğü sonucuna ulaşılmıştır.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Ermiş, *Ergenlerin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Çankaya Örneği)*, 67.

Tam bir kitap okumadım cevabını veren öğrencilerden 102'si kız, 49'u erkektir. Kız öğrenci sayısının fazla olmasının nedenlerinden birisi ankete katılım oranının kız öğrencilerde daha yüksek olmasıdır. En son okuduğu dinî kitaba ilmihal cevabı veren öğrencilerin çoğunluğunu Fen Lisesinde öğrenim gören 27 kişinin oluşturduğu tespit edilmiştir. Kur'an-ı Kerim meali cevabını veren öğrencilerin çoğunluğunu ise Anadolu İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören 62 öğrenci oluşturmaktadır.

3.2. ÖĞRENCİLERİN BAZI DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE DİNİ YÖNDEN KENDİNİ TANIMLAMA DURUMLARI

Bir bireyin din ile ilgili tutumunu etkileyen sebepler oldukça fazladır. Çünkü din nasıl insan hayatının tamamını etkileyebilen bir olgu ise insan hayatındaki her durum, yaşantı, gelişme de bireyin dinî inanç ve tutumunu etkilemektedir. Bunun yanı sıra inanılan dinin çizdiği çerçevenin de bireyin dine bakış açısında etkisi büyüktür. Dinler insanlara ibadet, ahlak kurallarına uyma gibi çeşitli sorumluluklar yüklemektedir. Bireyselliğe önem veren gençlere göre ise dinin yüklediği sorumluluklar onların özgürlüğünü kısıtlamaktadır.¹⁰⁶ Bireyin içinde yetiştiği aile düzeni ve anne ile babanın hem dinî tutumu hem de bu konudaki fikirleri yine çocukları derinden etkilemektedir. Çünkü anne ve baba, çocuğun örnek aldığı ve etkilendiği en önemli kişilerdir. Bireyin sosyal medya aracılığıyla dine dair binlerce farklı görüş ve eleştiriye hızla ulaşması da dine dair düşüncelerini etkilemektedir.¹⁰⁷ Bunlar ve çok daha fazla sebep çocuğun dinî eğilimini etkilerken bu durum bazen cinsiyet, yaş, öğrenim durumu gibi değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

Bir insanı bütün yönleriyle ele almak ve bütün değişkenlerin dinî tutum veya deizm eğilimi üzerindeki etkisini görmek tek bir çalışmayla mümkün değildir. Bu sebeple bu çalışmada Tokat'taki üç farklı lise türünde öğrenim gören öğrencilerin dinî tutumları ve deizme eğilimleri ele alınmıştır. Daha önce bazı demografik bilgileri verilen öğrencilerin dinî yönden kendini tanımlama durumlarının; cinsiyet, yaş, okul türü ve dinî bilgisinin kaynağı bakımından farklılaşma gösterip göstermediğini ortaya çıkarmak için aralarındaki ilişki Ki-kare (Chi-Square) analizi ile incelenmiştir. Bazı demografik

¹⁰⁶ Halit Kakinç, *Deizm: Dinlere İnanmadan Tanrı'ya İnananlar* (İstanbul: Destek Yayınları, 2022), 115.

¹⁰⁷ Kakinç, *Deizm: Dinlere İnanmadan Tanrı'ya İnananlar*, 117.

özelliklere göre öğrencilerin kendini dinî yönden tanımlama durumları Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11: Bazı Demografik Özelliklere Göre Dinî Yönden Kendini Tanımlama Durumları

Değişken	Ateist N %	Deist N %	Dindar N %	Müslüman N %	Kararsız N %	(χ^2)	Önem düzeyi (p)
Cinsiyet							
Kadın	6 %2,0	4 %1,4	160 %54,1	105 %35,5	21 %7,1	8.609	0.072
Erkek	7 %6,6	3 %2,8	61 %57,5	27 %25,5	8 %7,5		
Yaş							
14-15 yaş	3 %2,2	3 %2,2	73 %54,1	47 %34,8	9 %6,7	6.625	0.881
16 yaş	5 %4,7	1 %0,9	57 %53,3	38 %35,5	6 %5,6		
17 yaş	2 %1,8	2 %1,8	64 %56,6	34 %30,1	11 %9,7		
18-19 yaş	3 %6,4	1 %2,1	27 %57,4	13 %27,7	3 %6,4		
Okul Türü							
Fen Lisesi	9 %7,4	5 %4,1	85 %70,2	18 %14,9	4 %3,3	48.297	< 0.001
AİHL	0 %0,0	0 %0,0	73 %51,8	53 %37,6	15 %10,6		
Anadolu Lisesi	4 %2,9	2 %1,4	63 %45,0	61 %43,6	10 %7,1		
Dinî Bilgi Edinilen Yer							
Aile	1 %0,5	0 %0,0	118 %56,5	77 %36,8	13 %6,2	125.068	< 0.001
Okul	1 %1,2	1 %1,2	55 %64,0	26 %30,2	3 %3,5		
Medya	5 %17,9	5 %17,9	7 %25,0	6 %21,4	5 %17,9		
Cami	0 %0,0	0 %0,0	29 %72,5	11 %27,5	0 %0,0		
Kendi Kendime	5 %16,7	1 %3,3	9 %30,0	9 %30,0	6 %20,0		
Tarikat	1 %11,1	0 %0,0	3 %33,3	3 %33,3	2 %22,2		
Cemaat							

Tablo 11 incelendiğinde kadınların kendini dindar olarak tanımlama oranı (%54,1) erkeklerin oranından (%57,5) daha düşüktür. Ankete katılım sağlayan 296 kız öğrenciden 6’sı ateist, 4’ü deist, 160’ı dindar, 105’i Müslüman ve 21’i kararsız olarak dinî yönden kendini tanımlamıştır. Çalışmaya dahil olan 106 erkek öğrenci ise dinî yönden kendini tanımlarken 7’si ateist, 3’ü deist, 61’i dindar, 27’si Müslüman ve 8’i

kararsız ifadelerini kullanmışlardır. Dinî yönden kendini tanımlama durumu, öğrencilerin cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($p>0,05$) oluşturmamıştır. Böylece çalışmanın üçüncü hipotezinde belirtilen cinsiyet ile deizm eğilimi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı iddiası doğrulanmıştır.

İnanç türleri ve dindarlıkla ilgili yapılan bazı çalışmalarda cinsiyet ile inanç eğilimi veya dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmamış ve bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ile benzer sonuçlara ulaşılmıştır.¹⁰⁸ Bunun yanı sıra yapılan bazı çalışmalarda kızların kendilerini dindar olarak tanımlama oranının erkeklerle göre fazla olduğu¹⁰⁹ sonucuna ulaşılırken bazı çalışmalarda ise erkeklerin kızlara göre daha dindar olduğu¹¹⁰ tespit edilmiştir.

Dinî yönden kendini tanımlama durumu yaş değişkenine göre incelendiğinde; 14-15 yaş grubundaki öğrencilerin %2,2'si ateist, %2,2'si deist, %54,1'i dindar, %34,8'i Müslüman ve %6,7'si kararsız olarak kendini tanımlamıştır. 16 yaş grubundaki öğrencilerin %4,7'si ateist, %0,9'u deist, %53,3'ü dindar, %35,5'i Müslüman ve %5,6'sı kararsız cevabını vermiştir. 17 yaş grubundaki öğrencilerin %1,8'i ateist, %1,8'i deist, %56,6'sı dindar, %30,1'i Müslüman, %9,7'si ise kararsız olarak kendini nitelendirmiştir. Son olarak 18-19 yaş grubundaki öğrencilerin %6,4'ü ateist, %2,1'i deist, %57,4'ü dindar, %27,7'si Müslüman ve %6,4'ü kararsız cevabını vermiştir. Dinî yönden kendini tanımlama durumu, öğrencilerin yaş gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($p>0,05$) oluşturmamıştır.

Ergenlik döneminde olan lise öğrencilerinin yaş aralığı, dinî şüphe ve karmaşanın ortaya çıkıp yoğunlaştığı dönemdir.¹¹¹ Bu sebeple öğrencilerin inanç yaklaşımları arasında yaşa bağlı bir farklılık olup olmadığı test edilmiş ve lise öğrencilerinin yaş aralığında kendini dinî yönden tanımlama durumu bakımından farklılık olmadığı

¹⁰⁸ Ghrarı Mohammed-Hüseyin Peker, "Türkiye'de Yaşayan Iraklı Göçmenlerin Deizm ve Ateizme Yönelik Tutumları", *IBAD Journal of Social Sciences Özel Sayı* (Aralık 2020), 521-524; Ermiş, *Ergenlerin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Çankaya Örneği)*, 68-69; Yahya Harun Toprak, *Üniversite Öğrencilerinde Allah Tasavvuru-Siirt Üniversitesi Örneği* (Siirt: Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 37-45; Çalışkan, *Z Kuşağında Deizm Algısı ve Deistliğe Yönelten Sosyolojik Faktörler*, 106; Betül Acat, *Ergenlerde Dindarlık, Değerler, İnternet Bağımlılığı ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 51.

¹⁰⁹ Özdemir, *Ortaöğretim Öğrencilerinde Allah İnancı (Burdur Örneği)*, 119.

¹¹⁰ Tayfur Kaya, *Ergenlerde Saldırganlık ve Dindarlık İlişkisi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 85.

¹¹¹ Mustafa Koç, "Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi", *Ekev Akademi Dergisi* 7/15 (Bahar 2003), 121-124.

saptanmıştır. Bu sonuca benzer sonuçlar farklı akademik çalışmalarda da ortaya çıkmıştır. 2022 yılında yapılan 10. ve 12. sınıf öğrencilerini kapsayan nicel bir çalışmada, sınıf düzeyine göre dinî tutum ve din dışı eğilimler ölçülmüş ve sınıf düzeyi değişkeninin sonuç üzerinde anlamlı fark oluşturmadığı tespit edilmiştir.¹¹² Bu durumun sebeplerinden biri dinî şüphe ve çatışmaların 14-18 yaşları boyunca devam etmesidir. Haliyle aynı süreci yaşayan lise öğrencilerinde yaşa bağlı anlamlı farklılaşma olmaması doğal bir durum olmaktadır.

Öğrencilerin okul türüne göre dinî yönden kendilerini tanımlama durumu istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($p<0,01$) oluşturmuştur. Öğrencilerin Okul türleri incelendiğinde kendilerini dindar olarak tanımlayanların en yüksek oranı (%70,2) Fen lisesinde öğrenim gören öğrenciler olduğu görülmektedir. Bununla beraber kendini ateist veya deist olarak tanımlama durumu yine en yüksek Fen lisesinde öğrenim gören öğrenci grubunda görülmektedir. Tablo 11’de Anadolu İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören öğrencilerin kendilerini ateist ve deist olarak tanımlamadığı görülmektedir. Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin 15’i (%10,6) kendini dinî anlamda kararsız olarak nitelendirmiştir. Bu analiz sonucunun aksine 2020 yılında Kevser Baytemur tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde ise İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin tanrı tasavvuru puanının diğer lise türlerine göre daha yüksek çıktığı ifade edilmiştir.¹¹³ Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin verdikleri cevaplarda, aldıkları eğitimin etkisi oldukça büyüktür. Dine dair bilgileri doğru şekilde öğrenmeleri, rahatça soru sorabilmeleri ve genel olarak dindar ailelere sahip olmaları sebebiyle Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin dine dair yaklaşımı diğer liselere göre daha olumludur. Buna rağmen kendini dindar olarak tanımlayan öğrencilerin oranının Fen Lisesinde fazla olmasının temel sebebi, Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin ibadetlerini tam olarak yerine getiremediği veya din hakkındaki bilgilerinin hala eksik olduğunu düşündüğü için kendini dindar olarak nitelendirme konusunda çekimser davranmalarıdır. Yani bu durum Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin dindar kelimesine yükledikleri anlamla yakından ilişkilidir. Ölçeğin uygulanması esnasında bu durum pek çok öğrencide gözlemlenmiştir.

¹¹² Kandemir, *Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)*, 110.

¹¹³ Baytemur, *Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler*, 53-54.

2020 yılında Merve Harmankaya tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde de İmam Hatip Lisesi öğrencilerinden hiçbiri kendisini “çok dindar” olarak nitelendirmemiştir.¹¹⁴

Öğrencilerin sahip olduğu dinî bilgiyi edindikleri yerler ile kendilerini dinî açıdan tanımlama durumları arasındaki ilişki istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılık ($p<0,01$) oluşturmaktadır. Cami’den dinî bilgi ve kültür edinenlerin kendilerini dindar olarak tanımlama oranları (%72,5) diğer gruplara göre en yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir. Tablo 7’de görüldüğü üzere anket uygulamasına katılan öğrencilerin çoğunluğu dinî bilgilerinin kaynağına aile cevabı vermiş olmasına rağmen cami cevabını verenlerin kendilerini dindar olarak tanımlama oranı daha yüksek çıkmıştır. Tokat ilinde yaşayan insanların genel olarak muhafazakâr olması ve dindar ailelerin çocuklarını yaz tatillerinde Kur’an öğrenmesi için camiye göndermesi, ölçeğin bu maddesine verilen cevaplarla doğru orantılıdır.

Tablo 11 incelendiğinde dinî bilgiyi medya aracılığıyla ve kendi kendine elde edenlerin, kendini ateist ve deist olarak tanımlamaları diğer gruplardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Sosyal medya, bilinçsiz kullanımıyla, uçsuz bucaksız içeriğiyle sağladığı faydadan çok zarar vermektedir. Bu durum özellikle edindiği bilginin doğruluğunu/yanlışlığını tespit etmeden gerçek kabul eden insanlar için daha büyük bir tehlike arz etmektedir. Tablo 7’ye göre dinî bilgisinin kaynağına sadece 30 kişi kendi kendime, 28 kişi ise medya cevabını vermiş ve bu iki grupta kendini deist ve ateist olarak tanımlayanların oranı bilgi kaynağı diğer seçeneklerden biri olanlara göre daha yüksek çıkmıştır. Burada belirtilmelidir ki dinî bilgisini kendi kendine çabaları sonucunda elde ettiğini belirten bazı öğrenciler, hangi kaynaklardan faydalandıkları sorulduğunda yine internetin de rolü olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, diğer bilgi kaynaklarını seçenlerin deizm eğilimi olmadığı anlamına gelmemektedir. Günümüzde insanların gündemini sosyal medya kaynaklarında öne çıkan içerikler oluştururken yine bu içerikler bireyi farklı dinî inançlarla karşılaştırabilmektedir.¹¹⁵ Özellikle gençlere hitap edecek film, dizi, müzik gibi içerikler insanları bilmediği, ısıltılı görünen, birbirinden farklı hayat tarzı ve dinî inançlara yönlendirmektedir.

¹¹⁴ Harmankaya, *Geçmişten Günümüze Deizm ve Deizm Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma-Dolapoğlu Anadolu Lisesi ve Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İHL Örneği*, 38-49.

¹¹⁵ Şahin, *Deizmin Sosyolojisi*, 54; Hüseyin İlhan, *Ortaöğretim Öğrencilerinde Allah İnancı ve Yansımaları* (Düzce: Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 83-84.

3.3. ÖLÇEĞİN ORTALAMASI VE STANDART SAPMASI

Bu bölümde araştırmada kullanılan ölçeğin ortalamaları ve standart sapmaları gösterilmektedir. Ortalama ve standart sapma değerleri likert ölçeğinin her maddesi için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Aşağıda verilen değerler yardımıyla anket formunda yer alan ifadeler verilen cevapların ortalamaları yorumlanacaktır.¹¹⁶

-Ortalama = 1.00-1.80 Hiç katılmıyorum

-Ortalama = 1.81-2.60 Katılmıyorum

-Ortalama = 2.61-3.40 Orta düzeyde katılıyorum (kararsızım)

-Ortalama = 3.41-4.20 Katılıyorum

-Ortalama = 4.21-5.00 Kesinlikle katılıyorum

Çalışmada kullanılan gençlerin deizm algı düzeyleri ölçeği ölçeğinin ortalamasına ve standart sapmasına ilişkin değerler Tablo 12’ de gösterilmiştir.

Tablo 12: Ölçeğin Ortalaması ve Standart Sapması

	N	Ortalama	Standart Sapma
Madde 1: Dindeki İman Esaslarının Mantıklı Olması	402	4,3433	1,84545
Madde 2: Dindeki Tutarsızlıkların Dine Karşı Olumsuz Düşünce Oluşturması	402	2,0050	1,14964
Madde 3: Dine Dair Sorgulama Yapılmasının İslam’dan Başka İnançlara İlgiyi Artırması	402	1,8856	1,19301
Madde 4: İbadet Barındırmayan İnanç Sistemlerine Yakınlık Duyma	402	2,1169	1,22067
Madde 5: Yaratıcı Dışında Başka Bir Şeye Bağlanmamanın Özgürlük Hissettirmesi	402	3,2761	1,30446
Madde 6: Vahiy Kaynaklı Bilgiyi Anlamsız Bulma	402	*1,6891	*1,07816
Madde 7: İlahi Kitabın Çağımıza Uygun Olmaması	402	1,9776	1,27786
Madde 8: Dinin Gençlerin Özgürlüğünü Kısıtlaması	402	2,3035	1,27412

¹¹⁶ Okay, Şenol ve Enver Aydoğan, “MYO Öğrencilerinin İnternet Kullanım Amaçlarının İncelenmesine İlişkin Bir Araştırma”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23 (2010), 283-296.

Tablo 12 (devamı)			
Madde 9: İlahi Kitabın Hükümlerinin Tatmin Edici Olmaması	402	1,8308	1,13711
Madde 10: Din Alimlerinin Dini Kendi Düşünceleri Çerçevesinde Anlattığını Düşünme	402	3,5000	1,24193
Madde 11: Yaratıcı ile Birey Arasında Aracı İstememe	402	2,6791	1,44354
Madde 12: İsteddiği Şekilde Yaşamaya İmkân Veren İnançlara İlgi Duyulması	402	3,1468	1,34400
Madde 13: İslam Dininin Bilgi Kaynaklarının Yanlış, Abartılı veya Taraflı Bilgiler İçermesinin Rahatsız etmesi	402	2,6692	1,49396
Madde 14: Türkiye'deki Dini Toplulukların Topluma Olumsuz Etkileri Olması	402	3,5547	1,43287
Madde 15: Dindarların Anlayışsız Olduğunu Düşünme	402	3,4478	1,31119
Madde 16: İmanın Yalnızca Kalple Gerçekleşmesine İnanma	402	3,6144	1,39757
Madde 17: Dinlerin Ekonomik Durumu Önemsemediğini Düşünme	402	3,2139	1,31138
Madde 18: İnsanların İnanıcı Sebebiyle Toplumun Dışına İtilmesini Anlamsız Bulma	402	**4,3483	1,99781
Madde 19: Dinin Aşırı Mal Sahibi Olunmasıyla İlgili Hükümlerinin İnanırdırıcı Olmaması	402	2,7488	1,25106
Madde 20: Müslümanların Varlıklı İnsanlara Önem Verdiğini Düşünme	402	3,3060	1,32628
Madde 21: Ülkemizde Dini Eğitimin Eksik Kaldığını Düşünme	402	2,9701	1,37455
Madde 22: Dinin Sosyal İlişkiler Konusunda Eksik Olduğunu Düşünme	402	1,9204	1,04923
Madde 23: Dinin Ailevi Konulardaki Tutumunun Akla Uygun Olmaması	402	1,9701	1,08910
Madde 24: Müslümanların Siyasi Amaç ve Çıkarlara Öncelik Vermesi	402	3,3234	1,33993
Madde 25: Müslümanların Günah İşleyenleri Hor Görmesinin Bireyi Olumsuz Etkilemesi	402	3,2687	1,33155
Madde 26: Müslümanların Dini Düşünceleri Farklı Olanları Kafir İlan Etmesinin Anlamsız Olması	402	4,0697	1,04756

Tablo 12 (devamı)			
Madde 27: Dinler Sebebiyle Dünyanın Çıkmaza İlerlediğini Savunma	402	3,2438	1,24355
Madde 28: Müslümanların Allah'a İmanının Olması Gereken Şekilde Olmadığını Düşünme	402	3,9726	1,00212
Madde 29: Dinin Giyim Kuşam Konusundaki Tutumunun Anlamsız Bulunması	402	2,3930	1,26323
Madde 30: İslam'ın Sosyal Hayattaki Sorunlar Konusunda Yetersiz Kaldığını Düşünme	402	2,5025	1,24193
Madde 31: Gerçek Kurtuluşun Sadece Kalp ile Gerçekleşeceğine İnanma	402	3,6517	1,30532
Madde 32: Dine Dair Tek Hakikatin Allah Olduğunu ve Dinin İçeriğinin İnsanlar Tarafından Düzenlendiğini Düşünme	402	2,5100	1,19690
“Gençlerin Deizm Algı Düzeyleri Ölçeği”	402	2,9204	1,23490

Tablo 12'de yer alan *Gençlerin Deizm Algı Düzeyleri Ölçeği*'nin maddelerine verilen cevapların ortalamaları incelendiğinde **“İnsanların İnancı Sebebiyle Toplumun Dışına İtilmesini Anlamsız Bulma”** maddesine verilen cevapların en yüksek ortalamayı oluşturarak **(**4,3483)** değeri ile kesinlikle katılıyorum cevabının verildiği görülmektedir. Buradan gençlerin çoğunlukla hangi dinî inanca sahip olursa olsun herkesin inancına saygı duyulmasına önem verdikleri sonucu çıkarılmaktadır. Bunun sebeplerinden birinin günümüzde birbirinden farklı onlarca inanç ve düşünceden insanla aynı ortamı paylaşma durumumuzun artması olduğu söylenebilir. Tabi ki yeni nesil gençlerin toplumsal ilişkiler ve olaylara karşı bir önceki nesillere nazaran daha ilgili olmaları da önemli bir sebeptir. Yapılan pek çok akademik çalışmada da görülüyor ki özellikle yeni nesil, farklı inançlar karşısında hoşgörülü bir yaklaşım sergilemektedir.¹¹⁷

Tablo 12'ye göre **“Vahiy Kaynaklı Bilgiyi Anlamsız Bulma”** maddesine verilen cevapların ortalamasının değeri ise **(*1,6891)** olup hiç katılmıyorum cevabının verildiği tespit edilmiştir. Buradan öğrencilerin çoğunluğunun vahyi inkâr etmediği sonucu çıkarılmaktadır. Aynı zamanda vahyi şiddetle reddeden deizme, öğrencilerin

¹¹⁷ Menküç, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Lise Öğrencilerinde Deizm Düşüncesi*, 151-154; Muhammet Fatih Okutan, *Deizmin Psiko-Sosyolojisi: 21. Yüzyıl Türkiye'si Örneği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 137-145; Ermiş, *Ergenlerin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Çankaya Örneği)*, 119.

çoğunluğunun bu anlamda bir eğilimi olmadığını gösterir. Fakat sadece tek bir madde deizm eğilim durumunu açıklamak için yeterli değildir. Günümüzde pek çok genç vahyi kabul edip Allah’a iman ederken tıpkı deistler gibi ibadetlerin gereksiz olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple deizm eğiliminin gençlerde ne derecede ve hangi konularda olduğunu anlamak için uygulanan ölçeğin bütün maddelerinin analiz edilmesi gerekmektedir.

Ölçeğin genelinin ortalaması (2,9204) olarak hesaplanmıştır. Bu değer, ölçek maddelerinin geneli için orta düzeyde katılıyorum cevabının tercih edildiğini göstermektedir. Ölçeğin diğer maddelerinin ortalama değerleri ve standart sapmaları ise Tablo 12’de gösterilmiştir.

3.4. ÖLÇEĞİN MADDE KATILIM ANALİZLERİ VE LİSE ÖĞRENCİLERİNDE DEİZM EĞİLİMİNİN LİSE TÜRLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde, çalışmada kullanılan “Gençlerin Deizm Algı Düzeyleri Ölçeği”nin 32 maddelik bölümünün lise türlerine göre madde katılım analizi incelenmiş ve yorumlanmıştır. Bu sayede her maddenin lise türleri arasında farklılık oluşturup oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Lise türleri arasında farklılık oluşması durumunda bunun sebepleri öğrencilerin içinde bulunduğu ergenlik çağı ve öğrenim gördükleri lise türü ele alınarak bir bütün olarak analiz edilmiştir. Ölçeği oluşturan 32 maddeye verilen cevapların, lise türleri bakımından farklılık gösterip göstermediği tek yönlü Anova testi yapılarak incelenmiştir. Tek yönlü Anova testi bir bağımlı değişkenin, üç veya daha fazla grubu olan bir adet bağımsız değişken olması durumunda kullanıldığı yöntemdir.¹¹⁸ Lise türleri arasında farklılıklar bulunan maddelere Tukey testi uygulanmıştır. Çıkan sonuçlar tablolar halinde verilmiş ve yorumlanmıştır.

3.4.1. Ölçeğin 1. Maddesinin Analizi

İslam dini açısından iman esasları ayrılmaz bir bütündür. Yani hepsine şüpheyi yer bırakmayacak şekilde iman edilmelidir. İslam’da inanç esasları Allah’a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe ve kaza ve kadere iman olmak üzere altı tanedir. İman kelimesi şüpheyi yer vermeyecek şekilde inanmak, bilmek, kesin bir şekilde

¹¹⁸ Yaratın, *Sosyal Bilimler İçin Temel İstatistik*, 135.

bağlanmak gibi anlamlara gelmektedir.¹¹⁹ Bu sebeple bireyin iman esaslarının mantıklı olduğunu kabul etmesi ve iman esaslarına samimiyetle bağlanması İslam dini açısından önemlidir. Ölçeğin ilk maddesi olan iman esaslarının akla uygunluğuna dair maddenin lise türlerine göre madde katılım analizi Tablo 13'te gösterilmektedir.

Tablo 13: Ölçeğin 1. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	DİNDEKİ İMAN ESASLARININ MANTIKLI OLMASI				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	2 %1,7	3 %2,5	11 %9,1	47 %38,8	58 %47,9
AIHL	1 %0,7	2 %1,4	13 %9,2	43 %30,5	82 %58,2
Anadolu Lisesi	3 %2,1	5 %3,6	8 %5,7	56 %40,0	68 %48,6

Tablo 13'e bakıldığında Fen Lisesinde %47,9, AIHL'de %58,2 ve Anadolu Lisesinde %48,6 oranla en yüksek oranın kesinlikle katılıyorum cevabında olduğu görülmektedir. En düşük oran ise yine üç lise türünde de kesinlikle katılmıyorum cevabı olmuştur. Bu maddeye toplamda 208 öğrencinin kesinlikle katılıyorum, 146 öğrencinin katılıyorum cevabını vermesi Tokat'taki lise öğrencilerinin çoğunda deizme bilişsel boyutta bir eğilim olmadığı sonucu çıkarılabilir. Ortaöğretim öğrencileri kapsamında Burdur'da gerçekleştirilen benzer bir akademik çalışmada, öğrencilerin iman konusundaki görüşlerinin dinî eğitim düzeyi ile doğru orantılı olduğu tespit edilmiştir.¹²⁰ Bu çalışmada da iman esaslarının mantıklı olduğunu ifade eden kesinlikle katılıyorum seçeneğini en çok dinî eğitimin yoğun olduğu AIHL öğrencileri seçmiştir. Ayrıca bu önermeye 32 öğrencinin kararsızım cevabını vermesi Tokat ilinin genel yapısı düşünüldüğünde azımsanacak bir sayı değildir. Burada dikkat çeken bir diğer nokta ise kararsızım cevabını verenlerin sayısı birbirine yakın olsa da en yüksek oranın yine Anadolu İmam Hatip Lisesinde olmasıdır.

Ölçeğin madde katılım analizi sonucunda çıkan oranların istatistiksel olarak farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek için ölçeğin birinci maddesinde belirtilen

¹¹⁹ Şaban Ali Düzgün (ed.), *İslam İnanç Esasları El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 19.

¹²⁰ Özdemir, *Ortaöğretim Öğrencilerinde Allah İnancı (Burdur Örneği)*, 119-122.

dindeki iman esaslarının bireyin aklına uygun olup olmadığına dair verilen cevapların lise türü ile arasındaki ilişkinin Anova testi sonuçları Tablo 14'te gösterilmektedir.

Tablo 14: Ölçeğin 1. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonucu

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
DİNDEKİ İMAN ESASLARININ MANTIKLI OLMASI	Fen Lisesi	121	4,2893	,07824	0,244	-
	AIHL	141	4,4397	,06552		
	Anadolu Lisesi	140	4,2929	,07552		
	Toplam	402	4,3433	,04217		

Tablo 14 incelendiğinde analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Yani bu maddeye verilen cevapların lise türüne göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu durum bu maddeye verilen cevapların üç lise türünde de benzerlik gösterdiğini ve ayrıştırılacak kadar büyük farklar olmadığını göstermektedir. Madde katılım analizinde belirtildiği gibi üç lise türünde en yüksek oran kesinlikle katılıyorum cevabı, en düşük oran kesinlikle katılmıyorum cevabı olmuştur.

Öğrencilerin genelinin iman esaslarını akla uygun bulması İslam dinine iman etmeleri bakımından olumlu görünmektedir. Fakat sorun sadece kendini deist olarak nitelendiren bireylerle kısıtlı değildir. İslam'a inanmakla birlikte hayatını Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda şekillendirmeyen ve genellikle pasif deistler olarak nitelendirilen kişilerin sayısı da günden güne artmaktadır.¹²¹

3.4.2. Ölçeğin 2. Maddesinin Analizi

Günümüzde gençlerin bir kısmı dinin içinde tutarsızlıklar olduğunu düşünmektedir. Bu durum gençleri dinden soğutmakta veya gençlerde dine karşı önyargılar oluşturmaktadır. Bunun sebeplerinden birinin din ile dine inananların davranışları arasındaki çelişkiden kaynaklanmaktadır. Ne yazık ki Müslüman olduğu bilinen bir bireyin İslam'a aykırı her davranışı İslam'a atfedilerek yargılanmaktadır. Özellikle okumayı ve araştırmayı sevmeyen, kulaktan dolma bilgileri hemen doğru kabul eden bazı gençler için bu durum, dinin kendi çelişkisi gibi görünmektedir. Bu durumla

¹²¹ Emre Dorman, "Tarihsel ve Teolojik Açıdan Deizm ve Eleştirisi", *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*. ed. Vecihi Sönmez, Burhanettin Kıyıcı, Metin Yıldız (Van: Ensar Neşriyat, 2017), 234.

ilgili ölçeğin 2. maddesinin lise türlerine göre madde katılım analizi Tablo 15'te gösterilmektedir.

Tablo 15: Ölçeğin 2. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	DİNDEKİ TUTARSIZLIKLARIN DİNE KARŞI OLUMSUZ DÜŞÜNCE OLUŞTURMASI				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	37 %30,6	57 %47,1	9 %7,4	14 %11,6	4 %3,3
AIHL	73 %51,8	33 %23,4	12 %8,5	16 %11,3	7 %5,0
Anadolu Lisesi	58 %41,4	51 %36,4	14 %10,0	9 %6,4	8 %5,7

Tablo 15 incelendiğinde öğrencilerin çoğunluğu kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabı vererek dine dair tutarsızlıklar olmadığını ifade etmiştir. Fen Lisesinde 9 (%7,4), AIHL'de 12 (%8,5) ve Anadolu Lisesinde 14 (%10) öğrenci ise kararsız olduğunu belirtmiştir. Bu önermeye toplamda 39 öğrenci katılıyorum, 19 öğrenci ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Bu cevapları veren öğrencilerden 18'i Fen Lisesi, 23'ü AIHL, 17'si Anadolu Lisesinde öğrenim görmektedir. Din eğitiminin yoğun olduğu Anadolu İmam Hatip Lisesinde dinin içinde tutarsızlıklar olduğunu ve bu durumun kendisini dinden soğuttuğunu belirten öğrenci sayısının fazla olması şaşırtıcı bir durumdur.

Madde katılım analizleri verilen ve dinin kendi içinde tutarsızlıkları olması sebebiyle dine karşı olumsuz düşünce oluştuğunu ifade eden bu maddeye dair verilen cevapların lise türü ile arasındaki ilişkinin Anova testi sonucu Tablo 16'da gösterilmektedir.

Tablo 16: Ölçeğin 2. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonucu

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
DİNDEKİ TUTARSIZLIKLARIN DİNE KARŞI OLUMSUZ DÜŞÜNCE OLUŞTURMASI	Fen Lisesi	121	2,0992	,09707	0,534	-
	AIHL	141	1,9433	,10352		
	Anadolu Lisesi	140	1,9857	,09617		
	Toplam	402	2,0050	,05734		

Tablo 16 incelendiğinde analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Yani bu maddeye verilen cevapların lise türüne göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Maddenin katılım analizinde de görüleceği üzere üç lise türünde kesinlikle katılmıyorum veya katılmıyorum cevabı birbirine yakın oranlardadır.

Bu maddeye katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevabını veren öğrencilerin İslam dinine dair ya bilgi eksikliği ya da yanlış bilgisi bulunmaktadır. Dünyanın dininin deizm olması gerektiğini savunan bazı küresel güçler tarafından yönlendirilen deistlerin iddia ettiği gibi akıl ile vahiy, din ile bilim çatışması İslam dini için mümkün değildir.¹²² İddia edilen tutarsızlık veya sıkıntıların İslam dünyasında ortaya çıkmış olması İslam dininden kaynaklandığını göstermez.¹²³

3.4.3. Ölçeğin 3. Maddesinin Analizi

Gençlerin dinde çelişkiler olduğunu düşünmesi, dindarların dinle çelişen davranışlarının sorgulanması, bilime verdiği önem vb. sebepler başka inançlara olan ilgiyi ve merakı artırmaktadır. Bu durum lise öğrencilerinin içinde bulunduğu ergenlik döneminin getirdiği inanç eğilimlerindeki hareketlilik ve dışarıdan gelebilecek etkilere karşı açık olması sebebiyle normal bir süreçtir.¹²⁴ Bu konuyla ilgili ölçeğin 3. maddesinin lise türlerine göre madde katılım analizi Tablo 17’de gösterilmektedir.

Tablo 17: Ölçeğin 3. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	DİNE DAİR SORGULAMA YAPILMASININ İSLAM’DAN BAŞKA İNANÇLARA İLGİYİ ARTIRMASI				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	51 %42,1	38 %31,4	10 %8,3	17 %14,0	5 %4,1
AİHL	87 %61,7	29 %20,6	10 %7,1	5 %3,5	10 %7,1
Anadolu Lisesi	74 %52,9	35 %25,0	11 %7,9	14 %10,0	6 %4,3

¹²² Vahdettin Başçı, “Deizm Kavramı ve Ortaya Çıkardığı Problemler”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22/1 (Mart 2018), 36-37.

¹²³ Emre Dorman, *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*. (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 373-382.

¹²⁴ Karabekiroğlu, *Ergenlik Ruhsal Gelişimi*, 133.

Tablo 17 incelendiğinde dine dair sorgulama yapılmasının İslam dışında farklı inançlara eğiliminin artırdığını belirten yani katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını veren toplam 57 öğrenciden 22 tanesi Fen Lisesi, 15 tanesi AİHL, 20 tanesi Anadolu Lisesi öğrenci olduğu görülmektedir. Bu maddeye kesinlikle katılmıyorum cevabını verenlerin 51'i (%42,1) Fen Lisesi, 87'si (%61,7) AİHL, 74'ü Anadolu Lisesi öğrencisidir. Ölçeğin 3. maddesine kararsızım cevabını verenlerin sayısı lise türlerine göre birbirine yakınlık göstermekte olup 10'u (%8,3) Fen Lisesi, 10'u (%7,1) AİHL, 11'i (%7,9) Anadolu Lisesi öğrencilerinden oluşmaktadır.

Dine alakalı sorgulama yapılması akla ve bilime önem veren İslam'a göre aykırı bir durum değildir. Aksine İslam dini akla önem verir ve insanlardan düşünmesini talep eder.¹²⁵ Çünkü İslam dini, mantığa aykırı bir durum veya hüküm içermemektedir. Doğru bilgiye ulaşılarak yapılan sorgulama sonucunda yine İslam'ın akla en uygun inanç olduğu sonucu çıkacaktır. Fakat yöntem veya kaynakların hatalı olması, dini tam anlayamamak gibi sebeplerle dini sorgulayan gençlerin başka inançlara ilgi duyması mümkündür. Dine dair sorgulama sonucunda İslam'dan başka inançlara ilginin artmasıyla ilgili ölçeğin 3. maddesine verilen cevapların lise türü ile arasındaki ilişkinin Anova testi sonucu Tablo 18'de gösterilmektedir.

Tablo 18: Ölçeğin 3. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonucu

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
DİNE DAİR SORGULAMA YAPILMASININ İSLAM'DAN BAŞKA İNANÇLARA İLGİYİ ARTIRMASI	Fen Lisesi	121	2,0661	,10930	0,084	-
	AİHL	141	1,7376	,09997		
	Anadolu Lisesi	140	1,8786	,09957		
	Toplam	402	1,8856	,05950		

Tablo 18 incelendiğinde analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Yani bu maddeye verilen cevaplar, lise türüne göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bu da gösteriyor ki gençlere göre dinin sorgulanması dinden uzaklaşmaya sebep olmamaktadır. Gençler dine dair yapılan sorgulamalar sonucunda İslam'ın akla uygun ve doğru inanç olduğunu düşünmektedir.

¹²⁵ Altıntaş, *Gençler İnançtan Soruyor*, 119-120; Hüseyin Selim Kocabıyık, *Çağın En Büyük Kalp Hastalığı Ateizm ve Deizm* (İstanbul: Yediveren Yayınları, 2023), 85-87.

3.4.4. Ölçeğin 4. Maddesinin Analizi

İbadet genel itibarıyla Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla yapılan güzel davranışlar olsa da özel anlamda Allah'ın belirlediği ve düzenli yapılması gereken namaz, oruç gibi davranış biçimleridir.¹²⁶ Her dinin kendine özgü bir ibadet şekli bulunmaktadır. Dini oluşturan unsurlardan biri olan ibadet, bireyin hayatını zaman açısından, maddi ve manevi yönden etkilemektedir. Günümüzde özellikle gençlerin sorumluluk almakta zorlanması, özgürlük anlayışı ve ibadetleri uygulamada zorlanması oldukça sık rastlanan bir durum olmaktadır. Dinin sorgulanması ile birlikte ibadet zorlaması olmayan hatta herhangi bir ibadet barındırmayan deizm, ateizm gibi eğilimler gençlerin dikkatini çekmektedir. Ölçeğin 4. maddesine verilen cevapların lise türüne göre madde katılım analizi Tablo 19'da gösterilmektedir.

Tablo 19: Ölçeğin 4. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	İBADET BARINDIRMAYAN İNANÇ SİSTEMLERİNE YAKINLIK DUYMA				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
	N	N	N	N	N
	%	%	%	%	%
Fen Lisesi	23	55	16	16	11
	%19,0	%45,5	%13,2	%13,2	%9,1
AIHL	76	39	13	7	6
	%53,9	%27,7	%9,2	%5,0	%4,3
Anadolu Lisesi	57	42	17	12	12
	%40,7	%30,0	%12,1	%8,6	%8,6

Tablo 19'a göre bu önermeye kesinlikle katılmıyorum cevabını verenlerin 23'ü (%19) Fen Lisesi, 76'sı (%53,9) AIHL, 57'si Anadolu Lisesi öğrencisidir. Burada açıkça görülmektedir ki AIHL öğrencileri ibadetler konusunda daha olumlu bir yönelim gösterirken Fen Lisesi öğrencilerinde kesinlikle katılıyorum cevabını veren öğrenci sayısı en azdır. Bu önermeye katılıyorum cevabını verenlerin 55'i (%45,5) Fen Lisesi ve 39'u (%27,7) AIHL öğrencileri olurken 42'si (%30) Anadolu Lisesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Bireyin ibadet barındırmayan inanç sistemlerine eğiliminin arttığını belirten bu önermeye kararsızım, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını veren öğrenciler arasında en yüksek oran Fen Lisesi öğrencilerine ait olurken en düşük oran ise AIHL öğrencilerine aittir. Öğrencilerin, ibadetlerini düzenli yerine getirsin veya getirmesin, ibadetlerin yerine getirilme zorunluluğu olması; AIHL öğrencilerinde ibadet

¹²⁶ Talip Türcan (ed.), *İslam İbadet Esasları El Kitabı*. (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 20-21.

zorlaması olmayan başka inançlara yönelmesine büyük çoğunluk tarafından bir sebep olmazken Fen Lisesi öğrencilerinin ibadet barındırmayan inançlara yönelmesinde daha fazla etki etmektedir.

İbadet zorlaması gerekçesiyle farklı inanç sistemlerine eğilim gösteren öğrenciler olsa da çalışmanın amacı doğrultusunda esas önem taşıyan konu bu durumun lise türleri arasında farklılaşma gösterip göstermediğidir. İbadet barındırmaya inanç sistemlerine yakınlık duymak ile ilgili ölçeğin 4. maddesine verilen cevapların lise türleri ile ilişkisinin Anova testi sonucu Tablo 20’de gösterilmektedir.

Tablo 20: Ölçeğin 4. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonucu

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
İBADET BARINDIRMAYAN İNANÇ SİSTEMLERİNE YAKINLIK DUYMA	(a) Fen Lisesi	121	2,4793	,10953	< 0.001	a-c
	(c) AİHL	141	1,7801	,09120		
	(b) Anadolu Lisesi	140	2,1429	,10804		
	Toplam	402	2,1169	,06088		

*a,c: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 20 incelendiğinde ölçeğin 4. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,01$) olduğu tespit edilmiştir. Lise türleri ile 4. madde arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 4. madde bakımından istatistiksel olarak farklılık harfler ile gösterilmiştir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Fen Lisesi öğrencilerinin verdikleri cevapların skorunun en yüksek, Anadolu Lisesi öğrencilerinin skorunun 2. sırada olduğu ve AİHL öğrencilerinin verdikleri cevapların skor ortalamasının ise en düşük olduğu görülmektedir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre ibadet zorlaması olması sebebiyle ibadet sistemi olmayan inançlara eğilim en fazla Fen Lisesi öğrencilerinde daha sonra Anadolu Lisesi öğrencilerinde görülmektedir. Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinde ise bu durum diğer iki lise türüne göre daha düşüktür.

Yapılan araştırmalara göre ibadet etmenin hem birey hem de toplum üzerinde olumlu etkileri olduğu, sosyolojik ve psikolojik yönden daha pozitif olarak etkilediği

tespit edilmiştir.¹²⁷ Öyle ki İslam dininde her ibadetin yapılma sebebi ve insana kattığı olumlu davranışlar bulunmaktadır. İbadet zorunluluğu sebebiyle başka inançlara eğilim gösteren gençler, sorumluluk bilinci gelişmemiş ve ibadetlerin mahiyetini kavrayamamış bireylerdir.

3.4.5. Ölçeğin 5. Maddesinin Analizi

İnsanın bir dine iman etmesi ahlak, sosyal yaşantı ve ibadet bakımından bir sınırının oluşması demektir. Bu sınır kimi insana özgürlük alanının insan fitratına uygun olması için zorunlu olması gerektiğini hissettirirken kimi insana özgürlüğünün kısıtlandığını hissettirmektedir. İçinde bulunduğumuz çağda yaşanan bilimsel, teknolojik ve kültürel gelişmeler insana pek çok özgürlük alanı sağlamış ve insanın sorumluluğunu azaltmıştır. Aynı rahatlığı dinî inançları konusunda da bekleyen gençler, yaratıcıdan başka bir şeye bağlanmamanın onlara istedikleri özgürlüğü sağlayacağını düşünmektedir. Ölçeğin 5. maddesine verilen cevapların lise türüne göre madde katılım analizi Tablo 21’de gösterilmektedir.

Tablo 21: Ölçeğin 5. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	YARATICI DIŞINDA BAŞKA BİR ŞEYE BAĞLANMAMANIN ÖZGÜRLÜK HİSSETTİRMESİ				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	13 %10,7	22 %18,2	11 %9,1	63 %52,1	12 %9,9
AIHL	28 %19,9	29 %20,6	25 %17,7	28 %19,9	31 %22,0
Anadolu Lisesi	9 %6,4	23 %16,4	34 %24,3	40 %28,6	34 %24,3

Tablo 21 incelendiğinde sadece yaratıcıya inanmanın bireye daha çok özgürlük hissettireceğine dair önermeye katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını veren katılımcıların toplamda 75’i (%62) Fen Lisesi, 59’u (%41,9) AIHL, 74’ü (%52,9) Anadolu lisesi öğrencisidir. Bu maddeye bakarak Fen Lisesi öğrencilerinin çoğunluğunun deizm eğilimi gösterdiği söylenebilir. Fen Lisesi öğrencilerinin toplamda 35’i (%28,9) kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabı vermiş olup 11’i (%9,1) kararsızım seçeneğini işaretlemiştir. AIHL öğrencilerini bu maddeye verdiği cevaplar ise her

¹²⁷ Emre Dorman, *Teolojik ve Felsefî Açından Din Ahlak İlişkisi* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2019), 145-151.

seçenek için birbirine yakın orandadır. Anadolu Lisesi öğrencilerinin 9'u kesinlikle katılmıyorum, 23'ü katılmıyorum, 34'ü kararsızım, 40'ı katılıyorum, 34'ü kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Daha önce Tablo 6'da verilen bilgiye göre Fen Lisesi öğrencilerinin 85'i (%70,2) kendini dindar olarak nitelendirmektedir. Bu durum gösteriyor ki günümüzde bazı gençler çeşitli eleştirel okumalar sebebiyle dini yeniden yorumlayarak İslam ile arasında sadece duygusal bağ bırakmak suretiyle birtakım dinî sorumlulukları gereksiz görmektedir.¹²⁸ Yani bilişsel anlamda bir deizm eğilimi olmasa da dini yaşama şeklinde deizme yakınlaşma görülmektedir.

Verilen cevaplar doğrultusunda bu cevapların lise türlerine göre farklılaşma gösterip göstermediği önemlidir. Çünkü bu madde öğrencilerin deizm eğilimi olup olmadığını ifade edebilmek açısından kritiktir. Yaratıcı dışında başka bir şeye bağlanmamanın bireye özgürlük hissettirmesine dair maddeye verilen cevapların lise türü ile ilişkisinin Anova testi sonucu Tablo 22'de gösterilmektedir.

Tablo 22: Ölçeğin 5. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonucu

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
YARATICI DIŞINDA BAŞKA BİR ŞEYE BAĞLANMAMANIN ÖZGÜRLÜK HİSSETTİRMESİ	(a-b) Fen Lisesi	121	3,3223	,10897	0.015	a-b
	(b) AİHL	141	3,0355	,12179		
	(a) Anadolu Lisesi	140	3,4786	,10212		
	Toplam	402	3,2761	,06506		

*a,b: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 22 incelendiğinde ölçeğin 5. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,05$) tespit edilmiştir. Lise türleri ile 5. madde arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 5. madde bakımından istatistiksel olarak farklılık harfler ile gösterilmektedir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Anadolu Lisesi öğrencilerinin verdikleri cevapların skoru ile Fen Lisesi öğrencilerinin cevaplarının skorlarının benzer olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Fen Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi skorlarının da benzer olduğu gözlenmiştir. Fakat Anadolu Lisesi öğrencileri ile Anadolu İmam Hatip

¹²⁸ Nuri Yılmaz, *Gizli Deizm Özgür ve İrade Felsefesine Giriş* (İstanbul: Mana Yayınları, 2023), 17-18.

Lisesi öğrencileri 5. maddeye verdikleri cevaplar bakımından birbirlerinden farklılaşmışlardır. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır.

Çıkan sonuca ortalamaların birbirine yakın olması dikkat çekmektedir. Bu maddeye kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını veren öğrencilerin deizm bir eğilim göstermediğini söylemek mümkündür. Dünyevileşme, sekülerleşme ve bireyselleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte insanların din ile olan bağı sadece yaratıcıya bağlanmakla sınırlı kalmış ve insan aklı her konuda ön plana çıkarılmıştır.¹²⁹ Ölçeğin bu maddesine katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını veren öğrencilerin, deizm eğilimi olduğu ve özgürlük anlayışlarının din ile arasındaki ilişkiyi etkilediği tespit edilmiştir.

3.4.6. Ölçeğin 6. Maddesinin Analizi

Vahiy kabul etmek bir anlamda yaratıcının insana müdahalesinin varlığını, peygamberi, kutsal kitabı ve emirlerini kabul etmek demektir. Deizm ise vahiyle birlikte Tanrının insanla iletişim kurduğunun göstergesi olan hiçbir şeyi kabul etmemektedir. Vahiyle ilgili olarak ölçeğin 6. maddesine verilen cevapların lise türüne göre madde katılım analizi Tablo 23'te gösterilmektedir.

Tablo 23: Ölçeğin 6. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	VAHİY KAYNAKLI BİLGİYİ ANLAMSIZ BULMA				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	74 %61,2	24 %19,8	3 %2,5	12 %9,9	8 %6,6
AIHL	92 %65,2	27 %19,1	14 %9,9	4 %2,8	4 %2,8
Anadolu Lisesi	78 %55,7	41 %29,3	14 %10,0	1 %0,7	6 %4,3

Tablo 23 incelendiğinde üç lise türünde de genel olarak kesinlikle katılmıyorum cevabının verildiği tespit edilmiştir. Katılmıyorum cevabı veren öğrencilerin 24'ü Fen Lisesi, 27'si AIHL, 41'i ise Anadolu Lisesi öğrencisidir. Bu önermeye şüpheli yaklaşarak kararsızım cevabını veren öğrencilerden 3'ü Fen Lisesi, 14'ü AIHL ve 14'ü Anadolu Lisesi öğrencidir. Bu maddeye katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabı verenler

¹²⁹ Aliye Çınar, *Deizm ve Ateizm Üzerine* (İstanbul: Köprü Kitap, 2018), 53; Mehmet Öztaş, *Deizm ve Dinî Hayat* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 51-54.

arasında toplam en düşük oran Anadolu Lisesi öğrencilerine aittir. En yüksek oran ise Fen Lisesi öğrencilerine aittir. Lise türlerini karşılaştırmalı olarak ele alan benzer bir çalışmaya göre de ergenlik dönemindeki öğrencilerin genelinin dini emir ve hükümleri kabul ettiği görülse de bu durumun İmam Hatip Liselerinde daha yüksek oranlara sahip olduğu tespit edilmiştir.¹³⁰

Burada dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi; bu önermeye kararsızım, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını vererek vahyi inkâr eden veya bu konuya şüpheli bakan toplam öğrenci sayısı 66 iken Tablo 6'ya göre kendini dinî yönden deist, ateist veya kararsız olarak tanımlayan toplam öğrenci sayısı 49'dur. Bu 49 öğrencinin bu önermeye kararsızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum cevaplarından birini verdiği varsayımından yola çıkılırsa kendini dindar veya Müslüman olarak tanımlayan öğrencilerden de bu önermeye kararsızım, katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevaplarından birini vermiş olduğu sonucuna ulaşılır. Bu durum bazı gençlerde deizm eğilimi olduğunu göstermektedir. Vahiy kaynaklı bilgiyi anlamsız bulmaya dair ölçeğin 6. maddesinin lise türleri ile ilişkisinin Anova testi Tablo 24'te gösterilmektedir.

Tablo 24: Ölçeğin 6. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonucu

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
VAHİY KAYNAKLI BİLGİYİ ANLAMSAZ BULMA	Fen Lisesi	121	1,8099	,11518	0.254	-
	AİHL	141	1,5887	,08243		
	Anadolu Lisesi	140	1,6857	,08365		
	Toplam	402	1,6891	,05377		

Tablo 24 incelendiğinde analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Vahyin getirdiği bilgiyi anlamsız bulmaya dair ölçeğin 6. maddesine verilen cevapların üç lise türünde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Genel olarak öğrencilerin vahye dayalı bilgiyi akla uygun bulduğu sonucu çıkarılmaktadır. Vahyi anlamsız bulan öğrencilerin bazılarında içinde bulunduğu ergenlik dönemi ve dini şüphe sürecinin de etkisi olduğu düşünülmektedir.

¹³⁰ Abdülkerim Bahadır, *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 76-77.

3.4.7. Ölçeğin 7. Maddesinin Analizi

Vahye inanmakla birlikte vahyin yani İlahi kitabın günümüze hitap etmediğini düşünen gençlerin sayısı oldukça fazladır. Bu gençler, Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin günümüzdeki teknolojik, ekonomik, sosyal ve bilimsel gelişmeler için geçerli olmadığını veya yetersiz olduğunu düşünmektedir. Öyle ki bu tarz düşünceler gençlerin Kur'an ile ilgili bilgilerinin eksik olduğunu göstermektedir. Bu durumla ilgili ölçeğin 7. maddesinin lise türlerine göre madde katılım analizi Tablo 25'te gösterilmektedir.

Tablo 25: Ölçeğin 7. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	İLAHİ KİTABIN ÇAĞIMIZA UYGUN OLMAMASI				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	53 %43,8	31 %25,6	9 %7,4	19 %15,7	9 %7,4
AİHL	86 %61,0	30 %21,3	11 %7,8	6 %4,3	8 %5,7
Anadolu Lisesi	68 %48,6	33 %23,6	12 %8,6	16 %11,4	11 %7,9

Tablo 25'e bakıldığında İlahi kitapların günümüze hitap ettiğini ifade eden bu önermeye kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını veren toplam 301 öğrenciden 84'ü Fen Lisesi, 116'sı AİHL, 101'i Anadolu Lisesi öğrencisidir. Çoğunluğun kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını verdiği bu önermeye kararsızım cevabını verenlerin 9'u (%7,4) Fen Lisesi, 11'i (%7,8) AİHL ve 12'si (%8,6) Anadolu Lisesi öğrencisidir. Toplamda 32 öğrenci İlahi kitabın günümüze uygun olup olmadığı konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Bu maddeye katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını veren toplam 69 öğrenciden 28'i (%23,1) Fen lisesi, 14'ü (%10) AİHL, 27'si (%19,3) ise Anadolu Lisesi öğrencisidir. Bu maddede Fen Lisesi ve Anadolu lisesi öğrencilerinin cevapları birbirine yakınken AİHL öğrencileri ile farklılık oluşmuştur.

İlahi kitabımız Kur'an-ı Kerim hiç şüphe yok ki evrenseldir. Fakat bunun kabul edilebilmesi için bireyin İlahi kitap hakkında doğru ve gerçek bilgiye sahip olması gerekir. Bir İlahi kitabın insanın hayatında olan her konu ile ilgili detay bilgiler vermesi haklı olarak beklenemez. Eğer öyle olsaydı hem hacim olarak çok büyük bir kitap olur hem de İlahi kitabın indirildiği dönemde her çağdaki insanın yaşantısı ile ilgili bilgiler

kitabın içerisinde geçseydi o dönemde yaşayan insanlar için inanmak mümkün olmazdı. Bu sebeple İlahi kitap yani Kur'an-ı Kerim hükümleri genel sınır ile çizmiştir. İnsan sünnet ve akıl ışığında Kur'an'ın hükümlerini günümüze aktarabilir. Bunun yanı sıra deistler, vahiy ve Kur'an için tarihsel-eleştirel metot kullanarak Kur'an'ın belirli bir tarihte indirilmesini işaret edip günümüzün inanç ve ibadetlerini belirlemesinin anlamsız olduğunu iddia etmektedir.¹³¹ İlahi kitabın günümüze uygun olmamasını ifade eden ölçeğin 7. Maddesine verilen cevapların lise türleri ile ilişkisinin Anova testi sonucu Tablo 26'da gösterilmektedir.

Tablo 26: Ölçeğin 7. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
İLAHİ KİTABIN ÇAĞIMIZA UYGUN OLMAMASI	(a) Fen Lisesi	121	2,1736	,12179	0.011	a-b
	(b) AİHL	141	1,7234	,09608		
	(a) Anadolu Lisesi	140	2,0643	,11161		
	Toplam	402	1,9776	,06373		

*a,b: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 26 incelendiğinde ölçeğin 7. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,05$) tespit edilmiştir. Ölçeğin 7. maddesinin lise türlerine göre arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 7. madde bakımından istatistiksel olarak farklılık harflerle gösterilmektedir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Fen Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin 7. maddeye verdikleri cevaplar bakımından aynı oldukları; Fakat Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin verdikleri cevapların farklı olduğu görülmektedir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Gülten Koç tarafından 2021 yılında yapılan benzer bir çalışmada da Kur'an'ın günümüzün şartlarına uygun olmadığını belirten öğrencilerin oransal değeri, bu çalışma ile benzerlik göstermektedir.¹³²

¹³¹ Meryem Kardaş (Özdemir), *Deistik Argümanlara Karşı Vahyin İmkân ve Gerekliği (18. Yüzyıl İngiliz Deizmi ve Kelâmi Açından Analizi)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 159-161.

¹³² Koç, *Lise Öğrencilerinin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Başakşehir Örneği)*, 109.

Buradan çıkarılan en net sonucun Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin Kur'an-ı Kerim'in evrensel olduğunu düşünme oranı diğer iki lise türüne göre yüksektir. İmam Hatip Liselerinde verilen Tefsir, Kelam, Hadis gibi dini içerikli derslerin bu yönde olumlu etkilediği düşünülmektedir. Diğer iki lise türünde İlahi kitabın günümüze uygun olmadığı yönündeki düşünce Anadolu İmam Hatip Lisesine göre daha fazladır.

3.4.8. Ölçeğin 8. Maddesinin Analizi

Çalışmanın önemli hipotezlerinden birisi ibadet ve birtakım kısıtlamalarının olmayışının deizmin, özgürlük açısından gençler için cazip olmasıdır. Dinin normatif olması, gençlerin özgürlük alanının daraltıldığını düşünmelerine yol açmaktadır. Gençlerin bu düşüncesinin temelinde dini doğru bir şekilde tanımaması ve ibadetler konusunda üşengeç olmaları olduğu düşünülmektedir. Bu konuyla ilgili ölçeğin 8. maddesinin lise türlerine göre madde katılım analizi Tablo 27'de gösterilmektedir.

Tablo 27: Ölçeğin 8. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	DİNİN GENÇLERİN ÖZGÜRLÜĞÜNÜ KISITLAMASI				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	19 %15,7	58 %47,9	17 %14,0	22 %18,2	5 %4,1
AIHL	68 %48,2	28 %19,9	15 %10,6	18 %12,8	12 %8,5
Anadolu Lisesi	49 %35,0	41 %29,3	16 %11,4	23 %16,4	11 %7,9

Tablo 27 incelendiğinde öğrencilerin verdiği cevapların lise türüne göre büyük farklılıklar oluşturmadığı tespit edilmiştir. Bu önermeye kesinlikle katılmıyorum veya katılmıyorum cevabını veren toplam 263 öğrenciden 77'si (%63,6) Fen Lisesi, 96'sı (%68,1) AIHL, 90'ı (%64,3) Anadolu lisesi öğrencisidir. Kararsızım cevabını veren öğrencilerin 17'si (%14) Fen Lisesi, 15'i (%10,6) AIHL ve 16'sı (%11,4) Anadolu Lisesi öğrencisidir. Katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevabını veren toplam 91 öğrenciden 27'si (%22,3) Fen Lisesi, 30'u (%21,3) AIHL, 34'ü (%24,3) Anadolu Lisesinde öğrenim görmektedir. Üç lise türünün verdiği cevaplara göre bu önermeye kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabı verenler çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu sonuç Tokat'taki lise öğrencilerinin din ve özgürlük ilişkisi için dine karşı olumsuz bir düşüncesi olmadığını göstermektedir. Ama bu maddeye katılıyorum ve kesinlikle

katılıyorum cevabını veren öğrenci sayısı azımsanmamalıdır. 402 öğrencinin katıldığı ankette 91 öğrenci bazı ibadet ve kuralların özgürlüklerini kısıtladığını düşünmektedir.

Dinin bireye yüklediği sorumlulukların ve emir ve yasaklarının özgürlüğünü kısıtladığını düşünen 91 kişi olsa da verilen bu cevapların lise türleriyle ilişkisi olup olmadı Anova testi ile belirlenmiştir. Ölçeğin 8. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonucu Tablo 28’de gösterilmektedir.

Tablo 28: Ölçeğin 8. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
DİNİN GENÇLERİN ÖZGÜRLÜĞÜNÜ KISITLAMASI	Fen Lisesi	121	2,4711	,09894	0.099	-
	AİHL	141	2,1348	,11486		
	Anadolu Lisesi	140	2,3286	,11126		
	Toplam	402	2,3035	,06355		

Tablo 28 incelendiğinde analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Lise türlerine göre ölçeğin 8. maddesinin istatistiksel olarak farklılık göstermediği belirlenmiştir. Ölçeğin 8. maddesine verilen cevaplara bakıldığında üç lise türünde de bazı öğrencilerin, dinin özgürlüklerini kısıtladığını ifade etmesi deizme eğilimleri olduğunu göstermektedir. 2022 yılında deist bireyler üzerinde yapılan nicel bir çalışmaya göre deistler, deizmin kendilerini özgür kıldığını ifade etmiştir.¹³³ Türkiye’de 2018 yılında açılan Deizm derneğinin internet sitesinde kullandığı sloganda “Deizme Hoşgeldiniz, Artık Özgürsünüz!” yazmaktadır. Açıkça görülüyor ki deizmin vaatlerinden biri de dinlerden kurtularak kavuşulan sözde özgürlüktür.

3.4.9. Ölçeğin 9. Maddesinin Analizi

Dini düşünceleri etkileyen önemli unsurlarda biri kutsal kitabın okunması ve anlaşılmasıdır. Daha önce öğrencilerin demografik özelliklerinin analiz edildiği bölümde Tablo 9’da öğrencilerin 32’sinin Kur’an-ı Kerim’i hiç okumadığı, 101’inin sadece Arapçasını okuduğu, 179’unun ise sadece bir kısmını okuduğu tespit edilmiştir. Kur’an’ın tamamını okuyan ve anlayan öğrenci sayısının az olması dikkat çekmektedir. Bu da gösteriyor ki öğrencilerin Kur’an’ın hükümlerine dair bilgileri Kur’an dışındaki

¹³³ Şahin, *Deizmin Sosyolojisi*, 177-184.

kaynaklara dayanmaktadır. Kur'an'ın hükümlerinin bireyi tatmin etmesi için doğru bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. Bizzat Kur'an okumayan öğrencilerin Kur'an'ın hükümleri ile ilgili edindiği bilginin kaynağını doğru seçmesi gerekmektedir. Günümüzde teknolojik gelişmeler doğrultusunda doğru bilgi kadar yanlış bilgi de toplumda hızla yayılmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak kutsal kitaptaki hükümlerin etkileyici ve tatmin edici olma durumuyla ilgili olarak ölçeğin 9. maddesinin lise türlerine göre analizi Tablo 29'da gösterilmektedir.

Tablo 29: Ölçeğin 9. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	İLAHİ KİTABIN HÜKÜMLERİNİN TATMİN EDİCİ OLMAMASI				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
	N %	N %	N %	N %	N %
Fen Lisesi	36 %29,8	62 %51,2	5 %4,1	16 %13,2	2 %1,7
AIHL	97 %68,8	23 %16,3	5 %3,5	13 %9,2	3 %2,1
Anadolu Lisesi	76 %54,3	39 %27,9	5 %3,6	7 %5,0	13 %9,3

Tablo 29 incelendiğinde ölçeğin 9. maddesine kesinlikle katılmıyorum veya katılmıyorum cevabını veren toplam 333 öğrenciden 98'i Fen Lisesi, 120'si AIHL, 115'i Anadolu Lisesinde öğrenim görmektedir. Kur'an-ı Kerim'in tamamını okuma oranı düşük olsa da öğrencilerin çoğunluğu edindikleri bilgiler doğrultusunda bu maddeye kesinlikle katılmıyorum veya katılmıyorum cevabını vermiştir. Bu oran lise türleri arasında din eğitimine önem veren AIHL'de en yüksektir. Bu maddeye kararsızım cevabını veren öğrenci sayısı lise türlerine göre farklılık göstermese de Fen Lisesinin yüzdelik dilimi diğer liselere göre fazladır. Bu maddeye katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevabını veren toplam 54 öğrencinin 18'i Fen Lisesinde, 16'sı AIHL'de, 20'si ise Anadolu Lisesinde öğrenim görmektedir. Anadolu Lisesi ve Fen Lisesi öğrencilerinden katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevabını verenlerin oranları birbirine yakinken AIHL öğrencileri daha düşük bir orana sahiptir. Bu sonuç AIHL öğrencilerinin, özellikle Kur'an-ı Kerim ve tefsir dersleri sayesinde Kur'an'ın hükümleri ile ilgili doğru ve tatmin edici bilgilere ulaştıklarını göstermektedir.

Lise gençleri yeterli okuma ve araştırma yapmadığında, Kur'an'ın hükümlerinin sebeplerini anlamakta güçlük çekmektedir. Bu konuda ailenin dine yaklaşımı da oldukça önemlidir. Buna verilebilecek en güzel örneklerden birisi tesettür konusudur. Kız

çocuklarına tesettür sadece bir zorunluluk olarak açıklanıp bunun sebepleri gençlerin anlayacağı ifadelerle açıklanmadığı zaman, bireyin aklında soru işaretleri kalmaktadır. Uygulanan anketin alt bölümüne birkaç kız öğrenci bu konu ile ilgili düşüncelerini yazmış, genel olarak tesettürün neden kadınlara zorunlu olduğuna anlam veremediklerini ifade etmişlerdir. Bu durum aslında Kur'an'ın hükümlerinin tatmin edici olmamasıyla değil gerekli cevapların gençlere ulaşmamasıyla ilgilidir. Ölçeğin 9. maddesine verilen cevapların lise türlerine göre ilişkisinin Anova testi sonucu Tablo 30'da gösterilmektedir.

Tablo 30: Ölçeğin 9. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
İLAHİ KİTABIN HÜKÜMLERİNİN TATMİN EDİCİ OLMAMASI	(a) Fen Lisesi	121	2,0579	,09189	0.004	a-b
	(b) AİHL	141	1,5957	,08945		
	(a) Anadolu Lisesi	140	1,8714	,10721		
	Toplam	402	1,8308	,05671		

*a,b: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 30 incelendiğinde İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de tatmin edici hükümler bulunmadığına dair ölçeğin 9. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değeri istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,01$) tespit edilmiştir. Lise türlerine göre 9. maddeye verilen cevaplar arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 9. madde bakımından istatistiksel olarak farklılık harflerle belirtilmiştir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Fen Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin 9. maddeye verdikleri cevaplar bakımından aynı oldukları; Fakat Anadolu İmam Hatip lisesi öğrencilerinin verdikleri cevapların farklı olduğu görülmektedir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır.

Yapılan analiz sonucunda Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin Kur'an-ı Kerim'in hükümlerinin tatmin edici olması konusunda diğer lise türüne göre daha olumlu eğilim göstermiştir. Fen Lisesi öğrencileri ise Kur'an-ı Kerim'in hükümlerinin bireyi ikna ve tatmin etme konusunda eksik olduğu yönünde diğer iki lise türüne göre daha fazla eğilim göstermektedir. Üç lise türünde de Kur'an-ı Kerim'in hükümlerini tatmin edici bulmayan öğrenciler genel olarak Kur'an'ın yeterince açık ve anlaşılır olmadığını ve

hikâye gibi olduğunu belirtmiştir. Yapılan bazı çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Nurhibe Büşra Er tarafından 2022 yılından hazırlanan yüksek lisans tezinde kendini deist olarak nitelendiren gençlerin Kur'an'da; çelişkiler olduğu, üslubun sert olduğu ve hikayelere benzerlik gösteren yönler olduğu gibi ifadeleri kullandıkları tespit edilmiştir.¹³⁴

3.4.10. Ölçeğin 10. Maddesinin Analizi

Dinin kendisi ile dindarların davranışlarının birbirine karıştırılması ya da özdeşleştirilmesi dine karşı olumsuz bir tepki oluşturmaktadır. Dinî konularda yetkinlik sahibi kişilerin din hakkındaki bazı yorumlarının özellikler gençler tarafından dine karşı olumsuz düşüncelere sebep olduğu düşünülmektedir. Din adına konuşan bireylerin birbiriyle çelişen ifadeler kullanması, dini kendi düşünceleri doğrultusunda anlattıklarını düşündürmektedir. Ölçeğin 10. maddesine verilen cevapların lise türüne göre madde katılım analizi Tablo 31'de gösterilmektedir.

Tablo 31: Ölçeğin 10. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	DİN ALİMLERİNİN DİNİ KENDİ DÜŞÜNCELERİ ÇERÇEVESİNDE ANLATTIĞINI DÜŞÜNME				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	0 %0,0	11 %9,1	19 %15,7	59 %48,8	32 %26,4
AİHL	19 %13,5	16 %11,3	41 %29,1	38 %27,0	27 %19,1
Anadolu Lisesi	23 %16,4	13 %9,3	28 %20,0	42 %30,0	34 %24,3

Tablo 31'de açıkça görülmektedir ki Fen Lisesi öğrencilerinin cevapları, AİHL ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin cevaplarından oldukça farklıdır. Kesinlikle katılmıyorum cevabını veren Fen Lisesi öğrencisi sayısı 0 iken AİHL'de 19 (%13,5) kişi, Anadolu Lisesinde 23 (%16,4) kişidir. Katılıyorum cevabını veren öğrencilerden ise 11'i (%9,1) Fen Lisesi, 16'sı (%11,3) AİHL, 13'ü (%9,3) Anadolu Lisesi öğrencisidir. Din alimlerinin dini anlatırken kendi bakış açılarını dahil ettiklerini düşünenlerin oranı ise üç lise türünde de yüksektir. Katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevabını veren toplam 232 öğrenciden 91'i Fen Lisesi, 65'i AİHL, 76'sı Anadolu Lisesi öğrencisidir. Buradan

¹³⁴ Nurhibe Büşra Er, *18-29 Yaş Grubunda Kendilerini 'Deist' Olarak Tanımlayan Gençlerin Deizm Algısı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 60-61.

çıkarılan sonuç, gençlerin çoğunun, din alimlerinin dine karşı kendi bakış açılarıyla yaklaşıp kendi düşüncelerini aktardıklarını düşünmeleridir. Ayrıca bu düşüncenin Fen Lisesi öğrencilerinde daha yoğun olduğu görülmektedir.

İlgili maddeye verilen cevapların lise türlerine göre ilişkisinin Anova testi sonucu Tablo 32’de gösterilmektedir.

Tablo 32: Ölçeğin 10. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
DİN ALİMLERİNİN DİNİ KENDİ DÜŞÜNCELERİ ÇERÇEVESİNDE ANLATTIĞINI DÜŞÜNME	(a) Fen Lisesi	121	3,9256	,08060	< 0.001	a-b
	(b) AİHL	141	3,2695	,10741		
	(b) Anadolu Lisesi	140	3,3643	,11657		
	Toplam	402	3,5000	,06194		

*a,b: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 32 incelendiğinde dini konularda söz sahibi olan kişilerin dini konuları anlatırken kendi düşünceleri çerçevesinde aktardığına dair ölçeğin 10. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,01$) görülmektedir. Ölçeğin 10. maddesinin lise türleri arasındaki farkını belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 10. madde bakımından istatistiksel olarak farklılık harfler ile gösterilmiştir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Anadolu İmam Hatip ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin 10. maddeye verdikleri cevaplar bakımından aynı oldukları; Fakat Fen lisesi öğrencilerinin verdikleri cevapların farklı olduğu görülmektedir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır.

Din alimlerinin ya da dinî konularda söz sahibi kişilerin dinî bilgiler verirken kendi düşüncelerini dahil ederek anlattığını düşünen öğrencilerin lise türüne bakıldığında Fen Lisesi öğrencilerinin diğer iki lise türüne daha fazla olduğu görülmektedir. Yapılan analiz sonucuna göre din adamlarının yanlı olduğunu düşünen öğrencilerin çoğunlukla Fen Lisesi öğrencisi olduğu, Anadolu Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinde bu şekilde düşünen öğrencilerin oranının daha az olduğu görülmektedir. Buna rağmen üç lise türünde de öğrencilerin büyük bir kısmı din alimlerinin din hakkında konuşurken kendi düşüncelerini yansıttığını belirtmiştir.

3.4.11. Ölçeğin 11. Maddesinin Analizi

İnsan fitratı itibarıyla sınırları olan bir varlıktır. Hayatında olup biten her olayı kontrol altında tutamaz. Bu sebeple üzüldüğünde, sevindiğinde, pişman olduğunda, bir şeyler talep ettiğinde veya öfkeli olduğunda her şeye gücü yeten yaratıcıya ihtiyaç duyar. İslam dininde dua, namaz, tövbe gibi her ibadet Allah'la iletişim kurmayı sağlar. Fakat deizmde Tanrı insanlarla iletişime geçmez. Bu sebeple ibadetleri reddederler. Bununla ilgili olarak ölçeğin 11. maddesine verilen cevapların lise türüne göre madde katılım analizi Tablo 33'te gösterilmektedir.

Tablo 33: Ölçeğin 11. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	YARATICI İLE BİREY ARASINDA ARACI İSTEMEME				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	19 %15,7	30 %24,8	14 %11,6	35 %28,9	23 %19,0
AİHL	58 %41,1	23 %16,3	26 %18,4	15 %10,6	19 %13,5
Anadolu Lisesi	42 %30,0	32 %22,9	25 %17,9	22 %15,7	19 %13,6

Tablo 33'e göre bu maddeye kesinlikle katılıyorum veya katılıyorum cevabı veren AİHL ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin oranları birbirine yakın ve her iki lise türünde öğrencilerin yarısından fazlası bu cevapları vermişken Fen Lisesi öğrencilerinin oranı daha düşüktür. Katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevabını veren öğrencilerde ise yine AİHL ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin oranları birbirine yakınken Fen lise öğrencileri daha yüksek bir oranla (%47,9) diğer iki lise türünden ayrılmıştır. Kararsızım cevabını veren toplam 65 öğrenciden 14'ü (%11,6) Fen Lisesinde, 26'sı (%18,4) AİHL'de, 25'i (%17,9) ise Anadolu Lisesinde öğrenim görmektedir. Çıkan sonuca göre AİHL öğrencilerinin Allah ile arasında aracı görevi olan peygamber, ilahi kitap vb. unsurları kabul etme oranı diğer liselere göre yüksektir. Gülten Koç tarafından yapılan çalışmanın sonuçları, bu çalışmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir.¹³⁵

Bu maddeye katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevabını veren katılımcılarda deizmde bir eğilim söz konusu olduğu söylenebilir. İslam'da ibadetlerin

¹³⁵ Koç, *Lise Öğrencilerinin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Başakşehir Örneği)*, 97-98.

bireyi Allah'a yakınlaştırdığına inanılır. Aslında ibadet etmek insan fıtrati açısından da oldukça önemlidir. Her şeye gücü yetmeyen insan, ibadetler aracılığıyla her şeye gücü yeten Allah ile iletişim kurarak zorluklar, hastalıklar vb. durumlar karşısında dayanma gücü bulur. Bireyin Yaratıcı ile arasında aracı istememesine dair ölçeğin 11. Maddesi ile lise türleri arasındaki ilişkisinin Anova testi sonucu Tablo 34'de gösterilmektedir.

Tablo 34: Ölçeğin 11. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
YARATICI İLE BİREY ARASINDA ARACI İSTEMEME	(a) Fen Lisesi	121	3,1074	,12630	< 0.001	a-b
	(b) AİHL	141	2,3901	,12195		
	(b) Anadolu Lisesi	140	2,6000	,11901		
	Toplam	402	2,6791	,07200		

*a,b: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 34'e göre ölçeğin 11. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,01$) belirlenmiştir. Ölçeğin 11. maddesinin lise türleri arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 11. madde bakımından istatistiksel olarak farklılık harfler aracılığıyla gösterilmektedir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Anadolu İmam Hatip ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin 11. maddeye verdikleri cevaplar bakımından aynı oldukları; Fakat Fen Lisesi öğrencilerinin verdikleri cevapların farklı olduğu görülmektedir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu maddeye ve yapılan analize bakılarak Fen Lisesi öğrencilerinin deizm eğilimi gösterme oranının diğer lise türlerine nazaran daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu eğilimin en düşük olduğu lise türü Anadolu İmam Hatip Lisesidir. Fakat belirtilmelidir ki bu oran beklenilenin üstündedir.

3.4.12. Ölçeğin 12. Maddesinin Analizi

Dinin insanların hayatına getirdiği bazı sınırlamalar özellikle gençlerin özgürlüklerinin kısıtlandığını düşünmesine sebep olmaktadır. Henüz ergenlik çağında olan lise öğrencileri içinde bulunduğu dönemin etkisiyle dinlerin çizdiği bu sınırların mahiyetini tam kavrayamamaktadır. İçinde bulundukları dönemin verdiği psikolojik değişimler ve hayatı anlamlandırma çabası gibi etkenler, bilgi akışının hızlı olmasıyla

birlikte bireyi yeni inanç ve kültürlerle tanıştırmaktadır.¹³⁶ Bu durum da başka inançlara eğilimi artırabilmektedir. İçlerinden nasıl geliyorsa öyle davranmak ve yaşamak isteyen gençler, dinin sınırları ile karşılaştığında istedikleri gibi yaşayamadıklarını düşünerek farklı inanç sistemlerine yönelmektedir. Bu konuyla ilgili olarak ölçeğin 12. maddesine verilen cevapların lise türlerine göre madde katılım analizi Tablo 35'te gösterilmektedir.

Tablo 35: Ölçeğin 12. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	İSTEDİĞİ ŞEKİLDE YAŞAMAYA İMKÂN VEREN İNANÇLARA İLGİ DUYULMASI				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	10 %8,3	20 %16,5	34 %28,1	40 %33,1	17 %14,0
AIHL	28 %19,9	38 %27,0	19 %13,5	28 %19,9	28 %19,9
Anadolu Lisesi	22 %15,7	22 %15,7	27 %19,3	37 %26,4	32 %22,9

Tablo 35'te görülüyor ki istediği şekilde yaşamasına imkân sağlayan inanç sistemlerine ilgi duyduğunu belirten öğrenci sayısı toplam 182'dir. Bu maddeye katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını veren öğrencilerden 57'si Fen Lisesi, 56'sı AIHL ve 69'u Anadolu Lisesi öğrencisidir. Kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını vererek içinden geldiği gibi yaşamasına imkân verecek inançlara ilgi duymadığını belirten toplam 140 öğrenciden 30'u Fen Lisesinde, 66'sı AIHL'de ve 44'ü Anadolu Lisesinde öğrenim görmektedir. Bireyin istediği gibi özgürce yaşamasına imkân tanıyan inanç sistemlerine ilgi duymasıyla ilgili ölçeğin 12. maddesi ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonucu Tablo 36'da gösterilmektedir.

Tablo 36: Ölçeğin 12. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
İSTEDİĞİ ŞEKİLDE YAŞAMAYA İMKÂN VEREN İNANÇLARA İLGİ DUYULMASI	Fen Lisesi	121	3,2810	,10446	0.057	-
	AIHL	141	2,9291	,12106		
	Anadolu Lisesi	140	3,2500	,11697		
	Toplam	402	3,1468	,06703		

¹³⁶ Karabekiroğlu, *Ergenin Ruhsal Gelişimi*, 134.

Tablo 36 incelendiğinde analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Liselere göre ölçeğin 12. maddesinin istatistiksel olarak farklılık göstermediği belirlenmiştir.

3.4.13. Ölçeğin 13. Maddesinin Analizi

Dini doğru şekilde anlamak için dinin bilgi kaynaklarının açık ve anlaşılır ifade edilmesi gerekmektedir. Burada İslam dininin bilgi kaynaklarından kasıt sadece Kur'an-ı Kerim değildir. Hadis kitapları, ilmi haller, din konusunda yetkili bireylerin kitapları veya söylemleri de dinî bilgiye kaynaklık etmektedir. Özellikle Kur'an-ı Kerim'i anlamıyla birlikte tamamen okuyan gençlerin sayısının az olduğu göz önüne alınırsa bu kaynakların önemi bir kat daha artmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin hızlanması ve özellikle gençlerin teknolojik aletlerle yakından ilgilenmesi kitap okuma alışkanlığını geride bırakmaktadır. Haliyle gençlerin dinî bir konuda da ilk baktığı yer internet olmaktadır. Fakat biliyoruz ki internette dolaşan her bilginin doğruluğu kanıtlanmış değildir. Bu sebeple gençlerin ulaştığı dinî bilgiler içeren kaynaklar her zaman doğruyu ve gerçeği yansıtmamaktadır. Bu konuda tercih edilecek en temel kaynak tabi ki Kur'an-ı Kerim olmalıdır. Dinin bilgi kaynaklarıyla ilgili ölçeğin 13. maddesinin lise türlerine göre madde katılım analizi Tablo 37'de gösterilmektedir.

Tablo 37: Ölçeğin 13. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	İSLAM DİNİNİN BİLGİ KAYNAKLARININ YANLIŞ, ABARTILI VEYA TARAFLI BİLGİLER İÇERMESİNİN RAHATSIZ ETMESİ				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	35 %28,9	25 %20,7	9 %7,4	18 %14,9	34 %28,1
AIHL	51 %36,2	33 %23,4	22 %15,6	18 %12,8	17 %12,1
Anadolu Lisesi	39 %27,9	33 %23,6	17 %12,1	32 %22,9	19 %13,6

Tablo 37 incelendiğinde dinin bilgi kaynaklarında bilgi kirliliği olduğunu belirten toplam öğrenci sayısı 138'dir. Bu öğrencilerin 52'si (%43) Fen Lisesi, 35'i (%24,9) AIHL, 51'i (%36,5) Anadolu Lisesi öğrencisidir. Buna göre Fen Lisesinde okuyan öğrenciler en yüksek orana sahip olarak dinin kaynaklarında bilgi kirliliği bulunduğunu belirtmiştir. Din eğitimini yoğun almaları sebebiyle bu kaynakları sık sık kullanan AIHL

öğrencilerinde ise bu oran düşüktür. Bu maddeye kararsızım cevabını veren 9 (%7,4) öğrenci Fen Lisesinde, 22 (%15,6) öğrenci AİHL’de ve 17 (%12,1) öğrenci Anadolu Lisesinde öğrenim görmektedir.

Burada AİHL öğrencilerinin kararsızım cevabını verenler arasında en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Bu maddeye kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını vererek dini bilgi kaynaklarının içerisinde bilgi kirliliği olmadığını ifade eden öğrencilerde en yüksek oran yine AİHL öğrencilerine aittir. Bu durumun aldıkları din eğitimi ile yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü hem okulda kullanılan kaynakların özenle hazırlanması hem de öğrendikleri bilgilerle ilgili kafalarına takılan noktaları sorabilecekleri ortamın olması sebebiyle bu cevabı vermiş oldukları düşünülmektedir. Kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabı veren öğrenciler içerisinde en düşük oran Fen Lisesi öğrencilerine ait olmakla birlikte Anadolu Lisesi öğrencilerinin oranına oldukça yakındır.

İslam dinindeki bilgi kaynaklarının yanlış, abartılı veya taraflı bilgiler içermesinin bireyi rahatsız etmesi ile ilgili ölçeğin 13. maddesi ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonucu Tablo 38’de gösterilmektedir.

Tablo 38: Ölçeğin 13. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
İSLAM DİNİNİN BİLGİ KAYNAKLARININ YANLIŞ, ABARTILI VEYA TARAFLI BİLGİLER İÇERMESİNİN RAHATSIZ ETMESİ	(a) Fen Lisesi	121	2,9256	,14807	0.019	a-b
	(b) AİHL	141	2,4113	,11785		
	(a-b) Anadolu Lisesi	140	2,7071	,12102		
	Toplam	402	2,6692	,07451		

*a,b: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 38 incelendiğinde ölçeğin 13. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,05$) tespit edilmiştir. Ölçeğin 13. maddesinin lise türleri arasındaki farkını belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 13. madde bakımından istatistiksel olarak farklılık harflerle gösterilmektedir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Anadolu İmam Hatip ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin 13. maddeye verdikleri cevaplar bakımından aynı olduğu fakat Fen Lisesi öğrencilerinin verdikleri cevapların farklı

olduğu görülmektedir. Ayrıca Fen Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin verdikleri cevaplar bakımından da aynı oldukları gözlenmiştir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Yani Anadolu İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören öğrencilerin geneli dinî kaynaklarda bilgi kirliliği olduğunu düşünmemektedir.

3.4.14. Ölçeğin 14. Maddesinin Analizi

Günümüzde Türkiye’de bulunan dinî topluluk yani cemaat ve tarikat sayısı oldukça fazladır. Pek çok insan bu topluluklara dahil olsa da özellikle 2016 yılında FETÖ tarafından gerçekleştirilen darbe girişimi sonrası insanların cemaat ve tarikatlara karşı yaklaşımında da değişimler söz konusu olmuştur. Yine İslam kisvesi adı altında IŞİD gibi terör eylemleri yapan örgütler de tarikat ve cemaatlara karşı düşünceleri etkilemektedir. Bazı tarikat ve cemaatlerin diğer insanlara karşı dışlayıcı tavırları olması, toplumda huzursuzluk çıkardığı yönünde düşüncelere sebep olmaktadır. Muhammet Fatih Okutan tarafından 2021 yılında hazırlanan çalışmanın verilerine göre bazı katılımcılar, tarikatların, siyasi partilerin, Kur’an kurslarının veya dindarların tutumlarının insanları deizme yönlendirdiğini ifade etmiştir.¹³⁷ Öğrencilerin tarikat ve cemaatlara karşı tutumuyla ilgili ölçeğin 14. maddesinin lise türlerine göre madde katılım analizi Tablo 39’da gösterilmektedir.

Tablo 39: Ölçeğin 14. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	TÜRKİYE’DEKİ DİNİ TOPLULUKLARIN TOPLUMA OLUMSUZ ETKİLERİ OLMASI				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	3 %2,5	16 %13,2	13 %10,7	35 %28,9	54 %44,6
AIHL	29 %20,6	26 %18,4	24 %17,0	25 %17,7	37 %26,2
Anadolu Lisesi	20 %14,3	15 %10,7	21 %15,0	26 %18,6	58 %41,4

Tablo 39’da görülüyor ki AIHL ve Fen Lisesi öğrencileri cevapları bakımından bu maddede net şekilde ayrılmıştır. Dinî toplulukların topluma olumsuz etkisi olduğunu katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını vererek belirten öğrencilerden en yüksek katılım oransal olarak Fen Lisesi öğrencilerine aittir. Fen Lisesi öğrencilerinin %73,5’i bu maddeye katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. AIHL

¹³⁷ Okutan, *Deizmin Psiko-Sosyolojisi: 21. Yüzyıl Türkiye’si Örneği*, 183-186.

öğrencilerinin ise %43,9'u bu maddeye katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum, %39'u ise kesinlikle katılmıyorum veya katılmıyorum cevabını vermiştir. Anadolu Lisesi öğrencilerinin %60'ı bu maddeye katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevabını vermesi sebebiyle çoğunluğunun dinî topluluklara karşı olumsuz düşüncelere sahip olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Ölçeğin 14. Maddesi ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonucu Tablo 40'da gösterilmektedir.

Tablo 40: Ölçeğin 14. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
TÜRKİYE'DEKİ DİNİ TOPLULUKLARIN TOPLUMA OLUMSUZ ETKİLERİ OLMASI	(a) Fen Lisesi	121	4,0000	,10431	< 0.001	a-c
	(c) AİHL	141	3,1064	,12600		
	(b) Anadolu Lisesi	140	3,6214	,12394		
	Toplam	402	3,5547	,07146		

*a,c: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 40'a göre Türkiye'deki dinî grupların toplulukların topluma zarar vermesi ile ilgili ölçeğin 14. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,01$) olduğu tespit edilmiştir. Lise türlerine göre 14. maddeye verilen cevaplar arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 14. madde bakımından istatistiksel olarak farklılık harfler ile gösterilmektedir. Lise türlerindeki bu farklılık incelendiğinde üç lise türünün de birbirinden farklı cevaplar verdikleri belirlenmiştir. Verilen cevapların ortalama skorları dikkate alındığında Fen lisesi öğrencilerinin verdikleri skor en yüksektir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Fen Lisesinde öğrenim gören öğrencilerin çoğunluğunun cemaat ve tarikatlara karşı olumsuz düşünceye sahip oldukları sonucu çıkmaktadır. Yine Anadolu Lisesinde de tarikat ve cemaat gibi dinî toplulukların topluma zarar verdiğini yönündeki düşünce baskındır. AİHL öğrencilerinin tarikat ve cemaatler konusundaki tutumu Fen Lisesi ve Anadolu Lisesine nazaran daha olumludur.

3.4.15. Ölçeğin 15. Maddesinin Analizi

Gençlerin hızlı değişen düşünceleri ve inançlara dair yaptıkları sorgulamalar sebebiyle dindarlar tarafından eleştirilmesi, gençlerde dine karşı olumsuz düşünceler oluşturabilmektedir. Bu noktada deizm eğiliminin artmasında dini temsil eden yani

dindarların da suçu olduğu belirtilmelidir.¹³⁸ Elbette bu sebep tek başına deizm eğilimi için yeterli bir gerekçe değildir fakat etkisi olduğu da kabul edilmelidir. Bu konuyla ilgili ölçeğin 15. maddesinin madde katılım analizi Tablo 41’de gösterilmektedir.

Tablo 41: Ölçeğin 15. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılımı Analizi

	DİNDARLARIN ANLAYIŞSIZ OLDUĞUNU DÜŞÜNME				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	3 %2,5	6 %5,0	12 %9,9	59 %48,8	41 %33,9
AIHL	19 %13,5	31 %22,0	22 %15,6	44 %31,2	25 %17,7
Anadolu Lisesi	27 %19,3	17 %12,1	27 %19,3	41 %29,3	28 %20,0

Tablo 41’e göre üç lise türünde de katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını verenlerin çoğunluk olduğu görülmektedir. Dindarların anlayış ve hoşgöründen uzak olduğunu düşünerek katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını veren toplam 238 öğrenciden 100’ü Fen Lisesi, 69’u AIHL ve 69’u Anadolu Lisesi öğrencisidir. Kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını veren öğrencilerde Fen Lisesi öğrencilerinin daha az olduğu dikkat çekmektedir. Kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını veren toplam 103 öğrenciden 9’u Fen Lisesinde, 50’si Anadolu İmam Hatip Lisesinde ve 44’ü Anadolu Lisesinde öğrenim görmektedir. Bu maddeye Fen Lisesi öğrencilerinden 12 kişi, AIHL öğrencilerinden 22 kişi, Anadolu Lisesi öğrencilerinden 27 kişi kararsızım cevabını vermiştir.

Üç lise türünde de dindarların anlayışsız olduğunu düşünen öğrencilerin oranı diğer seçeneklere göre yüksektir. 2019 yılında Dilek Menküç’ün yaptığı çalışmada öğretmenlerin görüşlerinde göre bazı öğrencilerin, dini gruplardaki baskıcı tavırlar ve Müslümanların davranışları gibi sebeplerden ötürü deizm eğilimi gösterdiğini ifade etmiştir.¹³⁹ Bu sonuç, öğrencilerin ölçeğin 15. maddesine verdiği cevaplardan çıkan sonuçları desteklemektedir. Dindarların anlayışsız olduğuna dair ölçeğin 15. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 42’de gösterilmektedir.

¹³⁸ Yusuf Yavuzylmaz, *Türkiye’de Deizmin Kökenleri* (İstanbul: Çıra Genç Yayınları, 2018), 131.

¹³⁹ Menküç, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Lise Öğrencilerinde Deizm Düşüncesi*, 128-130.

Tablo 42: Ölçeğin 15. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
DİNDARLARIN ANLAYIŞSIZ OLDUĞUNU DÜŞÜNME	(a) Fen Lisesi	121	4,0661	,08442	< 0.001	a-b
	(b) AİHL	141	3,1773	,11176		
	(b) Anadolu Lisesi	140	3,1857	,11848		
	Toplam	402	3,4478	,06540		

*a,b: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 42 incelendiğinde ölçeğin 15. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,01$) tespit edilmiştir. Ölçeğin 15. maddesinin lise türlerine göre arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 15. madde bakımından istatistiksel olarak farklılık harfler ile ifade edilmiştir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Anadolu ve Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin verdikleri cevaplar bakımından aynı olduğu; Fakat Fen lisesi öğrencilerinin bunlardan farklı olduğu belirlenmiştir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Analiz sonucuna göre öğrenciler genel olarak dindarların anlayış ve hoşgöründen uzaklaştığını düşünse de bu görüş Fen Lisesi öğrencilerinde daha yaygındır.

Yapılan araştırmalara göre bireyin inanç eğilimini en çok etkileyen ikinci faktör dindar kişilerin tutum ve davranışlarıdır.¹⁴⁰ Bu da dindar bireylerin davranışlarının inanç konusunda özellikle gençler için rol model olduğunu göstermektedir. Dindar bireylerin dini yaşantısı konusunda dikkatli olması, gençlerin dine dair düşüncelerini olumlu etkilemektedir.

3.4.16. Ölçeğin 16. Maddesinin Analizi

Günümüzde ahlak kavramı; inanç, iman ve ibadetin önüne geçmiş görünmektedir. Bu sebeple iyi bir ahlaka sahip olmanın namaz kılmaktan ya da Kur'an okumaktan daha önemli olduğunu düşünen insanların sayısı hiç az değildir. Gerçek iman sadece kalp Allah'a bağlanmak olarak görmek kendi içinde çelişkiler doğurmaktadır. Eğer Allah'a karşı kalpte samimi bir iman varsa Allah'ın emirleri de iman bir parçası sayılmaz mı?

¹⁴⁰ Seher Şimşek, *Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Yaygınlaşan Ateizm ve Deizm Düşüncesini Önlemede Din Eğitiminin Önemi* (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 56.

Ahlaklı olmak da zaten Allah'ın emirlerinden değil mi? O halde imanın yalnızca kalp ile olacağını düşünmek bir nevi ibadetlerden kaçma bahanesidir. Bu noktada söyleyebiliriz ki, yaygın bir ifadeyle, “benim kalbim temiz” diyerek Allah’a imanı sadece kalp ile imana indirgemek İslam’a uygun değildir. İmanın yalnızca kalple gerçekleşmesi gerektiğine dair ölçeğin 16. maddesinin madde katılım analizi Tablo 43’te gösterilmektedir.

Tablo 43: Ölçeğin 16. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

İMANIN YALNIZCA KALPLE GERÇEKLEŞMESİNE İNANMA					
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	10 %8,3	23 %19,0	4 %3,3	41 %33,9	43 %35,5
AIHL	20 %14,2	28 %19,9	11 %7,8	38 %27,0	44 %31,2
Anadolu Lisesi	15 %10,7	16 %11,4	13 %9,3	41 %29,3	55 %39,3

Tablo 43’e göre üç lise türünde de 16. madde için en çok katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabının verildiği görülmektedir. Öğrencilerin çoğunluğunun imanın yalnızca kalp ile Allah’a bağlanmak olduğunu ifade etmesi deizm düşüncesine oldukça yakındır. Zira deizmde de yalnızca Tanrıya bağlanmak esastır. Katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını veren toplam 262 kişiden; 84’ü Fen Lisesi, 82’si AIHL, 96’sı Anadolu Lisesi öğrencisidir. İmanın yalnızca kalple olmayacağını belirten kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını veren toplam 112 öğrencinin; 33’ü Fen Lisesinde, 48’i AIHL’de, 31’i Anadolu Lisesinde öğrenim görmektedir. Ölçeğe verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 44’te gösterilmektedir.

Tablo 44: Ölçeğin 16. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
İMANIN YALNIZCA KALPLE GERÇEKLEŞMESİNE İNANMA	Fen Lisesi	121	3,6942	,12244	0.096	-
	AIHL	141	3,4113	,12290		
	Anadolu Lisesi	140	3,7500	,11520		
	Toplam	402	3,6144	,06970		

Tablo 44 incelendiğinde analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Liselere göre ölçeğin 16. maddesinin istatistiksel olarak farklılık göstermediği belirlenmiştir. Öğrencilerin üç lise türünde de

katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevabını vermesi, bu maddesinin lise türlerine göre farklılaşmadığını ortaya çıkarmaktadır.

Sonuçlara bakıldığında öğrencilerin lise türü fark etmeksizin iman etmeyi kabul etmekle birlikte, iman etmenin getirdiği sorumluluklara mesafeli olduğu görülmektedir. Fakat bir dine inanmak, o dinin kurallarını kabul edip uygulamayı gerektirir. Bu maddeye katıldığını ifade eden bireylerin düşüncesi, deist bireylerin düşüncelerine benzerlik göstermektedir.

3.4.17. Ölçeğin 17. Maddesinin Analizi

Ekonomik durum gerek sosyal hayat gerek dinî hayat açısından belirli bir öneme sahiptir. Kişinin temel ihtiyaçları ve isteklerinin rahat bir şekilde karşılanabilmesi için ekonomik durum önemlidir. Bunun dinî boyuttaki önemi ise yardımlaşma ve paylaşma ibadetleri ile yakından ilişkilidir. Fakat bazı araştırmalara göre ekonomik durum ile dindarlığın ters orantılı olduğu sonucu çıkmıştır.¹⁴¹ Bu durum zenginleşmenin dinî sorumlulukları geri plana attığını gösterirken toplumun zihninde ise sadece ekonomik kısmın önem gördüğüne dair bir algı oluşmuştur. Bu anlamda ekonomik güce önem veren din değil dindarlardır. Dinin ekonomiye önem atfetmesi yardımlaşma ibadetleri ve Müslümanların helal yollardan çalışarak kazanmasıyla ilgilidir. Dinlerin ekonomik durumu önemsedğini düşünmeye dair ölçeğin 17. maddesinin madde katılım analizi Tablo 45'te gösterilmektedir.

Tablo 45: Ölçeğin 17. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	DİNLERİN EKONOMİK DURUMU ÖNEMSEDİĞİNİ DÜŞÜNME				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	5 %4,1	14 %11,6	21 %17,4	59 %48,8	22 %18,2
AİHL	30 %21,3	25 %17,7	33 %23,4	31 %22,0	22 %15,6
Anadolu Lisesi	24 %17,1	23 %16,4	33 %23,6	32 %22,9	28 %20,0

Tablo 45 incelendiğinde 17. Maddeye kesinlikle katılıyorum cevabı verenlerin sayısı üç lise türünde de birbirine yakın olmakla beraber yüzdelik dilimi en fazla olan %20 ile Anadolu Lisesi olarak görülmektedir. Dinlerin ekonomik durumu önemsedğine dair bu maddeye katılıyorum cevabını veren toplam 122 öğrencinin 59'u (%48,8) Fen

¹⁴¹ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 97.

Lisesi, 31'i (%22) Anadolu İmam Hatip Lisesi ve 32'si (%22,9) Anadolu Lisesi öğrencisidir. İlgili maddeye kesinlikle katılmıyorum veya katılmıyorum cevabını veren öğrencilerin 19'u (%15,7) en az oranla Fen Lisesi, 55'i (%39) en yüksek oranla AİHL, 47'si (%33,5) ise Anadolu Lisesi öğrencisidir. Bu konuda kararsız olduğunu belirten Anadolu Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrenci sayısı ve oranı birbirine çok yakındır. Ölçeğin 17. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 46'da gösterilmektedir.

Tablo 46: Ölçeğin 17. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
DİNLERİN EKONOMİK DURUMU ÖNEMSEDİĞİNİ DÜŞÜNME	(a) Fen Lisesi	121	3,6529	,09441	< 0.001	a-b
	(b) AİHL	141	2,9291	,11549		
	(b) Anadolu Lisesi	140	3,1214	,11580		
	Toplam	402	3,2139	,06541		

*a,b: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 46 incelendiğinde ölçeğin 17. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,01$) tespit edilmiştir. Ölçeğin 17. maddesinin lise türlerine göre arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 17. madde bakımından istatistiksel olarak farklılık harflerle gösterilmektedir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Anadolu ve Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin verdikleri cevaplar bakımından aynı olduğu; fakat Fen lisesi öğrencilerinin bunlardan farklı olduğu belirlenmiştir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır.

3.4.18. Ölçeğin 18. Maddesinin Analizi

İnsanların inançları, davranışları veya düşünceleri sebebiyle dışlamak hem ahlaken hem de dinen uygun bir davranış değildir. İnsanların birbirine karşı sergilediği tavır toplumu da etkilemektedir. Özellikle farklı inançlar konusunda dindar bireylerin tutumları, gençlerin düşüncelerini etkilemektedir. Bu konuda özellikler gençler oldukça hassas davranmakta ve farklı inançları olan kişilere karşı saygı göstermektedir. Günümüzde farklı inanç ve düşünceye sahip birçok insan aynı ortamları paylaşmaktadır.

İnsanların inançları sebebiyle toplumun dışına itilmesinin anlamsız olduğuna dair ölçeğin 18. maddesinin madde katılım analizi Tablo 47’de gösterilmektedir.

Tablo 47: Ölçeğin 18. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	İNSANLARIN İNANCI SEBEBİYLE TOPLUMUN DIŞINA İTİLMESİNİ ANLAMSIZ BULMA				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	0 %0,0	5 %4,1	4 %3,3	48 %39,7	64 %52,9
AIHL	6 %4,3	4 %2,8	14 %9,9	36 %25,5	81 %57,4
Anadolu Lisesi	9 %6,4	4 %2,9	7 %5,0	29 %20,7	91 %65,0

Tablo 47 incelendiğinde üç lise türünde de katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabının çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kararsız olduğunu belirten öğrencilerin 4’ü (%3,3) Fen Lisesi, 14’ü (%9,9) Anadolu İmam Hatip Lisesi ve 7’si (%5) Anadolu Lisesi öğrencisidir. Fen Lisesi öğrencilerinden bu maddeye kesinlikle katılmıyorum cevabı veren olmamıştır. Anadolu İmam Hatip Lisesinden 6 (%4,3), Anadolu Lisesinden 9 (%6,4) öğrenci bu maddeye kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir. Tablo 47’ye göre lise gençlerinin genelinin insanların inançları sebebiyle toplum dışına itilmesini anlamsız bulduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki gençlerin farklı inanç ve düşüncelere karşı saygı duyduğunu hatta toplumdaki diğer insanların da farklı inançlara karşı saygı ve hoşgörü göstermesi gerektiğini düşündükleri aşıkardır.

Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşıldığı tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışmalarda gençlerin inanç konusundaki fikirlerini paylaşmakta çekimser olduğu¹⁴² ve başka kişilerin inançlarına göre tutumlarında değişiklik yapmadığı yani saygı duyduğu¹⁴³ sonucuna ulaşılmıştır. Görülüyor ki insanların farklı inançlara karşı olumsuz tutumu, gençlerin inançlarını açıkça söylemesini engellemektedir. Ölçeğin 18. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 48’de gösterilmektedir.

¹⁴² Koç, *Lise Öğrencilerinin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Başakşehir Örneği)*, 105-106.

¹⁴³ Harmankaya, *Geçmişten Günümüze Deizm ve Deizm Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma-Dolapoğlu Anadolu Lisesi ve Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İHL Örneği*, 42-53.

Tablo 48: Ölçeğin 18. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
İNSANLARIN İNANCI SEBEBİYLE TOPLUMUN DIŞINA İTİLMESİNİ ANLAMSIZ BULMA	Fen Lisesi	121	4,4132	,06810	0.613	-
	AİHL	141	4,2908	,08806		
	Anadolu Lisesi	140	4,3500	,09560		
	Toplam	402	4,3483	,04977		

Tablo 48 incelendiğinde analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Lise türlerine göre bir insanın inancı sebebiyle toplum dışına itilmesini anlamsız bulduğuna dair ölçeğin 18. maddesinin istatistiksel olarak farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu da gençlerin başkalarının inançlarına karşı saygı duyulması gerektiğine önem verdiğini göstermektedir. Gençlerin bu düşüncesi İslam dininin emirleriyle de örtüşmektedir. İnsanların inançları sebebiyle dışlanması İslam dininin ahlak anlayışı açısından uygun değildir.

3.4.19. Ölçeğin 19. Maddesinin Analizi

Ölçeğin 19. maddesinde verilen dinin aşırı mal sahibi olunmasıyla ilgili hükümlerin inandırıcı olmamasına dair verilen önermede kastedilen, zengin kişilerin malının yardımlaşma için belli bir miktarını zekât ve fitre olarak yoksul kişilere vermesi ile ilgili hükümlerdir. İslam dinine göre kişi dilerse çok zengin olabilir fakat gelirini helal yollardan çalışarak kazanmalı ve malının zekatını vermelidir. Çünkü Allah toplumdaki ekonomik dengeyi sağlamak için yardımlaşmayı insanların keyfine bırakmamış zenginler için zekât vermeyi farz kılmıştır.

Bu konuda bazı bireyler, dindar insanların, zenginliklerini bu amaçlar doğrultusunda kullanmaması sebebiyle İslam'ın hükümlerini inandırıcı ve samimi bulmadığını düşünmektedir. Bu düşüncede yine dindar yönü ön plana çıkan bireylerin olumsuz davranışlarının, dine yüklenmesinin etkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca kendini dindar olarak tanımlayan bireylerin, dine uygun bir hayat yaşamaması da İslam diniyle ilgili olumsuz düşüncelerin oluşmasına sebep olmaktadır. Konuyla ilgili olarak dinin aşırı mal sahibi olunmasıyla ilgili hükümlerin inandırıcı olmamasına dair Gençlerin Deizm Algı Düzeyleri Ölçeğinin 19. maddesinin madde katılım analizi Tablo 49'da gösterilmektedir.

Tablo 49: Ölçeğin 19. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	DİNİN AŞIRI MAL SAHİBİ OLUNMASIYLA İLGİLİ HÜKÜMLERİNİN İNANDIRICI OLMAMASI				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	5 %4,1	43 %35,5	29 %24,0	23 %19,0	21 %17,4
AIHL	42 %29,8	28 %19,9	43 %30,5	19 %13,5	9 %6,4
Anadolu Lisesi	30 %21,4	29 %20,7	46 %32,9	19 %13,6	16 %11,4

Tablo 49'a göre bu maddeye kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum cevabını veren toplam 157 öğrenciden 48'i (%39,6) Fen Lisesi, 70'i (%49,7) Anadolu İmam Hatip Lisesi, 59'u (%42,1) Anadolu Lisesi öğrencisidir. Kararsızım cevabı verenlerin ise 29'u Fen Lisesi, 43'ü Anadolu İmam Hatip Lisesi, 46'sı ise Anadolu Lisesi öğrencisidir. Ölçeğin 19. maddesine katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevabını veren öğrencilerin çoğunluğunu Fen Lisesi Öğrencileri oluşturmaktadır. Burada öğrencilerin yardımlaşma ve paylaşmaya dair hükümlerin inandırıcı olmadıklarını düşündüğünü görüyoruz. Ölçeğin 19. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 50'de gösterilmektedir.

Tablo 50: Ölçeğin 19. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
DİNİN AŞIRI MAL SAHİBİ OLUNMASIYLA İLGİLİ HÜKÜMLERİNİN İNANDIRICI OLMAMASI	(a) Fen Lisesi	121	3,0992	,10782	< 0.001	a-b
	(b) AIHL	141	2,4681	,10341		
	(b) Anadolu Lisesi	140	2,7286	,10673		
	Toplam	402	2,7488	,06240		

*a,b: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 50 incelendiğinde ölçeğin 19. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,01$) tespit edilmiştir. Ölçeğin 19. maddesinin Lise türlerine göre arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 19. madde bakımından istatistiksel olarak farklılık harfler ile gösterilmektedir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Anadolu Lisesi ve Anadolu İmam Hatip lisesi öğrencilerinin verdikleri cevaplar bakımından aynı

olduğu; fakat Fen lisesi öğrencilerinin bunlardan farklı olduğu belirlenmiştir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu madde verilen cevaplarda Anadolu Lisesi ve AİHL öğrencileri genel olarak kesinlikle katılmıyorum veya katılmıyorum cevabını verirken Fen Lisesi öğrencilerinin farklılaşarak katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevabını verdiği görülmektedir. Yani yardımlaşma, zekât, fitre gibi konularda Anadolu Lisesi ve AİHL öğrencileri daha olumlu tutum sergilemektedir.

3.4.20. Ölçeğin 20. Maddesinin Analizi

Ekonomik durum ve sosyal statü, insanların birbirine karşı olan davranışlarını etkilemektedir. Burada dikkat edilmesi gereken, bu durumun sadece Müslümanlara atfedilip atfedilmediğidir. Çünkü bu davranışı sergileyen herkes Müslüman değildir. Aksine İslam dini, üstünlüğün ancak takva ile olduğunu bildirmiştir. Müslümanların varlıklı insanlara önem verdiğine dair ölçeğin 20. maddesinin madde katılım analizi Tablo 51’de gösterilmektedir.

Tablo 51: Ölçeğin 20. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	MÜSLÜMANLARIN VARLIKLİ İNSANLARA ÖNEM VERDİĞİNİ DÜŞÜNME				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	7 %5,8	15 %12,4	17 %14,0	40 %33,1	42 %34,7
AİHL	26 %18,4	26 %18,4	30 %21,3	40 %28,4	19 %13,5
Anadolu Lisesi	19 %13,6	26 %18,6	29 %20,7	40 %28,6	26 %18,6

Tablo 51 incelendiğinde Fen Lisesi Öğrencilerinin çoğunluğunun (%67,8) katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevabını verdiği, 17’sinin (%14) kararsızım cevabını verdiği görülmektedir. Anadolu İmam Hatip ve Anadolu Lisesinin cevaplarının dağılımı ise benzerdir. AİHL’de toplam 59 (%41,9) öğrenci katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını vermiş, 30 (%21,3) öğrenci kararsız olduğunu belirtmiş ve toplam 52 (%36,8) öğrenci kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını vermiştir. Anadolu Lisesinde ise toplam 56 (%47,2) öğrenci katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını vermiş, 29 (%20,7) öğrenci kararsız olduğunu belirtmiş ve toplam 45 (%32,2) öğrenci kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını vermiştir.

Öğrencilerin çoğunun bu maddeye katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını vermesi dindarlar hakkında olumsuz tutum ve düşüncelere sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum üç lise türünde de benzer sonuçlar vermiştir. Bazı Müslümanların maddiyatı dinî inançlarından önde tutması, varlıklı insanlara farklı tutum sergilemesi, onlara ayrıcalık tanınması gibi sebepler bu Müslümanların olumsuz davranışlarının bütün dindarlara genellenmesine neden olmaktadır. Dindar bireylerin olumsuz imajı, gençlerin İslam'a karşı da olumsuz düşüncelere sahip olmasına neden olmaktadır. Ölçeğin 20. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 52'de gösterilmektedir.

Tablo 52: Ölçeğin 20. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
MÜSLÜMANLARIN VARLIKLİ İNSANLARA ÖNEM VERDİĞİNİ DÜŞÜNME	(a) Fen Lisesi	121	3,7851	,11023	< 0.001	a-b
	(b) AİHL	141	3,0000	,11163		
	(b) Anadolu Lisesi	140	3,2000	,11115		
	Toplam	402	3,3060	,06615		

*a,b: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 52 incelendiğinde Müslümanların varlıklı insanlara daha fazla önem verdiğini belirten ölçeğin 20. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,01$) tespit edilmiştir. Ölçeğin 20. maddesinin lise türlerine göre arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 20. madde bakımından istatistiksel olarak çıkan farklılık harflerle gösterilmektedir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Anadolu Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin verdikleri cevaplar bakımından aynı olduğu; fakat Fen lisesi öğrencilerinin bunlardan farklı olduğu belirlenmiştir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Üç lise türünde de verilen cevapların çoğunluğu katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum olmasına rağmen Fen Lisesinde bu oran diğer iki lise türüne göre yüksektir. Ölçeğin bu maddesine verilen cevaplar gösteriyor ki gençler genel olarak Müslümanların, zengin insanlara ayrıcalık gösterdiğini ve paraya fazla değer verdiğini düşünmektedir.

3.4.21. Ölçeğin 21. Maddesinin Analizi

Ülkemizde okullar aracılığıyla verilen DKAB dersleri dinî eğitim değil, din eğitimidir. Dinî eğitim ise okullarda verilen seçmeli dersler, Kur'an kursları, tarikat ve cemaatler, İmam Hatip Liseleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu anlamda dinî eğitiminin kısıtlı olduğunu söylemek mümkündür. Din Kültürü dersleri ortaokul ve liselerde zorunlu olarak 2 derstir saatidir. İçerik açısından ise yeterli bilgi verilmediği düşünülmektedir.¹⁴⁴ Ülkemizde dinî eğitimin eksik kaldığını düşünmeye dair ölçeğin 21. maddesinin madde katılım analizi Tablo 53'de gösterilmektedir.

Tablo 53: Ölçeğin 21. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	ÜLKEMİZDE DİNİ EĞİTİMİN EKSİK KALDIĞINI DÜŞÜNME				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	26	39	29	17	10
	%21,5	%32,2	%24,0	%14,0	%8,3
AİHL	20	24	34	36	27
	%14,2	%17,0	%24,1	%25,5	%19,1
Anadolu Lisesi	33	16	25	34	32
	%23,6	%11,4	%17,9	%24,3	%22,9

Tablo 53'e göre dini eğitimin yetersiz olduğunu düşünerek katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını veren toplam 156 öğrencinin 27'si Fen Lisesinde, 63'ü AİHL'de ve 66'sı Anadolu Lisesinde öğrenim görmektedir. Anadolu Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencileri Fen Lisesi öğrencilerine göre dinî eğitimin eksik olduğunu daha fazla düşünmektedir. Bu maddeye kararsızım cevabı verenler Fen Lisesinde 29 (%24), AİHL'de 34 (%24,1), Anadolu Lisesinde ise 25 (%17,9) kişidir. Fen Lisesi öğrencilerin çoğunluğu (%53,7) bu önermeye kesinlikle katılmıyorum veya katılmıyorum cevabını vermiştir. Bu maddeye kesinlikle katılıyorum veya katılıyorum cevabını verenlerden 44'ü (%31,2) AİHL, 49'u (%35) Anadolu Lisesi öğrencisidir. Burada görülüyor ki Fen Lisesi öğrencilerinin dinî eğitim konusundaki düşünceleri yeterli olduğu yönündedir. Bu sonuç Fen Lisesi öğrencilerinin; dinî eğitimin yeterli olduğunu düşünmesi veya dine karşı ilgisiz bir yaklaşım benimsemeleri sebebiyle dinî eğitime gerek duymamaları olarak iki farklı şekilde yorumlanabilir. Ölçeğin 21. maddesine

¹⁴⁴ Nurettin Topçu, *Türkiye'nin Maarif Davası* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 145-149.

verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 54'te gösterilmektedir.

Tablo 54: Ölçeğin 21. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
ÜLKEMİZDE DİNİ EĞİTİMİN EKSİK KALDIĞINI DÜŞÜNME	(b) Fen Lisesi	121	2,5537	,11007	< 0.001	a-b
	(a) AİHL	141	3,1844	,11100		
	(a) Anadolu Lisesi	140	3,1143	,12584		
	Toplam	402	2,9701	,06856		

*a,b: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 54 incelendiğinde Ülkemizde dini eğitimin eksik kaldığını düşünmeye dair ölçeğin 21. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,01$) belirlenmiştir. Ölçeğin 21. maddesinin lise türlerine göre arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 21. madde bakımından istatistiksel olarak çıkan bu farklılık harfler ile gösterilmektedir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Anadolu Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin verdikleri cevaplar bakımından aynı olduğu; fakat Fen Lisesi öğrencilerinin bunlardan farklı olduğu belirlenmiştir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır.

Maddenin madde katılım analizinde de belirtildiği gibi dini eğitimi eksik olduğunu düşünenlerin oranı Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Anadolu Lisesinde daha yüksektir. Fen Lisesi öğrencilerinin genel görüşü ise dinî eğitimin yeterli olduğu yönündedir. Burada bir diğer noktada dinî içerikli dersleri yoğun olarak almalarına rağmen AİHL öğrencilerinin, alınan dinî eğitimin eksik kaldığını düşünmesidir.

3.4.22. Ölçeğin 22. Maddesinin Analizi

Dinin insanı hayatının bütün yönleriyle etkilemektedir. Buna insanlar arasındaki sosyal ilişkiler de dahildir. İslam dini insan-insan ilişkisi üzerinde oldukça fazla durmuş, toplumda denge, düzen ve huzuru sağlamak için sınırlar çizmiştir. Günümüzde bilimde, sanatta, inançlarda olduğu gibi sosyal ilişkilerde de değişimler yaşanmaktadır. Komşuluk ilişkileri, akraba ilişkileri, aile ilişkileri büyük değişimler yaşamaktadır. Örneğin; İslam dini Sıla-i Rahim kavramına önem verirken bugün gençlerin akraba ziyaretlerinden

hoşlanmadıklarına fazlaca şahit olunmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak ölçeğin 22. maddesinin madde katılım analizi Tablo 55'te gösterilmektedir.

Tablo 55: Ölçeğin 22. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	DİNİN SOSYAL İLİŞKİLER KONUSUNDA EKSİK OLDUĞUNU DÜŞÜNME				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	60 %49,6	43 %35,5	7 %5,8	10 %8,3	1 %0,8
AIHL	70 %49,6	37 %26,2	25 %17,7	4 %2,8	5 %3,5
Anadolu Lisesi	48 %34,3	47 %33,6	27 %19,3	13 %9,3	5 %3,6

Tablo 55'e göre bu maddeye kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını verenleri oranı diğer cevaplara göre yüksektir. Dinin sosyal ilişkiler konusunda eksik olduğunu düşünmeyen yani kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabı veren toplam 305 öğrencinin 103'ü (%85,1) Fen Lisesinde, 107'si (%75,8) AIHL'de, 95'i (%67,9) Anadolu Lisesinde öğrenim görmektedir. Bu maddeye kararsızım cevabını veren Fen Lisesi öğrencilerinin oranı diğer iki lise türüne göre daha düşüktür. Dinin sosyal ilişkiler konusunda eksik olduğunu düşünen öğrenciler içinde ise en yüksek oran Anadolu Lisesi öğrencilerine aittir. Burada genel olarak Fen Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerin cevaplarının aynı olduğu görülmektedir. Anadolu Lisesi öğrencilerinde ise verilen cevaplarda oransal olarak farklılaşma vardır. Ölçeğin 22. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 56'te gösterilmektedir.

Tablo 56: Ölçeğin 22. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
DİNİN SOSYAL İLİŞKİLER KONUSUNDA EKSİK OLDUĞUNU DÜŞÜNME	(b) Fen Lisesi	121	1,7521	,08647	0.006	a-b
	(b) AIHL	141	1,8440	,08791		
	(a) Anadolu Lisesi	140	2,1429	,09323		
	Toplam	402	1,9204	,05233		

*a,b: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 56 incelendiğinde dinin sosyal ilişkiler konusunda eksik kaldığını düşünmeye dair ölçeğin 22. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin

istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p<0,01$) belirlenmiştir. Ölçeğin 22. maddesinin lise türlerine göre arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 22. madde bakımından istatistiksel olarak çıkan farklılık harfler aracılığıyla gösterilmektedir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Fen Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin verdikleri cevaplar bakımından aynı olduğu; fakat Anadolu Lisesi öğrencilerinin bunlardan farklı olduğu belirlenmiştir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Analiz sonucuna göre Fen Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesinde bu madde kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabı verme oranı Anadolu Lisesi öğrencilerine göre daha yüksektir.

3.4.23. Ölçeğin 23. Maddesinin Analizi

İslam dini aile birliğine çok önem vermektedir. Bu sebeple evlilik, anne ve babanın görevleri, hakları, çocuğuna karşı sorumlulukları ile ilgili konulara özen göstermektedir. İslam'ın aileye verdiği önem insanların çoğu tarafından bilinip kabul edilse de bazı insanlar özellikle kadının aile içindeki rolünün sürekli ezilen tarafta olması, kadının haklarının korunmaması gibi gerekçelerle İslam dinini suçlamaktadır. Bu düşüncenin kaynağının İslam'a dair bilgi eksikliği olduğu düşünülmektedir. Ergenlik dönemi, gençlerin ailesiyle en çok çatışma yaşadığı dönemdir. Bu dönemde oldukça hassas olan ergenlerin dinî yönelimi, ailesiyle ilişkisinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu konuyla ilgili olarak ölçeğin 23. maddesinin madde katılım analizi Tablo 57'de gösterilmektedir.

Tablo 57: Ölçeğin 23. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	DİNİN AİLEVİ KONULARDAKİ TUTUMUNUN AKLA UYGUN OLMAMASI				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	39 %32,2	64 %52,9	5 %4,1	12 %9,9	1 %0,8
AIHL	65 %46,1	45 %31,9	11 %7,8	11 %7,8	9 %6,4
Anadolu Lisesi	58 %41,4	47 %33,6	18 %12,9	11 %7,9	6 %4,3

Tablo 57'ye göre üç lise türünde de çoğunluğun kesinlikle katılmıyorum veya katılmıyorum cevabını vermiş olduğu görülmektedir. Bu durum lise öğrencilerinin İslam'ın ailevi konu ve sorunlardaki tutumunun doğru ve mantıklı olduğunu

düşündüklerini göstermektedir. Bu maddeye kararsızım cevabını veren öğrencilerin en çoğunu Anadolu Lisesi, en azını Fen Lisesi öğrencileri oluşturmaktadır. Bu maddeye katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevabı veren toplam 50 öğrencinin 13'ü (%10,79 Fen Lisesi, 20'si (%14,2) AİHL, 17'si (%12,2) Anadolu Lisesi öğrencisidir. Ölçeğin 23. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 58'de gösterilmektedir.

Tablo 58: Ölçeğin 23. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
DİNİN AİLEVİ KONULARDAKİ TUTUMUNUN AKLA UYGUN OLMAMASI	Fen Lisesi	121	1,9421	,08323	0.910	-
	AİHL	141	1,9645	,10086		
	Anadolu Lisesi	140	2,0000	,09456		
	Toplam	402	1,9701	,05432		

Tablo 58 incelendiğinde analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Liselere göre dinin ailevi konulardaki tutumunun akla uygun olmamasına dair ölçeğin 23. maddesinde istatistiksel olarak farklılık göstermediği belirlenmiştir. Üç lise türünde de dinin aile konusundaki tutumunun mantıklı olduğu yönünde verilen cevapların daha yoğun olduğu görülmektedir. Bu konuda dinin tutumunu mantıklı bulmayan öğrenci sayısı üç lise türünde de oransal olarak birbirine yakın ve sayı olarak azdır.

3.4.24. Ölçeğin 24. Maddesinin Analizi

Günümüz gençleri siyaset ile yakından ilgilenmektedir. Siyaset de tıpkı din gibi hayatımızla ilgili pek çok konu ile yakından ilişkilidir. Siyasi kişilerin ve seçmenin dini profili ile yaptıkları işler arasındaki ilişki toplumun dikkatini çekmektedir. Muhafazakâr bir topluluğun dine uygun olmayan bir iş yapması durumunda bu durum insanlar tarafından dine ve tüm dindarlara atfedilmektedir. Günümüzde dinî unsurların toplumu etkileme gücü olması sebebiyle, dini bu konuda aracı olarak kullanan kişilerin olması, insanlar tarafından Müslümanların siyasi çıkarlara öncelik verdiği yönünde bir algı oluşturmaktadır.¹⁴⁵ Bu konuyla ilgili olarak ölçeğin 24. maddesinin madde katılım analizi Tablo 59'da gösterilmektedir.

¹⁴⁵ Yavuzylmaz, *Türkiye'de Deizmin Kökenleri*, 25-26.

Tablo 59: Ölçeğin 24. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	MÜSLÜMANLARIN SİYASİ AMAÇ VE ÇIKARLARA ÖNCELİK VERMESİ				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	2 %1,7	14 %11,6	28 %23,1	38 %31,4	39 %32,2
AIHL	33 %23,4	24 %17,0	31 %22,0	31 %22,0	22 %15,6
Anadolu Lisesi	20 %14,3	14 %10,0	43 %30,7	25 %17,9	38 %27,1

Tablo 59 incelendiğinde Fen Lisesi öğrencilerinin en fazla %32,2 oranla kesinlikle katılıyorum cevabını verdikleri, en az ise %1,7 oranla kesinlikle katılmıyorum cevabını verdikleri tespit edilmiştir. AIHL’de ise en fazla %23,4 oranla kesinlikle katılmıyorum cevabının verdikleri, en az ise %15,6 oranla kesinlikle katılıyorum cevabını verdikleri görülmektedir. Anadolu Lisesinde ise en fazla %30,7 oranla kararsızım cevabı verilmiş olup en az ise %10 oranla katılıyorum cevabını vermiştir. Üç lise türü de bu konuda birbirinden farklı dağılımlar sergilemiş ve kendi içlerinde de tek bir maddeye yoğun bir katılım görülmemiştir. Ölçeğin 24. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 60’da gösterilmektedir.

Tablo 60: Ölçeğin 24. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
MÜSLÜMANLARIN SİYASİ AMAÇ VE ÇIKARLARA ÖNCELİK VERMESİ	(a) Fen Lisesi	121	3,8099	,09700	< 0.001	a-c
	(c) AIHL	141	2,8936	,11769		
	(b) Anadolu Lisesi	140	3,3357	,11452		
	Toplam	402	3,3234	,06683		

*a,c: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 60 incelendiğinde Müslümanların siyasi amaç ve çıkarlara öncelik vermesi ile ilgili ölçeğin 24. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,01$) tespit edilmiştir. Ölçeğin 24. maddesinin lise türlerine göre arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 24. madde bakımından istatistiksel olarak çıkan farklılık harfler yardımıyla gösterilmektedir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde her üç lise türünün

de birbirinden farklı olduğu belirlenmiştir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Fen Lisesi öğrencileri bu görüşe daha fazla katılırken Anadolu İmam Hatip Lisesinde katılım azalmıştır.

Siyaset herkesin gündeminde olan, bireyin hayatını fazlaca etkileyen bir unsurdur. İnsanlar kendi görüşleri doğrultusunda bir siyasi partiyi destekler. Dinin de siyaset içerisinde etkili bir rolü olduğuna göre son zamanlarda popüler olan deizmin, siyasi bir argüman olarak kullanılıp kullanılmadığı önemli bir soru olmaktadır. Yani herhangi bir siyasi partinin bireylerin deizme yönelmesine neden olup olmadığı veya deizm ile bir siyasi partinin karşılıklı olarak birbirini etkileyip etkilemediği merak konusu olmaktadır. Bu konu ile ilgili yapılan bir çalışmada, bireylerin deist olması ile siyasi düşünceleri ve desteklediği siyasi partiyle arasında ilişki bulunduğu belirtilmektedir.¹⁴⁶ Tablo 24'e bakıldığında gençlerin çoğunluğunun, dindarlar ile muhafazakâr siyasi partiler arasındaki çıkar ilişkisinden rahatsız oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

2.4.25. Ölçeğin 25. Maddesinin Analizi

Bu madde ölçeğin 15. ve 18. maddesi ile yakından ilişkilidir. Hata yapmak ve günah işlemek insana mahsus bir eylemdir. Herkes hayatının bir döneminde veya anında defalarca ya da bir defa yanlış bir davranış gerçekleştirmiş, günah işlemiştir. Bu durum herkesin başına gelse de bazı insanlar günah işleyen kişileri hor görüp aşağılama gafletine düşmektedir. Bu durum günah işleyen bireyin dine karşı daha mesafeli olmasına neden olabilir.

İslam diniyle asla bağdaşmayan bir kimsenin başkasını günahlarından dolayı küçümseme durumu, özellikle gençleri dine karşı olumsuz anlamda etkilemektedir. Oldukça hassas geçirdikleri ergenlik döneminde sevgi, öfke, üzüntü gibi duyguların uç noktalarda yaşanmasının da etkisiyle dine karşı edinecekleri tutum, hayatının devamında da dine ile ilgili düşünceleri açısından ciddi önem taşımaktadır. Ölçeğin dindarların davranışlarıyla ilgili maddelerine verilen cevaplar gösteriyor ki dindarların davranışlarının dine uygun olmaması, gençlerin İslam dinine karşı mesafeli olmasına veya İslam diniyle ilgili olumsuz düşüncelere sahip olmasına neden olmaktadır. Müslümanların günah işleyenleri hor görmesinin bireyi olumsuz etkilediğine dair ölçeğin 25. maddesinin madde katılım analizi Tablo 61'de gösterilmektedir.

¹⁴⁶ Okutan, *Deizmin Psiko-Sosyolojisi: 21. Yüzyıl Türkiye'si Örneği*, 170-172.

Tablo 61: Ölçeğin 25. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	MÜSLÜMANLARIN GÜNAH İŞLEYENLERİ HOR GÖRMESİNİN BİREYİ OLUMSUZ ETKİLEMESİ				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	9 %7,4	16 %13,2	11 %9,1	64 %52,9	21 %17,4
AIHL	24 %17,0	36 %25,5	24 %17,0	35 %24,8	22 %15,6
Anadolu Lisesi	23 %16,4	22 %15,7	17 %12,1	47 %33,6	31 %22,1

Tablo 61'e göre Müslümanların günahları karşısında insanlara verdiği olumsuz tepkinin, kişinin dine bakış açısını da olumsuz etkilediğine katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum cevabını veren toplam 217 öğrencinin 85'i (%70,3) Fen Lisesi, 57'si Anadolu İmam Hatip Lisesi, 78'i (%55,7) Anadolu Lisesi öğrencisidir. Burada görülüyor ki Fen Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin çoğunluğu bu maddeye aynı cevabı vermiştir. Kesinlikle katılmıyorum veya katılmıyorum cevabını veren toplam 130 öğrenciden 25'i (%20,6) Fen Lisesi, 60'ı Anadolu İmam Hatip Lisesi ve 45'i Anadolu Lisesi öğrencisi olup bu cevabı veren en yüksek öğrenci sayısı ve oranı İmam Hatip Lisesi öğrencilerine aittir. Ölçeğin 25. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 62'de gösterilmektedir

Tablo 62: Ölçeğin 25. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
MÜSLÜMANLARIN GÜNAH İŞLEYENLERİ HOR GÖRMESİNİN BİREYİ OLUMSUZ ETKİLEMESİ	(a) Fen Lisesi	121	3,5950	,10404	< 0.001	a-b
	(b) AIHL	141	2,9645	,11362		
	(a) Anadolu Lisesi	140	3,2929	,11844		
	Toplam	402	3,2687	,06641		

*a,b: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 62 incelendiğinde Müslümanların günah işleyenleri hor görmesinin bireyi olumsuz etkilemesine dair ölçeğin 25. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,01$) belirlenmiştir. Ölçeğin 25. maddesinin lise türlerine göre arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 25. madde bakımından istatistiksel olarak

oluşan farklılık harflerle gösterilmektedir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Fen Lisesi ve Anadolu lisesi öğrencilerinin verdikleri cevaplar bakımından aynı olduğu fakat Anadolu İmam Hatip lisesi öğrencilerinin diğer iki lise türünden farklı olduğu belirlenmiştir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır.

İnsanların kendi düşünceleri doğrultusunda sergilediği ahlak anlayışını dine atfetmesi diğer insanların dine karşı tutumunu etkilemektedir. İnsanların günahlarını veya hatalarını dine uygun olmadığı gerekçesiyle hor görmek veya küçümsemek de İslam’a uygun bir davranış değildir. Maddenin analizinde çıkan sonuca göre Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile diğer liselerin öğrencileri arasında farklılaşma olsa da genel olarak görülüyor ki gençlerin çoğunluğu, dindar bireylerin inançlarıyla uyuşmayan ahlaki davranışlarından olumsuz etkilenmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda benzer sonuçlara rastlamak mümkündür. Ergenlik döneminde dinî şüpheyi konu edinen lise çağındaki öğrenciler üzerinde yapılan nitel bir araştırmada, dindar bireylerdeki davranış ve düşünceler arasında çelişki olmasının gençlerde dinî şüpheyi yol açtığı belirtilmektedir.¹⁴⁷

3.4.26. Ölçeğin 26. Maddesinin Analizi

Şüphesiz ki toplumda birbirinden farklı inanç ve dinî görüş bulunmaktadır. Özellikle gençler, hoşgörü dini olarak nitelendirilen İslam’ın inananlarının da farklı inanç ve dinî düşüncelere karşı saygılı olmasını beklemektedir. Bu konuyla ilgili olarak ölçeğin 26. maddesinin madde katılım analizi Tablo 63’te gösterilmektedir.

Tablo 63: Ölçeğin 26. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	MÜSLÜMANLARIN DİNİ DÜŞÜNCELERİ FARKLI OLANLARI KAFİR İLAN ETMESİNİN ANLAMSIZ OLMASI				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	1 %0,8	6 %5,0	5 %4,1	65 %53,7	44 %36,4
AIHL	8 %5,7	9 %6,4	29 %20,6	36 %25,5	59 %41,8
Anadolu Lisesi	7 %5,0	7 %5,0	11 %7,9	53 %37,9	62 %44,3

¹⁴⁷ Hasibe Öner, *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Sorgulamalar: Lise Öğrencileri Üzerinde Nitel Bir Araştırma* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 107-111.

Tablo 63 incelendiğinde üç lise türünde de katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabının çoğunluk tarafından verildiği görülmektedir. Bu maddeye kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını veren öğrenciler yine üç lise türünde de birbirine yakın oranlarla az sayıdadır. Kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını Fen Lisesinden toplam 6 öğrenci, AİHL’den toplam 17 öğrenci ve Anadolu Lisesinden toplam 14 öğrenci vermiştir. Kararsızım cevabını veren toplam 45 öğrenciden 5’i (%4,1) Fen Lisesi, 29’u (%20,6) Anadolu İmam Hatip Lisesi ve 11’i (%7,9) Anadolu Lisesi öğrencisidir. Ölçeğin 26. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 64’te gösterilmektedir.

Tablo 64: Ölçeğin 26. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
MÜSLÜMANLARIN DİNİ DÜŞÜNCELERİ FARKLI OLANLARI KAFİR İLAN ETMESİNİN ANLAMSIZ OLMASI	Fen Lisesi	121	4,1983	,07294	0.076	-
	AİHL	141	3,9149	,09938		
	Anadolu Lisesi	140	4,1143	,09129		
	Toplam	402	4,0697	,05225		

Tablo 64 incelendiğinde analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Liselere göre Müslümanların dinî düşünceleri farklı olan bireyleri kafir ilan etmesinin anlamsız olduğunu ifade eden ölçeğin 26. maddesinin istatistiksel olarak farklılık göstermediği belirlenmiştir. Analiz sonuçlarında görülüyor ki lise türüne göre farklılık göstermeden gençler, dinî inançlarından ötürü insanların kafir ilan edilip dışlanmasına karşıdır.

3.4.27. Ölçeğin 27. Maddesinin Analizi

Dinlerin hepsi toplum düzenini sağlamayı amaçlar. Bu sebeple aslında dinlerin varlığı, toplumsal sorunların çözümü için gereklidir. Anket uygulaması sırasında öğrencilerin genel olarak dinlerin değil asıl dindar olduğunu iddia eden kişilerin bizleri çıkmaza götürdüğünü belirttiği gözlemlenmiştir. Dinin doğru uygulanmaması ve istismar edilmesi, gençlerin içinden bulundukları fiziki ve psikolojik durum göz önüne alınarak, gençler tarafından dinlerin insanlığı çıkmaza götüreceğine dair düşüncelere sevk etmektedir. Gençlerin Deizm Algı Düzeyleri ölçeğinin, dinler sebebiyle dünyanın çıkmaza ilerlediğini belirten 27. maddesinin madde katılım analizi Tablo 65’te gösterilmektedir.

Tablo 65: Ölçeğin 27. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	DİNLER SEBEBİYLE DÜNYANIN ÇIKMAZA İLERLEDİĞİNİ SAVUNMA				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	6 %5,0	17 %14,0	54 %44,6	28 %23,1	16 %13,2
AIHL	19 %13,5	25 %17,7	34 %24,1	37 %26,2	26 %18,4
Anadolu Lisesi	21 %15,0	18 %12,9	33 %23,6	35 %25,0	33 %23,6

Tablo 65 incelendiğinde Fen Lisesi öğrencilerinin bu madde için en çok tercih ettiği cevap kararsızım (%44,6) olurken en az tercih ettiği cevap kesinlikle katılmıyorum (%5) olmuştur. Anadolu İmam Hatip Liselerinde ise en çok katılıyorum (%26,2) cevabı verilirken en az hiç katılmıyorum (%13,5) cevabının verildiği görülmektedir. Anadolu Lisesi öğrencilerinin bu madde için en çok katılıyorum (%25) cevabını, en az ise katılmıyorum (%12,9) cevabını verdiği tespit edilmiştir. Üç lise türünde de bu madde için herhangi bir cevapta yığılma oluşmamıştır.

Dinler sebebiyle dünyanın çıkmaza ilerlediğini düşünen bireylerin geneli, açıklamasını dindarlar üzerinden yapmaktadır. Din, toplumsal düzeni sağlayan ve bireyin hayatını anlamlandıran en önemli olgudur. Fakat dindarların din adı altında yaptığı savaşlar, terör eylemleri ve olumsuz davranışları dünyanın dinler yüzünden çıkmaza ilerlediğini düşündürmektedir. Deist olduğunu belirten bireyle yapılan çalışmada ulaşılan veriler de bu düşüncüyü desteklemektedir.¹⁴⁸

Ölçeğin 27. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 66'da gösterilmektedir.

Tablo 66: Ölçeğin 27. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
DİNLER SEBEBİYLE DÜNYANIN ÇIKMAZA İLERLEDİĞİNİ SAVUNMA	Fen Lisesi	121	3,2562	,09281	0.760	-
	AIHL	141	3,1844	,10962		
	Anadolu Lisesi	140	3,2929	,11492		
	Toplam	402	3,2438	,06202		

¹⁴⁸ Okutan, *Deizmin Psiko-Sosyolojisi: 21. Yüzyıl Türkiye'si Örneği*, 210-220.

Tablo 66 incelendiğinde analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Liselere göre dinler sebebiyle dünyanın çıkmaza ilerlediğini düşünüyorum maddesi istatistiksel olarak farklılık göstermediği belirlenmiştir. Öğrencilerin çoğunluğu dinler sebebiyle dünyanın çıkmaza doğru ilerlediğini belirtmiştir.

3.4.28. Ölçeğin 28. Maddesinin Analizi

Allah’a iman etmek Allah tarafından konulan kural ve sınırlara riayet etmeyi gerektirir. Günümüzde bu konuda hassas insan sayısının azaldığı düşünülmektedir. Kendini dindar veya Müslüman olarak niteleyen çoğu insan dinin yasakladığı faiz, alkol, yalan söylemek vb. haramlara hayatında yer vermektedir. Bu durum özellikle gençler tarafından olumsuz değerlendirilmektedir. Müslümanların İslam’ı hakkıyla yaşamamaları İslam’ı kötü göstermektedir. Burada din ile dindar ayrımının iyi yapılması gerektiği ve toplumdaki deizm eğilimi azaltmak istiyorsak deistleri değil önce Müslümanları ıslah etmemiz gerektiği düşünülmelidir. Eğer insanlar İslam’ı emrettiği şekilde yaşamış olsaydı günümüzde karşılaştığımız toplumsal, ailevi ve özellikle ahlaki sorunların azaldığını görmenin mümkündür. Ölçeğin bu maddesine katıldığını belirten öğrencilerin de sorunun dinde değil dindarlarda olduğunu kabul ettiği görülmektedir. Konuyla ilgili olarak ölçeğin 28. maddesinin madde katılım analizi Tablo 67’de gösterilmektedir.

Tablo 67: Ölçeğin 28. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	MÜSLÜMANLARIN ALLAH'A İMANININ OLMASI GEREKEN ŞEKİLDE OLMADIĞINI DÜŞÜNME				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	0	5	14	77	25
	%0,0	%4,1	%11,6	%63,6	%20,7
AİHL	6	5	18	62	50
	%4,3	%3,5	%12,8	%44,0	%35,5
Anadolu Lisesi	10	10	19	48	53
	%7,1	%7,1	%13,6	%34,3	%37,9

Tablo 67’ye göre Fen Lisesi öğrencilerinden bu maddeye kesinlikle katılmıyorum cevabı veren olmadığı, katılmıyorum cevabını veren öğrencilerin sayısının ise 5 (%4,1) olduğu görülmektedir. Bu durum Fen Lisesi öğrencilerinin Müslümanların Allah’a gereken şekilde iman etmediklerini düşündüğünü göstermektedir. Anadolu İmam Hatip ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin de Fen Lisesi öğrencilerine benzer cevaplar verdiği

belirlenmiştir. Tablo 67 incelendiğinde öğrencilerin çoğunluğunun bu maddeye katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını verdiği görülmektedir. Bu sebeple gençleri lise türü ayrımı olmadan genelinin Müslümanların Allah’a olan imanının olması gerektiği şekilde olmadığını düşündüğü tespit edilmiştir. Ölçeğin 28. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 68’de gösterilmektedir.

Tablo 68: Ölçeğin 28. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
MÜSLÜMANLARIN ALLAH’A İMANININ OLMASI GEREKEN ŞEKİLDE OLMADIĞINI DÜŞÜNME	Fen Lisesi	121	4,0083	,06374	0.441	-
	AİHL	141	4,0284	,08478		
	Anadolu Lisesi	140	3,8857	,10142		
	Toplam	402	3,9726	,04998		

Tablo 68 incelendiğinde analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Liselere göre ölçeğin 28. maddesinin istatistiksel olarak farklılık göstermediği belirlenmiştir. Maddeye verilen cevaplar üç lise türünde de katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum seçeneklerinde yoğunlaşmıştır. Görülüyor ki Tokat’ta öğrenim gören lise öğrencilerinin çoğu Allah’a iman edip onun emir ve yasaklarına uygun yaşamının doğru olduğunu kabul etmektedir.

3.4.29. Ölçeğin 29. Maddesinin Analizi

Anket uygulaması sırasında İslam’ın giyimle ilgili tutumunun özellikle kız öğrenciler tarafından eleştirildiği görülmektedir. Tesettürün son zamanlarda değer kaybettiği aşıkardır. Özellikle gençler tesettürü sadece bir yasak olarak algılamakta ve tesettürün sadece kadına özgü olduğunu düşünerek eleştirmektedir. Topluma bakıldığında tesettür giyimin oldukça bozulduğu görülmektedir. Gençlere tesettürün tarz değil farz meselesi olduğunu anlatırken onların dilinden konuşmayı ihmal etmemek gerekir. Tesettür bir yasak değil, kadına ve erkeğe verilmiş mükafattır. Bazı öğrenciler anket formunun altındaki boşluğa tesettürün neden bu kadar önemli olduğunu ve zorunlu olduğunu anlayamadıklarını yazmıştır. Burada ilginç olan noktalardan biri de tesettüre anlam veremediğini özel olarak belirten gençlerin bazılarının ölçeğin ilgili maddesine dinin giyimle ilgili tutumunun anlamsız olmadığını ifade eden kesinlikle katılmıyorum veya katılmıyorum cevabını vermiş olmasıdır. Bu durumun tesettürü zararlı görmemekle beraber tesettürün neden zorunlu olduğunu anlayamamaları ile ilgili olduğu

düşünülmektedir. Konuyla ilgili olarak ölçeğin 29. maddesinin madde katılım analizi Tablo 69’da gösterilmektedir.

Tablo 69: Ölçeğin 29. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	DİNİN GİYİM KUŞAM KONUSUNDAKİ TUTUMUNUN ANLAMSIZ BULUNMASI				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	19 %15,7	69 %57,0	9 %7,4	18 %14,9	6 %5,0
AIHL	53 %37,6	44 %31,2	19 %13,5	14 %9,9	11 %7,8
Anadolu Lisesi	35 %25,0	44 %31,4	21 %15,0	19 %13,6	21 %15,0

Tablo 69’a göre dinin giyimle ilgili tutumunu anlamsız bulduğunu ifade eden katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını veren toplam 89 öğrenciden 24’ü (%19,9) Fen Lisesi, 25’i (%17,7) Anadolu İmam Hatip Lisesi ve 40’ı (%28,6) Anadolu Lisesi öğrencisidir. Dinin bu konudaki tutumunu anlamsız bulmayan bu sebeple kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını veren öğrencilerin 88’i (%72,7) Fen Lisesi, 97’si (%68,8) Anadolu İmam Hatip Lisesi ve 79’u (%56,4) Anadolu Lisesi öğrencisidir. Ölçeğin 29. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 70’de gösterilmektedir.

Tablo 70: Ölçeğin 29. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
DİNİN GİYİM KUŞAM KONUSUNDAKİ TUTUMUNUN ANLAMSIZ BULUNMASI	(a-b) Fen Lisesi	121	2,3636	,09749	0.016	a-b
	(b) AIHL	141	2,1915	,10601		
	(a) Anadolu Lisesi	140	2,6214	,11712		
	Toplam	402	2,3930	,06300		

*a,b: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 70 incelendiğinde ölçeğin 29. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < 0,05$) tespit edilmiştir. Ölçeğin 29. maddesinin lise türlerine göre arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 29. madde bakımından istatistiksel olarak çıkan farklılık harfler ile gösterilmektedir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Fen

Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin verdikleri cevaplar bakımından aynı olduğu fakat Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin bunlardan farklı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Fen Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin de verdikleri cevaplar bakımından benzer olduğu söylenebilir. Yani dinin giyim kuşam konusundaki tutumunu anlamsız bulduğuna dair ölçeğin 29. maddesine katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını veren öğrencilerin çoğunluğunu Anadolu Lisesi öğrencileri oluşturmakta daha sonra Fen Lisesi öğrencileri en son olarak Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencileri oluşturmaktadır Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır.

3.4.30. Ölçeğin 30. Maddesinin Analizi

İnsanlar günlük hayatta ailesi, arkadaşları, öğretmenleri vb. pek çok kişiyle iletişim kurmaktadır. Bireyin sosyal çevresini oluşturan bu kişilerle yer yer sorunlar yaşayabilir veya çatışabilir. İslam dini toplumsal hayatı da kuşatan evrensel bir dindir. Fakat bazen gençlerin sosyal hayatındaki sorunlarının çözümünü İslam'da bulamadığını iddia ettiği görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak lise öğrencilerine yöneltilen anket formundaki ölçeğin 30. maddesinin madde katılım analizi Tablo 71'de gösterilmektedir.

Tablo 71: Ölçeğin 30. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

İSLAM'IN SOSYAL HAYATTAKİ SORUNLAR KONUSUNDA YETERSİZ KALDIĞINI DÜŞÜNME					
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	16 %13,2	57 %47,1	18 %14,9	26 %21,5	4 %3,3
AİHL	49 %34,8	31 %22,0	23 %16,3	28 %19,9	10 %7,1
Anadolu Lisesi	35 %25,0	44 %31,4	24 %17,1	24 %17,1	13 %9,3

Tablo 71'e bakıldığında her lise türünde farklı bir cevabın ön plana çıktığı görülmektedir. Fen Lisesi öğrencilerinin çoğunluğu %47,1 oranla bu maddeye katılmıyorum cevabını vermiştir. Fen Lisesinde en az cevabın %3,3 oranla kesinlikle katılıyorum seçeneği olduğu görülmektedir. Fen Lisesi öğrencilerinin genelinin İslam'ın sosyal hayattaki sorunlar karşısında yetersiz olmadığını düşündüğü söylenebilir. Anadolu İmam Hatip Lisesinde öğrencilerin çoğunluğu %34,8 oranla kesinlikle katılmıyorum cevabını verirken en az tercih edilen seçeneğin %7,1 oranla kesinlikle katılıyorum cevabı olduğu görülmektedir. Anadolu Lisesi öğrencilerinde ise en fazla verilen cevap %31,4

oranla katılıyorum seçeneği olurken en az tercih edilen %9,3 ile kesinlikle katılıyorum seçeneği olmuştur. Bu madde üç lise türünde de benzer oranlarla benzer cevaplar vermiştir. Ölçeğin 30. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 72’de gösterilmektedir.

Tablo 72: Ölçeğin 30. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
İSLAM’IN SOSYAL HAYATTAKİ SORUNLAR KONUSUNDA YETERSİZ KALDIĞINI DÜŞÜNME	Fen Lisesi	121	2,5455	,09749	0.680	-
	AIHL	141	2,4255	,11219		
	Anadolu Lisesi	140	2,5429	,10889		
	Toplam	402	2,5025	,06194		

Tablo 72 incelendiğinde analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Ölçeğin 30. maddesinin lise türlerine göre istatistiksel olarak farklılık göstermediği belirlenmiştir. Üç lise türünde de verilen benzer cevaplara göre öğrenciler, genel olarak İslam’ın sosyal hayatı düzenleme konusunda yeterli olduğunu düşünse de bunun aksini düşünen öğrenciler de bulunmaktadır. Öğrencilerin bir kısmının bu maddeye katıldığını ifade etmesinde, İslam’ın muamelatla ilgili hükümlerini tam olarak bilmemesinin veya uygulamamasının da etkili olduğu düşünülmektedir.

3.4.31. Ölçeğin 31. Maddesinin Analizi

Deizm düşüncesine gerçek kurtuluş sadece Tanrıya inanmakla gerçekleşecektir. Fakat deizmin Tanrısı hiçbir dinin Tanrısı ile aynı değildir. Bu sebeple dinlere ve öğretilerine, ilahi kitaplara, ibadetlere karşı çıkmaktadır. İnsanın aklı ile Tanrıyı bulabileceğini bu sebeple vahyin ve peygamberlerin gereksiz olduğunu iddia eden deizm, yine akılla tayin edilebilecek bir ahlak ile Tanrıya iman etmeyi savunmaktadır. Fakat dinlerin çoğu ve İslam’a göre kurtuluşa ermenin yolu dinin emir ve yasaklarına uymakla beraber imandan geçmektedir. Bu sebeple ölçeğin 31. maddesinin kendisini dindar veya Müslüman olarak tanımlasa da öğrencilerin deizm eğilimi olup olmadığını anlamak açısından önemli olduğunu düşünülmektedir. Gerçek kurtuluşun sadece kalp ile gerçekleşeceğine inanmakla ilgili ölçeğin 31. maddesini madde katılım analizi Tablo 73’te gösterilmektedir.

Tablo 73: Ölçeğin 31. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	GERÇEK KURTULUŞUN SADECE KALP İLE GERÇEKLEŞECEĞİNE İNANMA				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	6 %5,0	23 %19,0	7 %5,8	40 %33,1	45 %37,2
AIHL	17 %12,1	22 %15,6	26 %18,4	38 %27,0	38 %27,0
Anadolu Lisesi	12 %8,6	11 %7,9	25 %17,9	40 %28,6	52 %37,1

Tablo 73 incelendiğinde üç lise türünde de en yüksek oranın katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevaplarında olduğu görülmektedir. Bu durum gençlerin deizm eğiliminin oldukça yoğun olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin 31. maddesine katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını veren toplam 253 öğrenciden 85'i (%70,3) Fen Lisesi, 76'sı (%54) Anadolu İmam Hatip Lisesi ve 92'si (%65,7) Anadolu Lisesi öğrencisidir. Gerçek kurtuluşun sadece kalp ile olmayacağını düşündüğüne dair kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını veren toplam 91 öğrenciden 29'u (%24) Fen Lisesi, 39'u (%27,7) Anadolu İmam Hatip Lisesi, 23'ü (%16,5) Anadolu Lisesi öğrencisidir. Burada Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin diğer lise türlerine göre daha yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu maddeye kararsızım cevabı veren öğrencilerden Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin oranı birbirine yakinken Fen Lisesinde bu oran düşüktür. Ölçeğin 31. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 74'te gösterilmektedir.

Tablo 74: Ölçeğin 31. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
GERÇEK KURTULUŞUN SADECE KALP İLE GERÇEKLEŞECEĞİNE İNANMA	(a) Fen Lisesi	121	3,7851	,11512	0.025	a-b
	(b) AIHL	141	3,4113	,11391		
	(a) Anadolu Lisesi	140	3,7786	,10684		
	Toplam	402	3,6517	,06510		

*a,b: Aynı sütunda yer alan farklı harfler istatistiksel farklılığı gösterir.

Tablo 74 incelendiğinde gerçek kurtuluşun sadece kalp ile gerçekleşeceğine dair ölçeğin 31. maddesi için analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak

anamlı olduğu ($p<0,05$) tespit edilmiştir. Ölçeğin 31. maddesinin lise türlerine göre arasındaki farkı belirlemek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi sonucunda lise türleri arasında 31. madde bakımından istatistiksel olarak çıkan farklılık harflerle gösterilmektedir. Lise türlerindeki farklılık incelendiğinde Fen Lisesi ve Anadolu lisesi öğrencilerinin verdikleri cevaplar bakımından aynı olduğu fakat Anadolu İmam Hatip lisesi öğrencilerinin bunlardan farklı olduğu belirlenmiştir. Lise türleri arasında oluşan bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Burada görülüyor ki deizm eğiliminin en az olduğu lise türü Anadolu İmam Hatip Lisesidir. Fen Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencileri ise benzer oranlarda eğilim göstermektedir.

3.4.32. Ölçeğin 32. Maddesinin Analizi

Ölçeğin son maddesinde yer alan dindeki tek hakikatin Allah olduğu ve diğer unsurların kültür ve gelenekler vasıtasıyla dine dahil olduğu ifadesi İslam dini için kabul edilebilir değildir. Çünkü İslam'ın esasını Tevhid inancı oluşturmaktadır. Yani Allah'ın birliği ve teklifi ile birlikte Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu kabul etmektir. Bu da demek oluyor ki Allah'ı ve Peygamberi kabul etmek; peygambere indirilen kutsal kitabı, vahyi getiren melek olması sebebiyle meleklerin varlığını, kutsal kitabın içerisinde yer alan ahiretin, kaza ve kaderin varlığını kabul etmektir. Bunların inkâr edilmesi İslam dini ile bağdaşmamaktadır. Bu sebeple ölçeğin son maddesi öğrencilerin deizm eğilimini saptamak açısından önemlidir. Bu konuyla ilgili olarak lise öğrencilerine yöneltilen anket formundaki ölçeğin 32. maddesinin madde katılım analizi Tablo 75'te gösterilmektedir.

Tablo 75: Ölçeğin 32. Maddesinin Lise Türlerine Göre Madde Katılım Analizi

	DİNE DAİR TEK HAKİKATİN ALLAH OLDUĞUNU VE DİNİN İÇERİĞİNİN İNSANLAR TARAFINDAN DÜZENLENDİĞİNİ DÜŞÜNME				
	Kesinlikle Katılmıyorum N %	Katılmıyorum N %	Kararsızım N %	Katılıyorum N %	Kesinlikle Katılıyorum N %
Fen Lisesi	31 %25,6	36 %29,8	30 %24,8	17 %14,0	7 %5,8
AİHL	41 %29,1	35 %24,8	35 %24,8	17 %12,1	13 %9,2
Anadolu Lisesi	25 %17,9	41 %29,3	50 %35,7	13 %9,3	11 %7,9

Tablo 75 incelendiğinde üç lise türünde de en fazla cevabın kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum seçenekleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu öğrencilerin, dinin içeriğinin Allah tarafından gönderildiğini kabul ettikleri anlamına

gelmektedir. Dine dair tek hakikatin Allah olduğunu ve dinin içeriğinin insanlar tarafından düzenlendiğini kabul etmeye dair ölçeğin 32. maddesine kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum cevabını veren toplam 209 öğrenciden 67’si (%55,4) Fen Lisesi, 76’sı (%53,9) Anadolu İmam Hatip Lisesi ve 66’sı (%47,2) Anadolu Lisesi öğrencisidir. Tabloya göre öğrencilerin cevapları lise türleri arasında benzerlik göstermektedir. Ölçeğin 32. maddesine verilen cevaplar ile lise türleri arasındaki ilişkinin Anova testi sonu Tablo 76’da gösterilmektedir.

Tablo 76: Ölçeğin 32. Maddesi ile Lise Türleri Arasındaki İlişkinin Anova Testi Sonuçları

Madde	Lise	N	Ortalama	Standart Hata	P değeri	Farklar
DİNE DAİR TEK HAKİKATİN ALLAH OLDUĞUNU VE DİNİN İÇERİĞİNİN İNSANLAR TARAFINDAN DÜZENLENDİĞİNİ DÜŞÜNME	Fen Lisesi	121	2,4463	,10753	0.535	-
	AIHL	141	2,4752	,10775		
	Anadolu Lisesi	140	2,6000	,09499		
	Toplam	402	2,5100	,05970		

Tablo 76 incelendiğinde analiz sonucunda elde edilen p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Yani ölçeğin 32. Maddesinin liselere göre istatistiksel olarak farklılık göstermediği belirlenmiştir. Ancak bu maddeye katıldığını ifade eden öğrencilerin deizm eğilimi olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü deistlere göre dinler insanlar tarafından uydurulmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tokat il merkezinde bulunan üç farklı lise türünden öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilen nicel yöntemle hazırlanmış olan bu çalışmada elde edilen verilerin analizine göre; lise öğrencilerinin deizm eğiliminin yüksek bir oranda olmasa da var olduğu tespit edilmiştir. Fakat çıkan sonuca bakıldığında Tokat ilinin genel yapısı düşünüldüğünde göz ardı edilemeyecek bir durum söz konusudur. Geleneksel muhafazakarlık anlayışının yaygın olduğu Tokat ilinde öğrenim gören lise öğrencilerinin deizm eğiliminin genellikle ibadetler konusunda olduğu gözlemlenmiştir.

Çalışma Tokat'taki Fen Lisesi, Anadolu Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Örneklemi 402 öğrencinin oluşturduğu çalışmaya 296 kız, 106 erkek öğrenci katılmıştır. Lise 1, Lise 2, Lise 3 ve Lise 4 sınıf düzeylerine uygulanan ankete en yüksek katılımın 132 öğrenci ile Lise 4 sınıf düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilere uygulanan anket sonucunda deizm eğiliminin cinsiyete ve yaşa göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir. Böylece çalışmanın 3. hipotezi doğrulanmıştır. Öğrencilerin var olan dinî bilgisinin kaynağının çalışmanın 4. hipotezinde belirtildiği gibi genel olarak aile olduğu belirlenmiştir. Aile, bireyin ilk eğitim aldığı ve bireye rol model olan ilk yer olması sebebiyle önemlidir. Ancak dinî bilgisinin kaynağını cami olarak belirten öğrencilerin kendini dindar olarak nitelendirme oranı daha yüksektir. Çalışmanın hipotezlerinden biri de deizm eğiliminde sosyal medyanın etkisinin büyük olmasıdır. Yapılan analizde sadece 28 (%7) öğrenci dinî bilgisini medya aracılığıyla edindiğini belirtmesi, beklenen sonuçtan düşük çıkmıştır. Fakat bu 28 öğrenciden 5'inin kendini ateist 5'inin ise deist olarak nitelendirmesi, medyanın din dışı yönelimler üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir. Yapılan benzer çalışmalarda da tıpkı bu çalışmada olduğu gibi sosyal medyanın inançlar üzerindeki etkisinin çıkan sonuçtan daha fazla olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonucuna göre gençlerin dinî kitap okuma oranları da düşüktür. 402 öğrencinin 151'i (%37,5) tam bir dinî kitap okumadığını, 32'si (%8) ise Kur'an-ı Kerim'i hiç okumadığını belirtmiştir. Kur'an'ı hiç okumadığını belirten öğrencilerden 5'i kendisini deist veya ateist olarak tanımlamış, 3'ü ise kararsız olduğunu belirtmiştir. Araştırma sonucuna göre öğrencilerin 13'ü kendini ateist olarak tanımlarken 7'si deist olarak 29'u ise kararsız olarak tanımlamıştır. Fakat yapılan anket sonucuna göre kendisini

Müslüman veya dindar olarak tanımlayan bazı gençlerin de dinî yaşantısı konusunda deizme eğilim gösterdiği tespit edilmiştir.

Özellikle Anadolu İmam Hatip Lisesindeki öğrencilerin kendini dinî yönden tanımlarken; ibadetlerini yerine getirmeye özen gösterip dinin emir ve yasaklarını yaşantısına yansıtmaya çalışanların dindar, Allah'a iman etmekle birlikte ibadetlerine özen göstermeyen bireylerin Müslüman ifadelerini kullandıkları gözlemlenmiştir. Bu bağlamda kendini dindar olarak tanımlayan öğrencilerin oranının Fen Lisesinde (%70,2) en yüksek seviyede olduğu saptanmıştır. Aynı şekilde kendini deist veya ateist olarak tanımlama oranının da en fazla Fen Lisesinde olduğu görülmektedir. Anadolu İmam Hatip Lisesinde ise kendini deist veya ateist olarak tanımlayan öğrenci bulunmamaktadır. Bu durum deizm eğiliminin Anadolu İmam Hatip Lisesinde daha az olduğu sonucunu vermektedir. Bu konuyla ilgili yapılan benzer çalışmalar da bu sonucu desteklemektedir. Ayrıca anket uygulaması esnasında Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin büyük bir kısmının deizmin ne olduğuna ya da ne olmadığına dair fikrinin olmadığı veya sadece Tanrının kabul edildiği bir inanç sistemi olarak tanımladıkları gözlemlenmiştir.

Öğrencilere uygulanan ölçeğin ortalaması ve standart sapması hesaplandığında üç lise türünde de vahiy yoluyla elde edilen bilginin büyük çoğunluk tarafından kabul edildiği tespit edilmiştir. Bu durum öğrencilerin deizme eğilimi olmadığına bir işaret olsa da tek başına bu sonucu çıkarmak için yeterli değildir. Çalışmanın yapıldığı üç lise türünde de öğrencilerin, bireyin inançları ve dinî tutumu sebebiyle dışlanmasına anlam veremedikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu anlamda öğrencilerin, insanların dinî inançları konusunda saygıya büyük önem verdikleri görülmektedir.

Öğrencilerin iman esaslarının akla uygunluğu konusundaki düşünceleri lise türlerine göre farklılık oluşturmamış ve büyük çoğunluğun inanç esaslarını kabul ettiği görülmektedir. Fakat bu madde ile diğer maddelere verilen bazı cevaplar çelişmektedir. İman esaslarını kabul etmek; Allah'a, meleklerle, kutsal kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe, kaza ve kadere birlikte inanmaktır. Ama özellikle ibadetler konusunda öğrenciler mesafeli bir tavır sergilemektedirler. Bu durum öğrencilerin bilişsel anlamda deizm eğilimi göstermezken dini, hayata geçirme noktasında deizme benzer bir hayat tarzını benimsediklerini göstermektedir. Bu da onların deist olmadıklarını işaret eder.

Vahye inanma konusunda çoğunluğunun hemfikir olduğu tespit edilen lise öğrencileri ibadetler konusunda ayrılmaktadırlar. İbadetlerin yapılmasının mecburi

olmadığı veya hiç ibadet barındırmayan inançların, öğrencilerin bir kısmını cezbediği anlaşılmaktadır. 64 (%16) öğrenci ibadetlerin zorunlu olmadığı inanç sistemlerini kendine yakın hissettiğini belirtmiştir. Bu durum lise türleri arasında en çok Fen Lisesi en az ise Anadolu İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören öğrencilerde çıkmıştır. Ayrıca ölçeğin son maddesinde belirtilen tek hakikatin Allah olduğu ve dinin diğer unsurlarının toplum tarafından belirlendiğini ifade eden önermeye 78 (%19) öğrenci katıldığını belirtmiştir. Bu maddeye katılan öğrencilerin deizm eğilimi olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Burada deizmin tanrısı ile Allah'ın aynı olmadığını belirtmek gerekiyor. Bu maddeye katıldığını belirten öğrenciler tıpkı deistler gibi yaratıcıyı kabul edip dini reddetmektedirler. Bu madde lise türleri arasında istatistiksel bir farklılık oluşturmamaktadır.

Öğrenciler dinin belirlediği hüküm ve yasakların özgürlüklerini kısıtlaması yönünde lise türüne göre benzer dağılımlar sergilemiştir. Toplamda 91 (%23) öğrenci dinin hüküm ve yasaklarının özgürlüğünü kısıtladığını düşünmektedir. Deizmi özellikle gençler arasında popüler kılan özelliği, vadettiği özgürlük anlayışıdır. Bu konuda sadece Allah'a bağlanmanın insanları özgürleştireceği düşüncesi üç lise türünde de ilgi görmekte olsa da bu düşünce en çok Anadolu Lisesinde kabul görürken Anadolu İmam Hatip Lisesinde daha az benimsenmektedir. Öğrencilerin içinden geldiği gibi yaşamak istemesi deizm gibi bazı inanç gruplarını kendilerine yakın hissetmesine neden olmaktadır. Bununla ilgili olarak 182 (%45) öğrenci içinden geldiği gibi bir hayat yaşamasına imkân sağlayan inançları kendisine yakın hissettiğini belirtmiştir. Bu durum en fazla Fen Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinde gözlemlenirken Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinde bu durumun daha az olduğu sonucuna varılmıştır. Kendini dindar veya Müslüman olarak nitelendirse de bu durum öğrencilerde deizm eğilimi olduğunu göstermektedir. Bu da ibadetlerin olmadığı deizm anlayışının sağladığı özgürlük sebebiyle cazip geldiğine dair hipotezin doğruluğunu göstermektedir. Fakat bu düşüncelerinin mantıklı bir dayanağı yoktur. İbadetler bireyin özgürlüğünü kısıtlamaz aksine bireye sabır, dayanışma, paylaşma gibi ahlaki değerleri kazandırır. Bu durum gençlerin ibadetler konusundaki tembelliklerini özgürlük adı altında maskelemekten ibarettir.

Yapılan analize göre 58 (%14) öğrenci dinin içerisinde çelişkiler olduğunu düşünerek bu durumun kendisini dinden soğuttuğunu belirtmiştir. Böyle düşünen

öğrencilerin oranı Fen Lisesinde en yüksek çıkarken Anadolu İmam Hatip Lisesinde en düşük oranda çıkmıştır. Anketler incelendiğinde bu durumun temel sebebinin dine dair bilgi eksikliği ve önyargılar olduğu gözlemlenmiştir. Bu konuyla ilgili öğrencilerin, din hakkında yetkin kişilerin taraflı yaklaşımları olduğuna inançları oldukça yüksektir. 232 (%58) öğrenci bu düşünceye sahipken oransal olarak bu düşünce Fen Lisesi öğrencilerinde daha yaygındır. Yine aynı şekilde pek çok öğrenci dinî bilgi kaynaklarında bilgi kirliliği olduğunu düşünmektedir. Bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde öğrencilerin dinî bilgilerindeki yetersizlik, gerekli araştırmayı yapmamaları ve dindarların düşüncelerini din ile birlikte almaları bazı öğrencilerin dinde çelişkiler olduğunu düşünmesine sebep olmaktadır.

Öğrencilerin kutsal kitapla (Kur'an-ı Kerim) ilişkileri de deizm eğilimini tespit etmek açısından önemlidir. 54 (%13) öğrenci İlahi kitapta bireyi etkileyecek ve tatmin edecek hükümlerin olmadığını ifade etmiştir. Bu düşünce Fen Lisesi ve Anadolu Lisesinde benzer oranlarda iken Anadolu İmam Hatip Lisesinde bu oran düşüktür. Burada dikkat çeken nokta ise öğrencilerin Kur'an okuma durumlarıdır. Öğrencilerin çoğunluğu Kur'an'ı anladığı dilde tamamen okumamıştır. Çoğunluğu Arapçasını veya bir bölümünü okumuştur. O halde Kur'an'ın hükümleri konusundaki bilgileri yetersizdir. Bu durum dine dair diğer görüşlerini de etkilemektedir.

Öğrencilerin 69'u (%17) Kur'an'ın günümüze hitap etmediğini, 38'i (%9) dinin sosyal ilişkiler konusunda yetersiz kaldığını, 50'si (%12) ailevi konularda dinin yaklaşımının anlamsız geldiğini, 105'i (%26) ise İslam'ın sosyal hayattaki sorunların çözümünde eksik kaldığını belirtmiştir. Geleneksel bir dindarlık anlayışının ve muhafazakarlığın hâkim olduğu Tokat'ta bu sayılar oldukça fazladır. Dini ve Kur'an'ı eksik, yetersiz, günümüze hitap etmeyen unsurlar olarak gören öğrencilerin deist olduğunu söylemek mümkün olmasa da deizm eğilimi gösterdiği aşıkardır. Çünkü deizm, dinlerin insan aklı karşısında yetersiz kalacağını iddia ederek, aklın her soruna çözüm getirebileceğini ileri sürer.

Öğrencilerin deizm eğiliminin temelinde gençlerin özgürlük anlayışının yanı sıra dinî eğitimin yetersizliği de büyük önem taşımaktadır. Bu konuda Anadolu Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencileri genel olarak dinî eğitimin yetersiz olduğunu belirtirken Fen Lisesi öğrencilerinin çoğunluğu yeterli olduğunu belirtmiştir. Ankete katılan Fen lisesi öğrencilerinin yarısına yakını yaratıcı ile iletişimde aracı olmaması

gerektiği, büyük çoğunluğu imanın samimiyetle kalpten yaratıcıya bağlanmak olduğunu ve gerçek kurtuluşun kalp ile olacağını belirterek deizme bir eğilimi olduğunu göstermektedir. Din eğitiminin yoğun olduğu Anadolu İmam Hatip Lisesinde ise; çoğunluk yaratıcı ile iletişimlerinde aracı (peygamber, namaz, dua vb.) olması gerektiğini belirtmiştir. Fakat bununla beraber kalp ile yapılan samimi bir imanın gerçek kurtuluş olduğunu belirten öğrenci sayısı da oldukça fazladır. Anadolu Lisesi öğrencileri yaratıcı ile arasında aracı olması konusunda Anadolu İmam Hatip Lisesiyle benzerlik gösterirken, kalp ile imanın yeterli olması konusunda Fen Lisesine benzerlik göstermektedir.

Dünyanın dinler sebebiyle çıkmaza doğru ilerlediğini düşünen öğrencilerin geneli bunun esas sebebinin dinler değil dindarlar olduğunu ifade etmiştir. Bununla ilgili üç lise türünde de farklılaşma olmadan öğrencilerin çoğu Müslümanların Allah'a olması gerektiği şekilde iman etmediklerini belirtmiştir. Müslümanların günah işleyen kişilere karşı tutumunun, özellikle Fen Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin çoğunluğu tarafından kendilerini olumsuz etkilediğini belirtmesi yine dinin değil dindarların topluma zarar verdiğini düşündüklerini göstermektedir. Bu düşünceye daha az olmakla birlikte Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin de katıldığı tespit edilmektedir. Anketin 15. maddesine verilen cevaplar da bu düşünceyi desteklemektedir. Özellikle Fen Lisesinde olmak kaydıyla üç lise türünde de öğrencilerin çoğunluğu Müslümanların hoşgörü sahibi olmadığını belirtmiştir. Öğrencilerin tarikat ve cemaatler konusundaki fikri de benzerlik göstermiş, çoğunluğu bu tarz dinî toplulukların topluma zarar verdiğini ifade etmiştir. Bu düşünce Fen Lisesi öğrencilerinde daha fazla kabul görmüştür. Böylece tarikat ve cemaatlerin veya dinî konularda yetkin kişilerin tutum ve davranışlarının gençlerin dine bakış açısını olumsuz etkilediğini ifade eden çalışmanın 6. hipotezi doğrulanmış olmaktadır.

Ölçeğin 10, 14, 15, 18, 19, 20, 24, 25, 26, 27 ve 28. maddelerine verilen cevaplarda açıkça görülüyor ki dindarların dine uygun bir yaşam tarzını benimsememiş olması, gençlerin inançlarını ve İslam'a karşı düşüncelerini olumsuz etkilemektedir. Bu konuda üç farklı lise türünden ve farklı sınıf düzeylerinden öğrencilerin benzer cevaplar vermesi, dindarların dine uygun bir yaşam sürmediği, Müslümanların varlıklı insanlara ayrıcalık tanınması, sosyal ilişkilerini düzenlerken İslam'a uygun davranmaması, siyasi konularda çıkarlarına önem vermesi ve farklı dinî düşüncelere saygı duymaması gibi olumsuz davranışlar, gençlerin İslam'ı yanlış anlamasına neden olmaktadır. Bu sebeple dindar

bireylerin davranışları konusunda daha dikkatli olması, İslam'a uygun olarak yaşaması, ahlaki değerlere önem vermesi gerekmektedir.

Genel durum özetlenecek olursa Tokat'taki üç lise türü öğrencilerinde deizm eğilimi saptanmış fakat bu durumun genel olarak bilme, anlama, öğrenme, değerlendirme gibi zihinsel süreçlerden geçmeden sadece ibadetler, ahlaki sorumluklar vb. konularda olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Anadolu İmam Hatip Lisesinde hiçbir öğrenci kendini deist veya ateist olarak nitelendirmemiştir. Kendini deist veya ateist olarak tanımlayan 20 öğrencinin 14'ü Fen Lisesi, 6'sı Anadolu Lisesinde öğrenim görmektedir. Buna göre deizm eğiliminin lise türlerine göre farklılaşacağını ve AİHL öğrencilerinde deizm eğiliminin diğer liselere göre düşük olacağını ifade eden çalışmanın 1. ve 2. hipotezi de doğrulanmıştır. Öğrencilerin üç lise türünde de deizm eğilimi gösterdiği maddelerden çıkarılan sonuca göre bunun temel sebepleri; dinî bilginin yetersizliği, gençlerin özgürlük anlayışı, dindarların yanlış tutumları ve ibadetlerden uzaklaşmış olmalarıdır. Buradaki en temel sebebin ise kendini dindar olarak nitelendiren bireylerin İslam'a uygun olmayan davranışlar sergilemesi olduğunu söylemek mümkündür.

Öğrencilerin deizm hakkında yeterli bilgisi olmadığı gibi İslam hakkında da bilgi eksikliği olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde Kur'an öğrenimi ve okuma seviyesinin düşmesi, dinî bilgiyi öğrenmek için doğru kaynaklara ulaşmaya çalışılmaması, toplumdaki dinî tutumu olduğu gibi dinin kendisine atfetmek, gençlerin dinî değer ve yargılara karşı mesafeli olmasına neden olmuştur. Ayrıca dine karşı oluşan olumsuz tutumların çoğunun sebebi din değil dindarların tutum ve davranışlarıdır. Bu durum ahlakın dinin içerisinde büyük bir önemi olduğunu gösterir.

Bu noktada Anadolu İmam Hatip Liselerindeki dinî eğitimin, öğrencilerin deizm eğiliminin önüne geçilmesinde büyük etken olduğu düşünülmektedir. Genel çerçeveye bakıldığında Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin inançlar ve ibadetler konusunda deizme daha az eğilim gösterdiği tespit edilmiştir. Hipotezler bölümünde de ifade edildiği doğrultuda lise türünün deizm eğilimine etkisi olduğu ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde bu eğilimin daha az olduğu belirlenmiştir. Bu konudaki yönelim İslam'ı reddetmek üzerine değil daha çok ibadetler konusundadır. Bu durum gençlerde dünyevileşmenin arttığını gösterse de öğrencilerin tam anlamıyla deist olduğunu göstermemektedir. Çünkü deizmin Tanrısı Allah değildir. Öyle ki deistler Tanrının varlığına inanırken kurumsal dinleri reddetmektedir. Fakat teknolojik gelişmeler,

gençlerin toplumdaki konumu, ailelerin çocuk yetiştirme yönteminin değişmesi, dünyevileşmenin artması gibi sebeplerle dinî yaşantıda deizm bir eğilim söz konusudur. Ancak gençlerde görülen durum daha çok dünyevileşme yani sosyal, psikolojik gibi pek çok nedenden ötürü inanç esaslarına iman etmekle beraber dinî ritüellerden uzaklaşmadır.

Fen Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinde deizm eğilimi genel olarak benzerlik göstermektedir. AİHL kadar yoğun din eğitimi almayan bu öğrencilerde dine dair bilgi eksikliğinin ve yanlış yorumlamanın daha fazla olduğu aşıkardır. Bu noktada çocuklarını AİHL'ye değil de bu okullara göndermiş olan ailelerinin dine karşı tutumlarının da etkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Buna rağmen din dışı yönelim gösterdiği tespit edilen öğrenci sayısı çok fazla değildir. Ortaya çıkan bu sonuçlara göre Tokat ilinin muhafazakâr aile yapısının bunda etkili olduğunu söyleyebiliriz. Öğrencilerin deizm eğiliminin birçoğunun bilinçli olmadığı, İslam'ın ve deizmin mahiyetinin tam kavranmadığı tespit edilmiştir.

Ülkemizde deizmin yaygınlaştığına dair ortaya atılan iddialar, yapılan çalışmanın sonuçlarına göre desteklenmektedir. Fakat bu iddiaların sağlam bir zemine oturtulması için bu alanda yapılan çalışmaların çeşitlendirilmesi ve kapsamının genişletilmesi gerekmektedir. Bu şekilde deizm, ateizm gibi dine karşı olan akımların yaygınlaşmasının nedeni ve sonuçları daha net öğrenilecektir.

Yapılan çalışmanın sonucuna göre lise öğrencilerinin dinî bilgilerinin eksik olduğu tespit edildiği için bu konuda onları bilgilendirmek ve onların sorularına tatmin edici cevaplar vermek deizm vb. akımlara yönelmelerinin önüne geçecektir. Bu konuda öğretmenlerin ve öğrencilere verilen din eğitiminin rehberlik etmesi öğrencilerin İslam'a karşı olumlu bir tutum sergilemesine destek olacaktır. Okullarda verilen din kültürü derslerinin içeriklerinin genişletilmesi, eğitimcilerin din karşıtı akımlar ve iddiaları ile ilgili bilinçlendirilmesi, DKAB derslerinde öğrencilerin inançla ilgili şüphe duyduğu veya merak ettiği konularda sorularını rahatça sorabileceği sınıf ortamları oluşturulması, gençlerin inançlarını sağlam temellere oturtmasını sağlayacak ve din karşıtı görüşlere eğilimlerini azaltacaktır.

Günümüzde gençler özellikle inançlar karşısında “nasıl?” değil “neden?” sorusunu sormaktadır. Bu sebeple gençlere yol gösterecek olan bireylerin tatmin edici cevaplar vermesi ve bu cevapları verirken İslam'a uygunluğuna dikkat etmesi gençlerin din karşıtı akımlara yönelmemesi hususunda fayda sağlayacaktır. Ayrıca gençlerin içinde

bulunduğu ergenlik döneminde, inanç konusundaki şüphelerinin arttığı unutulmadan, onların sorgulamalarının doğal bir durum olduğu kabullenilmelidir.

Bireylerin ilk eğitim yeri olan ailenin tutumu da inançlar üzerinde oldukça etkilidir. Ailelerin dini değerlere önem vermesi ve çocuğun bu konuda doğru kaynaklara ulaşması için rehberlik etmesi din eğitimi açısından önem arz etmektedir. Aileye düşen en önemli görevlerden biri de çocuklara sorumluluk bilincini aşılamaktır. Çünkü gençlerin sorumluluk almak istememesi, ibadetlere karşı olumsuz düşüncelere sahip olmalarına sebep olmaktadır.

Deizmin yayılmasında en büyük etkenlerden biri de şüphesiz bazı dindarların ahlaken olumsuz davranışlarıdır. Yapılan çalışmanın sonuçları da göstermektedir ki gençler, dindarların İslam'a uygun olmayan veya gayr-i ahlaki davranışlarından olumsuz etkilenmektedir. Bu nedenle toplumun, ahlaki davranışları konusunda İslam'a uygun yaşamaya özen göstermesi ve bu konuda gençlere örnek olması, gençlerin dine karşı olumlu tutum ve düşünce sahibi olmasını sağlayacaktır. Bunun için yapılması gereken bir diğer şey sosyal medyada dinî içerikleri gençlere hitap edecek şekilde artırmaktır. Çünkü aktif olarak sosyal medya kullanan gençler, burayı bazen bilgi kaynağı olarak da görmektedir. Bu da sosyal medyanın dinî inançlar üzerindeki etkisinin derinlemesine araştırılmasını ve gençlerin sosyal medyada takip ettiği içeriklerin hangi inançlara yönelik olduğunun belirlenmesini gerektirmektedir.

Bu konuyla ilgili yapılacak olan çalışmalarda boylamsal araştırma deseni kullanılarak aynı bireylerin farklı öğrenim kademelerinde tekrar tekrar deizm eğiliminin ölçülmesi, neden-sonuç ilişkisini daha net bir şekilde ortaya koymayı sağlayacaktır. Ayrıca bu konuyla ilgili daha önceden farklı illerde yapılmış nicel çalışmaların karşılaştırılması da deizmin yaygınlaştığına dair iddiaları daha geniş açıdan ele alma imkânı verecektir.

KAYNAKLAR

- Adam, Baki (ed.). *Dinler Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Acat, Betül. *Ergenlerde Dindarlık, Değerler, İnternet Bağımlılığı ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Akyüz, Niyazi-Çapcıoğlu, İhsan (ed.). *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 5. Basım, 2013.
- Altıntaş, Ramazan. *Gençler İnançtan Soruyor*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 5. Basım, 2022.
- Arık, Emin. *Deizm ve Ateizm Çıkmazı: İnançsızlıktan İnanca*. İstanbul: Hayykitap, 2. Basım, 2019.
- Arıkan, Rauf. *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 4. Basım, 2021.
- Aristoteles. *Metafizik*. çev. Ahmet Aslan. İstanbul: Divan Kitap Yayınları, 2019.
- Arslan, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Serbest Akademi, 29. Basım, 2020.
- Arslan, Erdal. “Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenirlik”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 51 (Ağustos 2022), 395-407. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1116878>
- Aslan, Neşe-Arslan Cansever, Belgin. “Ergenlerin Boş Zaman Değerlendirme Algısı”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 42 (Haziran 2012), 23-35.
- Avcıkaya, Cüneyt. *Kolaya Kaçmanın Adıdır Deizm*. İstanbul: Rabbani Yayınevi, 1. Basım, 2020.
- Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 14. Basım, 2018.
- Ayten, Ali- Köse, Ali. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 3. Basım, 2013.
- Aziz, Aysel. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 14. Basım, 2022.
- Bahadır, Abdülkerim. *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Bahadır, Mehmet. *Ateizm, Agnostisizm ve Deizme Yönelme*. Ankara: Gülнар Yayınları, 1. Basım, 2022.

- Baloğlu, Adnan Bülent. *Son Hurafe Deizm*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2021.
- Baloğlu, Burhan. “Hipotez ve Varsayım Birbirlerinin Yerine Kullanılabilir mi?”. *İstanbul Journal of Sociological Studies* 32 (Eylül 2011), 125-129.
- Başçı, Vahdettin. “Deizm Kavramı ve Ortaya Çıkardığı Problemler”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22/1 (Mart 2018), 33-40.
- Baytemur, Kevser. *Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Bozoğlu, Nazmi. *Ateizm-Deizm (Milli Manevi Değerleri Yok Etme Projesi)*. İstanbul: FOLİANT, 12. Basım, 2021.
- Böke, Kaan (ed.). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2009.
- Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 30. Basım, 2023.
- Coşkunsever, Asude. “Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Temel Problemleri”. *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 5 (Haziran 2022), 47-80.
- Çakmakçı, Ali Rıza. *Ergenlik Dönemi Bireylerinde Beden Kütle İndeksi ve Beden Algısının Depresyon Düzeyleri ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Çalışkan, Sacide. *Z Kuşağında Deizm Algısı ve Deistliğe Yönelten Sosyolojik Faktörler*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Çelen, H. Nermin. *Ergenlik ve Genç Yetişkinlik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Çetin, Erol. *Deizm Eleştirisi ve Yapılması Gerekenler*. İstanbul: Hiperyayın, 3. Basım, 2019.
- Çınar, Aliye. *Deizm ve Ateizm Üzerine*. İstanbul: Köprü Kitap, 1. Basım, 2018.
- Çınar, Aliye. *Deizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Paradigma Akademi, 1. Basım, 2021.
- Daşdemir, İsmet. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2. Basım, 2019.

- Demirel, Özcan. *Öğretme Sanatı: Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 18. Basım, 2011.
- Demirtaş, Mehmet. *Josiah Royce'un Din Felsefesi*. İstanbul: Otorite Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Demirtaş, Mehmet. "Kant'ın 'İnanca Yer Açmak İçin Bilgiyi İnkâr Ettim" Sözünün İman ve Bilgi Açısından Değerlendirilmesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (Haziran 2013), 289-303.
- Demirtaş, Mehmet. "Wilfred Cantwell Smith'in 'Din ve İslam' Kavramına Bakışı". *Route Educational and Social Science Journal* 2/2 (Nisan 2015), 530-545. <https://doi.org/10.17121/ressjournal.285>
- Dikel, Turan. *İslam'ın Atomik Evren Anlayışı ve Deizm Eleştirisi*. Ankara: Araştırma Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Dorman, Emre. *101 Soruda Kur'an*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 20. Basım, 2023.
- Dorman, Emre. "Tarihsel ve Teolojik Açından Deizm ve Eleştirisi". *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*. ed. Vecihi Sönmez, Burhanettin Kıyıcı ve Metin Yıldız. 217-242. Van: Ensar Neşriyat, 2017.
- Dorman, Emre. *Teolojik ve Felsefi Açından Din Ahlak İlişkisi*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2. Basım, 2019.
- Dorman, Emre. *Teolojik ve Felsefi Açından Din Bilim İlişkisi*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2. Basım, 2019.
- Dorman, Emre. *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Düzgün, Şaban Ali (ed.). *İslam İnanç Esasları El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Er, Nurhibe Büşra. *18-29 Yaş Grubunda Kendilerini 'Deist' Olarak Tanımlayan Gençlerin Deizm Algısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Ermiş, Ali. *Ergenlerin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Çankaya Örneği)*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- Gacemer, Halil. *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Deizm Algısı (Denizli Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Ghraiı, Mohammed - Peker, Hüseyin. “Türkiye’de Yaşayan Iraklı Göçmenlerin Deizm ve Ateizme Yönelik Tutumları”. *IBAD Journal of Social Sciences Özel Sayı* (Aralık 2020), 513-525. <https://doi.org/10.21733/ibad.818035>
- Gündoğar, Hamdi. *Teoriden Pratiğe Deizm ve Sekülerizm*. İstanbul: Çıra Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Gürbüz, Cazim. *İslam’dan Deizme*. İstanbul: Berfin Yayınları, 7. Basım, 2023.
- Harmankaya, Merve. *Geçmişten Günümüze Deizm ve Deizm Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma-Dolapoğlu Anadolu Lisesi ve Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İHL Örneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım, 2012.
- İlhan, Hüseyin. *Ortaöğretim Öğrencilerinde Allah İnancı ve Yansımaları*. Düzce: Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- James, William, *Dinsel Deneyimin Çeşitleri*. çev. İsmail Hakkı Yılmaz. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017.
- Kakınç, Halit. *Deizm: Dinlere İnanmadan Tanrı’ya İnananlar*. İstanbul: Destek Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Kandemir, Sibel. *Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Karabekiroğlu, Koray. *Ergenin Ruhsal Gelişimi Gençlik Başında Duman*. İstanbul: Say Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 37. Basım, 2023.
- Kardaş (Özdemir), Meryem. *Deistik Argümanlara Karşı Vahyin İmkân ve Gerekliliği (18. Yüzyıl İngiliz Deizmi ve Kelâmi Açından Analizi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Dinsel Şüphe”. *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Ocak 2005), 65-82.

- Kaya, Tayfur. *Ergenlerde Saldırganlık ve Dindarlık İlişkisi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Kızıltepe, Vedat Ali. *Deizm Aklı*. İstanbul: Mihenk Kitap, 1. Basım, 2021.
- Kocabıyık, Hüseyin Selim. *Çağın En Büyük Kalp Hastalığı Ateizm ve Deizm*. İstanbul: Yediveren Yayınları, 2. Basım, 2023.
- Koç, Gülten. *Lise Öğrencilerinin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Başakşehir Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Koç, Mustafa. “Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/17 (Şubat 2004), 231-256.
- Koç, Mustafa. “Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi”. *Ekev Akademi Dergisi* 7/15 (Bahar 2003), 113-132.
- Kolektif. “Din”. *Temel İslam Ansiklopedisi*. ed. Tuncay Başoğlu. 2/215-224. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2020.
- Kütük, Selçuk. *Deizm*. İstanbul: Bir Yayıncılık, 1. Basım, 2019.
- Menküç, Dilek. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Lise Öğrencilerinde Deizm Düşüncesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Nişancı, Zübeyir. *Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık*. International Institute of Islamic Thought-Mahya Yayıncılık, 2023. [Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık ebook.pdf \(marmara.edu.tr\)](http://sayilarla-turkiye.de-inanc-ve-dindarlik-ebook.pdf(marmara.edu.tr))
- Okay, Şenol, ve Enver Aydoğan. “MYO Öğrencilerinin İnternet Kullanım Amaçlarının İncelenmesine İlişkin Bir Araştırma”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23 (2010), 283-296.
- Okutan, Muhammet Fatih. *Deizmin Psiko-Sosyolojisi: 21. Yüzyıl Türkiye’si Örneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Öner, Hasibe. *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Sorgulamalar: Lise Öğrencileri Üzerinde Nitel Bir Araştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

- Özdemir, Hacı Ali. *Ortaöğretim Öğrencilerinde Allah İnancı (Burdur Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Öztaş, Mehmet. *Deizm ve Dinî Hayat*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Paine, Thomas, *Akıl Çağı: Gerçek ve Efsanevi Teoloji Üzerine Bir Araştırma*. çev. Ali İhsan Dalgıç. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Basım, 2020.
- Peterson, Michael vd. *Akıl ve İnanç / Din Felsefesine Giriş*. çev. Rahim Acar. İstanbul: Küre Yayınları, 9. Basım, 2020.
- Salant, Priscilla-Dillman, Don A. *How to Conduct Your Own Survey*. New York: Wiley, 1994.
- Sayım, Ferhat. *Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Tez Yazım Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 3. Basım, 2019.
- Sönmez, Mustafa. “Dünyevîleşme”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 34 (Ağustos 2023), 626-634.
- Şahin, Bekir. *Deizmin Sosyolojisi*. Ankara: Eskiye Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Şahin, Şükriye- Çöven Özçelik, Çağrı. “Ergenlik Dönemi ve Sosyalleşme”. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi* 1 (Haziran 2016), 42-49.
- Şimşek, Seher. *Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Yaygınlaşan Ateizm ve Deizm Düşüncesini Önlemede Din Eğitiminin Önemi*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Tan, Yusuf. *Din Felsefesinde Teizm-Ateizm Tartışmalarında Kullanılan Kanıtların Mantıksal Analizi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Tezcan, Ahmet Ertan- Farajı, Haydeh. *Ergen*. Ankara: Eğiten Kitap, 1. Basım, 2021.
- Topçu, Nurettin. *Türkiye'nin Maarif Davası*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 18. Basım, 2016.
- Toprak, Yahya Harun. *Üniversite Öğrencilerinde Allah Tasavvuru-Siirt Üniversitesi Örneği*. Siir: Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Tümer, Günay. “Çeşitli Yönleriyle Din”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/1-4 (1986), 213-268.

- Türkiye’de Gençlik: Gençliği Özellikleri, Sorunları, Kimlikleri ve Beklentileri.* İstanbul: SEKAM (Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi), 2013.
[TÜRKİYE'DE GENÇLİK \(sekam.com.tr\)](http://www.sekam.com.tr)
- Tüzer, Abdüllatif. “Deizmi Anlamaya Çalışmak”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 94 (Ekim 2020), 57-82.
- Türcan, Talip (ed.). *İslam İbadet Esasları El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Yaran, Cafer Sadık. *Tanrı İnancının Akliliği*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Yaratan, Hüseyin. *Sosyal Bilimler İçin Temel İstatistik SPSS Uygulamalı*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2. Basım, 2020.
- Yaşar, Hasan vd. *Modern Bir Akıl Sapması: Deizm*. İstanbul: Dirayet Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Yavuzylmaz, Yusuf. *Türkiye’de Deizmin Kökenleri*. İstanbul: Çıra Genç Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Yılmaz, Nuri. *Gizli Deizm Özgür ve İrade Felsefesine Giriş*. İstanbul: Mana Yayınları, 1. Basım, 2023.
- Yüce, Fatma. *Deizmden Teizme*. Ankara: Elis Yayınları, 1. Basım, 2021.

EKLER

EK-1: Etik Kurul Kararı

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI
ETİK KURULU KARARLARI

KARAR TARİHİ	OTURUM NO	KARAR SAYISI
05.12.2023	19	01-40

Üniversitemiz Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanı Prof. Dr. Nail YILDIRIM Başkanlığında toplandı.

KARAR 19.28- Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğünün 29.11.2023 tarih ve 367575 sayılı yazısı görüşüldü.

Aşağıda bilgileri yer alan araştırmacıların yapmak istediği uygulamaların ve kullanacağı veri toplama araçlarının etik açıdan uygunluğuna oy birliği ile karar verildi.

ÇALIŞMANIN TÜRÜ	Yüksek Lisans Tezi
BAŞLIK	Lise Öğrencilerinde Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Tokat Örneği)
TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ/ YAZARI	Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ Ayşe KİNGİZ (Felsefe ve Din Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı)
RAPORTÖR GÖRÜŞÜ	OLUMLU

Prof. Dr. Nail YILDIRIM
Etik Kurul Başkanı
(İmza)

Prof. Dr. Mehmet Serkan UMUZDAŞ
Başkan Yardımcısı
(İmza)

Prof. Dr. Emine ÖĞÜK
Üye
(İmza)

Prof. Dr. Mehmet KARGÜN
Üye
(İmza)

Doç. Dr. Muhittin DEMİRAY
Üye
(İmza)

Doç. Dr. Tuğba KILIÇER
Üye
(İmza)

Doç. Dr. Hüseyin Baha ÖZTUNÇ
Üye
(İmza)

EK-2: MEB Araştırma İzni

Evrak Tarih ve Sayısı: 22.12.2023-376584

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : E-56314351-044-376584
Konu : Anket İzin İsteği (Ayşe KİNGİZ)

22.12.2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

- İlgi : a) 07.12.2023 Tarihli, 371090 sayılı yazı.
b) 08.12.2023 Tarihli, 56314351-044-371245 sayılı yazı.
c) Tokat Valiliğine (Tokat İl Milli Eğitim Müdürlüğü), 22.12.2023 tarihli ve E-27001677-44-92665643 sayılı yazı.

İlgi "a" yazınız, ilgi "b" yazımız ile Tokat İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne gönderilmiş olup, söz konusu Tokat İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan ilgi "c" yazı ilişikte gönderilmektedir.
Bilgi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Rasim KOÇYİĞİT
Rektör Yardımcısı

Ek:İlgi "c" yazı ve ekleri

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi :

Tarih ve Sayı: 22.12.2023-376386

T.C.
TOKAT VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-27001677-44-92665643
Konu : Araştırma İzni

21.12.2023

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi : Gaziosmanpaşa Üniversitesi Rektörlüğü (Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)'nın 08.12.2023 tarihli ve E-56314351-044-371245 sayılı yazısı.

İlgi yazınız ekinde gönderilen Üniversitenizin Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Ayşe KİNGİZ'e ait araştırma izni Müdürlüğümüz İnceleme Komisyonu tarafından incelenmiş, söz konusu araştırmanın yapılmasında herhangi bir sakınca olmayacağı kanaatine varılmış, konu ile ilgili Valilik Onayı ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi, uygulamanın okullarımızdaki durum hakkında bilgi sahibi olmak ve veri tabanı oluşturmak açısından anket sonucunun Müdürlüğümüze bildirilmesini arz ederim.

Hüseyin KIR
İl Millî Eğitim Müdürü

Ek: Valilik Makam Onay'ı (1 sayfa)

[Redacted signature and stamp area]

T.C.
TOKAT VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-27001677-44-92559716
Konu : Anket Çalışma İzni

20/12/2023

VALİLİK MAKAMINA

- İlgi : a) Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Araştırma Destegine Yönelik İzin ve Uygulama Yönergesi.
b) 01/09/2023 tarihli ve E-27001677-44-82643424 sayılı Valilik Makam Onayı.
c) Araştırma İzinleri İnceleme Komisyonunun 13.12.2023 tarihli tutanağı.
d) Gaziosmanpaşa Üniversitesi Rektörlüğü (Genel Sekreterlik)' nün 08.12.2023 tarihli ve E-56314351-044-371245 sayılı yazısı.

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Ayşe KİNGİZ'in hazırlamış olduğu "Lise Öğrencilerinde Deizm Eğilim Üzerine Bir Araştırma (Tokat Örneği)" konulu çalışmalarına veri sağlamak amacıyla anket çalışması yapma izin talebine ilişkin ilgi (d) yazı ve ekleri komisyonumuzca incelenmiştir.

Söz konusu anketin, İlgi (a) Genelge gereği, 10.12.2023-30.12.2023 tarihleri arasında , Tokat İl Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı Resmi Fen Lisesi Resmi Anadolu Lisesi Resmi İmam Hatip Anadolu Lisesi Öğrencilerine uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde Olur'larınıza arz ederim.

Hüseyin KIR
İl Millî Eğitim Müdürü

Ek:

- 1-Tutanak (1 sayfa)
2-Gaziosmanpaşa Üniv. Rektörlüğü Yazısı ve Yazı Ekleri
(27 sayfa)

OLUR
Harun KAZEZ
Vali a.
Vali Yardımcısı

EK-3: Veli Onay Formu

Sayın Veli;

Çocuğunuzun katılacağı bu çalışma, “LİSE ÖĞRENCİLERİNDE DEİZM EĞİLİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (TOKAT ÖRNEĞİ)” adıyla, 20.12.2023 – 10.01.2024 tarihleri arasında yapılacak bir araştırma uygulamasıdır.

Araştırmanın Hedefi: Tokat’taki lise öğrencilerinin inanç eğilimi, deizm ile ilgili bilgileri, deizme olan ilgileri ve buna neden olan faktörler incelenecektir. Araştırma Uygulaması: Anket şeklindedir.

Araştırma T.C. Millî Eğitim Bakanlığı’nın ve okul yönetiminin de izni ile gerçekleştirilmektedir. Araştırma uygulamasına katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Çocuğunuz çalışmaya katılıp katılmamakta özgürdür. Araştırma çocuğunuz için herhangi bir istenmeyen etki ya da risk taşımamaktadır. Çocuğunuzun katılımı **tamamen sizin isteğinize bağlıdır**, reddedebilir ya da herhangi bir aşamasında ayrılabilirsiniz. Araştırmaya katılmamama veya araştırmadan ayrılma durumunda öğrencilerin akademik başarıları, okul ve öğretmenleriyle olan ilişkileri etkilemeyecektir.

Çalışmada öğrencilerden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplar tamamıyla gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir.

Uygulamalar, genel olarak kişisel rahatsızlık verecek sorular ve durumlar içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden çocuğunuz kendisini rahatsız hissederse cevaplama işini yarıda bırakıp çıkmakta özgürdür. Bu durumda rahatsızlığın giderilmesi için gereken yardım sağlanacaktır. Çocuğunuz çalışmaya katıldıktan sonra istediği an vazgeçebilir. Böyle bir durumda veri toplama aracını uygulayan kişiye, çalışmayı tamamlamayacağını söylemesi yeterli olacaktır. Anket çalışmasına katılmamak ya da katıldıktan sonra vazgeçmek çocuğunuza hiçbir sorumluluk getirmeyecektir.

Onay vermeden önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Çalışma bittikten sonra bizlere telefon veya e-posta ile ulaşarak soru sorabilir, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirsiniz. Saygılarımızla

Araştırmacı :

İletişim bilgileri :

Velisi bulunduğum sınıfı numaralı öğrencisi’in yukarıda açıklanan araştırmaya katılmasına izin veriyorum. (Lütfen formu imzaladıktan sonra çocuğunuzla okula geri gönderiniz*).

... / ... /

İsim-Soyisim İmza:

Veli Adı-Soyadı :

Telefon Numarası :

EK-4: Gençlerin Deizm Algı Düzeyleri Ölçeği

GENÇLERİN DEİZM ALGI DÜZEYLERİ ÖLÇEĞİ

Değerli arkadaşlar,

Bu çalışmanın amacı, gençlerin gündelik yaşamda inanca ilişkin tutum ve davranışlarını anlamak olacaktır. Anketimizde bulunan sorulara verdiğiniz cevaplar kesinlikle saklı tutulacak ve sadece bilimsel çalışmalarda kullanılacaktır.

Anket sonuçlarının açık ve anlaşılır olabilmesi için, soruları içten ve samimiyetle cevaplamanız gerekmektedir. Lütfen isim yazmayınız.

AYŞE KİNGİZ

I. BÖLÜM

1. Cinsiyetiniz?

() Kadın () Erkek

2. Kaç yaşındasınız?

() 14-15 () 16 () 17 () 18-19

3. Öğrenim durumunuz nedir?

() Lise 1 () Lise 2 () Lise 3 () Lise 4

4. Lise türünüz nedir?

() Fen Lisesi () İmam Hatip Lisesi () Anadolu Lisesi

5. Ailenizin geliri ortalama aylık ne kadardır?

() Asgari ücret–17.000 () 17.000–22.000 () 22.000–27.000 () 27.000 ve Üstü

6. Kendinizi dini yönden nasıl tanımlarsınız? (dindar, ateist vs...)

7. Sahip olduğunuz mevcut dini bilgi ve kültürü en çok kimlerden edindiniz?

() Aile () Okul () Medya () Cami () Kendi kendime () Tarikat/cemaat

8. Babanızın mesleği nedir?

9. Hayatınızda Kur'an'ı hiç baştan itibaren anlamıyla okudunuz mu?

- () Birkaç suresini okudum () Tamamının mealini okudum () Hiç okumadım
 () Sadece Arapça okudum () Ayetlerin anlamlarını/yorumlarını dinledim.

10. Hayatınızda tam olarak en son okuduğunuz dini kitabın türünü yazabilir misiniz?

- () İlmihal () Kur'an'ın Meali () İslam düşüncesi kitabı (N. Fazıl vb.)
 () Dini Roman () Dini liderin (Şeyhin) kitabı () Tam bir kitap okumadım

II. BÖLÜM

Bu bölümde gençlerin deizme bakış açısını anlamak amacıyla sorulan sorulara kendi görüş ve düşünceleriniz doğrultusunda; **Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum**, seçeneklerinden sadece birine (X) koyarak cevaplandırınız.

SORU NO	SORULAR	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1.	İnandığım dindeki iman şartlarının, aklıma uygun olduğunu düşünüyorum.					
2.	İnandığım dinin kendi içindeki çelişkileri ondan soğumama sebep olmaktadır.					
3.	İnandığım dinin sorgulanması İslam dışında farklı inanç gruplarına meylimi artırmaktadır.					
4.	İbadet zorlaması olmayan bütün inanç gruplarını kendime daha yakın hissediyorum.					
5.	Sadece yaratıcıya bağlanmanın beni daha çok özgürleştireceğine inanıyorum.					

6.	Bir meleğin getirdiği haberin (vahyin) gelecekte haber vermesini anlamsız buluyorum.					
7.	Yaratıcının emir ve yasaklarını içeren kutsal kitapların artık günümüze hitap etmediğini düşünüyorum.					
8.	İnanıldığım dinin gençlerle ilgili haram-helal, cinsiyet, ibadet v.b. sorumlulukla ilgili verdiği emirlerin/yasakların özgürlüğümü kısıtladığını düşünüyorum.					
9.	İnanıldığım dinin kutsal kitabında beni etkileyici delil, örnek ve ibadetle ilgili hükümler bulunduğunu düşünmüyorum.					
10.	İnanıldığım dinin bilginlerinin dine karşı kendi bakış açılarıyla yaklaştıklarını düşünüyorum.					
11.	Yaratıcı ile olan bütün iletişimimde aracı olarak hiçbir şey istemiyorum.					
12.	İçimden geldiği gibi yaşamama olanak sağlayan bir inanç, bana her zaman yakın gelmiştir.					
13.	İnanıldığım dinin kaynaklarındaki bilgi kirliliği beni sürekli tedirgin etmektedir.					
14.	Türkiye'deki dini grupların (cemaat, tarikat vb.) dini faaliyetlerinin topluma zarar verdiğini düşünüyorum.					
15.	Mevcut dinlerin inananlarının hoşgörü ortamından çok uzaklaştıklarını düşünüyorum.					
16.	İman, samimi bir şekilde sadece kalp ile yaratıcıya bağlanmakla olacağını düşünüyorum.					

17.	Günümüzde dinlerin ekonomik hayatı ve ekonomik gücü elde etmeyi daha çok önemsediklerini düşünüyorum.					
18.	Bir insanın inancı yüzünden dışlanmasına hiç anlam veremiyorum.					
19.	İnandığım dinin aşırı mal mülk edinmeye karşı gelen tutumlarını inandırıcı bulmuyorum.					
20.	Günümüzde Müslümanların fakirlerden çok zenginleri önemseye başladığını düşünüyorum.					
21.	Türkiye’de dini eğitim açısından atılan adımların çok yetersiz olduğunu düşünüyorum.					
22.	İnsanlar arası ilişkileri düzenlemede inandığım dinin çok yetersiz kaldığını düşünüyorum.					
23.	Aile içi ilişkilerde ve sorun çözümünde inandığım dinin yaklaşımı bana mantıklı gelmemektedir.					
24.	İnandığım dinin kabul edenlerinin her zaman siyasi amaçları daha çok önemsediklerini düşünmeye başladım.					
25.	İnandığım dinin kabul edenlerinin (Müslümanların) günahkârlara karşı küçümser tavırları beni soğutmaktadır.					
26.	Müslümanların farklı dini görüşlerinden dolayı birbirlerini dinden çıkarmaları (tekfir) anlamsızdır.					
27.	Dünyanın dinler yüzünden büyük bir çıkmaza doğru sürüklendiğini düşünüyorum.					
28.	Günümüz Müslümanlarının Allah’ı hak ettiği şekilde ele aldıklarını/inandıklarını düşünmüyorum.					

29.	İnandığım dinin kılık kıyafetimle uğraşmasına (kılık kıyafete ilişkin emir ve yasaklar koymasına) anlam veremiyorum.					
30.	İslam dininin günümüzde karşılaşılan sosyal hayatın sorunlarına çare olmamaya başladığını düşünüyorum.					
31.	Dünyada ve ahirette gerçek kurtuluşun ancak kalpte biteceğini düşünüyorum.					
32.	Aslolan sadece Allah'a imandır, dinin geri kalan kısmının kültür ve toplum tarafından sonradan eklendiğini düşünüyorum.					

Diğer belirtmek istedikleriniz: